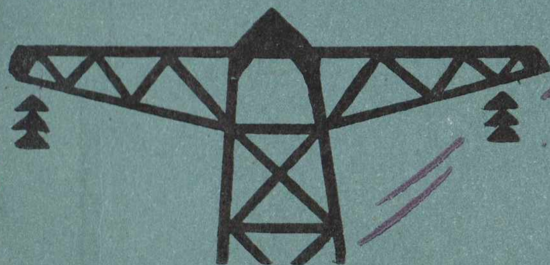
KAUNAS

Gerb. Skaitytojai

Spalio Revoliucijos šventės

proga.

1961. XI. 4.

J. Migolajūnas

A. GULBINSKIENĖ, V. ČERNECKIS, P. KEŽINAITIS

KAUNAS

jo praeitis, dabartis ir ateitis

VALSTYBINĖ POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
1960

ISTORINĖ IR REVOLIUCINĖ KAUNO PRAEITIS

Kaunas — vienas didžiausių ir seniausių Lietuvos TSR miestų, svarbus respublikos pramonės, kultūros centras. Jis ir anksčiau vaidino didelį vaidmenį lietuvių tautos istorijoje. Šalia Vilniaus Kaunas buvo vienas Lietuvos darbininkų klasės gimimo ir revoliucinio judėjimo centrų. Tik žinodami garbingą ir sunkią miesto istoriją, mes tinkamai įvertinsime puikią tarybinę jo dabartį, galėsime geriau įžiūrėti ir didžias jo vystymosi perspektyvas.

Tikra Kauno įkūrimo data nėra žinoma. Senųjų istorikų spėjimu, Kaunas įkurtas XI amžiaus pradžioje — apie 1030 metus. Tačiau archeologiniai duomenys, iškasenos, rastos po dabartinės Vilniaus gatvės grindiniu ir Eigulių kaime (jos eksponuojamos Istoriniame muziejuje), mums sako, kad dabartinėje Kauno miesto teritorijoje žmonių gyventa gerokai anksčiau.

Rašytiniuose šaltiniuose Kauno vardas dažniau sutinkamas XIII amžiuje. Senose kronikose Kaunas vadinamas Caonia, Cawonia, Cowna, XVI amžiaus dokumentuose — Cauna.

Padavimuose pasakojama, kad Lietuvos kunigaikštis Palemonas turėjęs tris sūnus: Barkų, Kuną ir Spirą. Jie įkūrę Lietuvoje tris didelius miestus: Jurbarką, Kauną ir dar vieną nežinomą miestą Šiaurės Lietuvoje, prie Spiros ežero. Kauno įkūrėjas kunigaikštis Kunas, ar tiesiog Kaunas, žuvęs 1040 metais mūšyje ties Slonimu.

Stovėdamas dviejų didelių upių — Nemuno ir Neries — santakoje, Kaunas jau senovėje turėjo didelės reikšmės Lietuvai. Jis buvo svarbus strateginis ir prekybinis centras.

Lietuvos valstybės kūrimosi pradžioje Pabaltijo tautoms ėmė grėsti žiaurus ir klastingas priešas — užkariautojų vokiečių sudarytas „mergelės Marijos" ordinas — kryžiuočiai. 1231 metais jie, persikėlę per Vislą, užpuolė prūsus; ilgus metus prūsai didvyriškai priešinosi, tačiau buvo pavergti. Kryžiuočiai ėmė veržtis gilyn į Lietuvą. Ypač atkakli kova tarp kryžiuočių ir lietuvių vyko dėl Panemunės pilies. Tada Kaunas įgavo didelę strateginę reikšmę. Yra žinoma nemaža Kauno puolimų, kurių metu jis atitekdavo čia kryžiuočiams, čia vėl lietuviams.

1316 metais, mirus Lietuvos kunigaikščiui Vyteniui, kryžiuočių ordino magistras Karolis Befartas panorėjo į Lietuvos sostą pasodinti savo statytinį. Kryžiuočiai užpuolė Žemaitiją, paėmė Jurbarką, artinosi prie Kauno. Pirmą kartą lietuviams nepavyko atremti Kauno puolimo. Tačiau netrukus jie vėl atsiėmė iš kryžiuočių Kauną ir kitas prarastas žemes.

1341 metais, kada ties Veliuona mūšyje su kryžiuočiais žuvo didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas, užpuolikai vėl ketino užgrobti Kauną, tačiau nudegė pirštus: Gedimino sūnūs, keršydami už tėvo mirtį, surinkę Kaune apie 40 tūkstančių karių, smarkiai sumušė kryžiuočius, įsiveržė į jų pačių žemes ir tol jas niokojo, kol šie paprašė taikos.

Dažnai užpuldinėdami Žemaitiją, kryžiuočiai buvo ją visai nualinę, todėl vis godesniu žvilgsniu žiūrėjo į kairįjį Neries krantą — Didžiąją Lietuvą, kurios svarbiausias raktas buvo Kauno pilis.

Riterių-plėšikų ordinas, niokodamas Lietuvą ir verždamasis prie Kauno, dangstėsi Romos popiežiaus palaimini-

mu: popiežius Inocentas VI skatino kryžiuočius uoliau vykdyti savo „religinę misiją", spyrė juos arba greičiau pribaigti Lietuvą, arba greičiau ją apkrikštyti.

Ypač rūsti buvo Kauno piliai 1362 metų žiema. Didžiulės kryžiuočių jėgos, pasitelkusios riterius iš Čekijos, Italijos, Danijos, Anglijos, apsiautė negausią, nepasiruošusią ilgam gynimuisi Kauno pilies įgulą, kuriai vadovavo Kęstučio sūnus Vaidotas. Beveik visi pilies gynėjai, atkakliai gindamiesi, žuvo; Vaidotas su trisdešimt šešiais kariais pateko į nelaisvę. Pilis buvo sudeginta.

Kaune kryžiuočiai nepasiliko: jis buvo per toli nuo prūsų sienos, nuo nuolatinės ordino buveinės, be to, vakaruose stovėjo kitos pilys, kliudžiusios kryžiuočiams susisiekti su Kaunu. Todėl, viską sugriovę, kryžiuočiai grįžo atgal.

Po metų lietuviai pasistatė ties dabartiniu Raudondvariu, kur Nevėžis įteka į Nemuną, naują tvirtovę — Vyrgalą, arba Naująjį Kauną. Tais pačiais metais (1363) kryžiuočiai ją sugriovė, o 1364 metais savaip atstatė, pavadinę Gotesverderiu (dievo salaite). Po kiek laiko Algirdas su Kęstučiu šią pilį vėl sugriovė ir pradėjo statyti Kauną senoje vietoje. Naujoji mūrinė Kauno pilis buvo tokia stipri, kad 1376 metais kryžiuočiai neįstengė jos sugriauti; ji atiteko į vokiečių rankas tik 1383 metais.

Po Kęstučio mirties prasidėjus aršiems vaidams tarp Vytauto ir Jogailos, Kauno pilis ne kartą ėjo iš rankų į rankas.

1385 metais po ilgų derybų Lietuvos ir Lenkijos valdovai susitaikė, ir 1392 metais Vytautas užėmė Kauno pilį. Tačiau kovos dėl Kauno nesiliovė. Galutinai jos nurimo tik po 1410 metų, mūšyje ties Žalgiriu jungtiniams Lietuvos—Polocko—Vitebsko—Smolensko ir Lenkijos pulkams, Vytauto ir Jogailos vadovaujamiems, sumušus kryžiuočių ordino kariuomenę.

Žlugus kryžiuočių galybei, Kauno strateginė reikšmė ėmė mažėti; jis darėsi prekybos miestu. Kauno pilis, tiek daug kartų griauta ir atstatinėta, buvo atnaujinta ir pritaikyta gyventi kunigaikščiams.

Apie to meto Kauną savo kelionės užrašuose kalba Flandrijos keliautojas Žilberas de Lianua, 1413—1414 metais keliavęs per Lietuvą. Jis rašė, kad, važiuodamas iš Trakų, atvykęs į didelį miestą vardu Caune, kuris buvo apvestas siena ir kuriame stovėjusi graži pilis.

1408 metais Vytautas patvirtino Kauno miestui vadinamąsias Magdeburgo teises, kurios davė miestui savivaldos teisę ir įvairių lengvatų.

Nuo XV amžiaus Kauno miesto reikšmė Lietuvos gyvenime vis didėja: jis darosi gyvu prekybos centru. Per Kauną vyksta prekyba oda, kailiais, linais, medumi, vašku, gyvuliais, miško medžiaga su Pskovu, Kijevu, Novgorodu bei kitais miestais. Per Kauną kitų šalių pirkliai gabena į Lietuvą metalo dirbinius, audinius, druską, cukrų, įvairius prabangos dalykus. Kaune tuo metu buvo daug užsienio pirklių, kuriems buvo nustatytas, palyginti, didelis pirkimo-pardavimo kiekis (pvz., vyno jie galėjo parduoti ne mažiau kaip visą statinę iš karto).

Apie XV amžiaus vidurį vokiečių Hanza įsteigė Kaune pirklių kontorą, vadinamąją faktoriją (jos pastatai dalinai išliko). Hanzos kontora turėjo teisę kontroliuoti atvykstančius užsienio pirklius, ji buvo tarpininkas tarp jų ir vietinių pirklių.

Jau XV amžiuje Kaune buvo išsivystę amatai. Amatininkai ėmė steigti savo brolijas, vadinamas cechais; XVI amžiuje Kaune tokių cechų buvo jau keliolika. XVI amžiaus pradžioje Kaune auga mūriniai pastatai. Iš to laikotarpio pastatų pažymėtini pirklių namai, vėliau

praminti Perkūno namais, Kauno miesto rotušė; be to, XVI amžiuje gražiais mūro namais buvo apstatyta Kauno turgavietė.

Šiaurės karo metu Kaunas kelis kartus ėjo iš rankų į rankas ir kiekvieną kartą buvo nusiaubiamas. 1731 metais baisus gaisras pavertė pelenais beveik visą miestą. Po tos nelaimės Kaunas jau neatsistatė, nes, susilpnėjus prekybai, miesto gyvenimas apmirė. Be to, Kauno kaip prekybinio miesto reikšmė labai sumenkėjo po to, kai vokiečiai perkasu sujungė Prėglių su Nemunu ir visą prekybą sukoncentravo Karaliaučiuje.

1800 metais Kaune vėl kilo gaisras, kuris nusiaubė trečdalį miesto. 1811 metais mieste ir jo apylinkėse siautė baisi sausra.

Napoleonui užpuolus Rusiją, 1812 metų birželio mėnesio pabaigoje 600 tūkstančių prancūzų armija persikėlė per Nemuną ir užėmė Kauną. Napoleono armija plėšė, grobė visa, kas pakliuvo. Dar labiau Kaunas nukentėjo tų pačių metų pabaigoje, kai iš Rusijos per Lietuvą bėgo sumuštos Napoleono armijos likučiai. Po prancūzmečio Kaune beliko apie tris tūkstančius gyventojų.

1795 metais, po trečiojo Lietuvos ir Lenkijos padalijimo, didžioji Lietuvos dalis, tame tarpe ir Kauno miestas, atiteko Rusijai. Nepaisant Rusijos carų ir dvarininkų engėjiškų siekimų, betarpiški ekonominiai, administraciniai ir politiniai ryšiai su Rusija, susidarę po prijungimo, turėjo svarbią reikšmę Lietuvai. Vystantis Rusijoje kapitalistiniams santykiams, ir Lietuvoje greičiau augo miestai, plėtėsi prekiniai-piniginiai santykiai, iro feodalinis ūkis. Platus Rusijos valstiečių antifeodalinis judėjimas darė didelę įtaką Lietuvos kaimui, kuriame taip pat stiprėjo klasių kova.

1831 metais sausio mėnesį Lietuvoje prasidėjo bajorų vadovaujamas sukilimas. Sukilime dalyvavo ir Lietuvos

valstiečiai, tikėdamiesi išsivaduoti iš carinės priespaudos, nusimesti baudžiavinį jungą.

Po keleto nevykusių bandymų 1831 metų vasario mėnesį keliolikos tūkstančių sukilėlių armijai pagaliau pasisekė užimti Kauną ir jo artimiausias apylinkes. Tačiau liepos 28 dieną, carinės kariuomenės spaudžiami, sukilėliai buvo priversti pasitraukti iš miesto. Į carinės kariuomenės rankas vos nepateko vienas iš sukilėlių vadų — sukilime pagarsėjusi Emilija Pliaterytė. Rudeniop cariniams malšintojams pavyko sukilimą užgniaužti.

1842 metais įkūrus Kauno guberniją, miestas tapo gubernijos centru. Mieste imta daugiau statyti. 1847 metais buvo patvirtintas pirmasis miesto užstatymo planas. Tada miestas jau turėjo 432 ha plotą su 17 gatvių. 1857 metais Kaune buvo 1069 mediniai ir 182 mūriniai namai. Augo gyventojų skaičius. Pats miestas užėmė plotą, kuris dabar vadinamas Senamiesčiu, ir baigėsi maždaug ties dabartine Majakovskio gatve.

Miesto augimą labai paspartino 1835 metais nutiestas Ukmergės plentas ir 1861 metais baigtas tiesti pro Kauną geležinkelis.

1861 metais caro manifestu buvo panaikinta baudžiava. Nors valstietis buvo paskelbtas laisvu žmogumi, tačiau žemę turėjo išsipirkti iš dvarininkų žymiai aukštesne kaina, negu ji iš tikrųjų kainavo. Baudžiavos panaikinimas pirmiausia buvo naudingas patiems dvarininkams. Todėl Lietuvos valstiečiai atkakliai kovojo dėl tikro, jiems priimtino baudžiavos panaikinimo. 1863 metais prasidėjus sukilimui Lenkijoje, jis netrukus įsiliepsnojo ir Lietuvoje. Ginkluotoje kovoje dalyvavo daugiausia valstiečiai, kovoję dėl žemės, todėl sukilimas Kauno miesto smarkiai nepalietė. Tačiau mieste, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo ruošiamos demonstracijos, manifestacijos, dainuojamos revoliucinės dainos. Sukilimo metais Kau-

no kalėjimuose sėdėjo nemaža sukilimo dalyvių, čia buvo nužudyti sukilimo vadai — Bielozaras, A. Mackevičius ir daugelis kitų. Sukilėliai buvo šaudomi ir kariami tuo metu negyvenamoje miesto dalyje, dabartinėje Ožeškienės gatvėje. Nužudžiusi valstiečių vadus, kardama ir šaudydama sukilėlius, caro valdžia 1864 metais sukilimą nuslopino. Vis dėlto sukilimas davė ir kai kuriuos teigiamus rezultatus: carizmas buvo priverstas palengvinti baudžiavos panaikinimo sąlygas.

Panaikinus baudžiavą, sparčiau ėmė vystytis kapitalizmas ir Lietuvoje. Miestuose buvo statomos naujos įmonės, turėjusios garo mašinas ir kitus sudėtingus įrengimus. Kaune buvo pastatyti keli metalo fabrikai. Pagyvėjus pramonės augimui, mieste gausėjo darbininkų. Kauno proletariatas vis energingiau ėmė kovoti prieš išnaudojimą.

Lietuvos darbininkų judėjimas buvo glaudžiai susijęs su Rusijos darbininkų kova. Pagrindinė darbininkų kovos priemonė tuo metu buvo streikai. Jau 1887 metais Kaune sustreikavo du šimtai darbininkų brolių Šmidtų metalo fabrike. Jie reikalavo sutrumpinti darbo dieną iki vienuolikos valandų. Organizuojant šį streiką, aktyviai dalyvavo Pranas Eidukevičius — įžymus revoliucinio judėjimo veikėjas Lietuvoje. Po kelių kovos dienų darbininkai streiką laimėjo.

1895 metais V. I. Leninas Peterburge įkūrė „Kovos sąjungą darbininkų klasei išvaduoti". „Kovos sąjungos" organizuoti masiniai darbininkų streikai ir jų iškovoti pirmieji laimėjimai darė gilų įspūdį Lietuvos darbininkams. 1897 metais Kaune įvyko keletas streikų; kai kurie iš jų baigėsi darbininkų laimėjimu. Buvo iškovota trumpesnė darbo diena (11,5 valandos), didesnis darbo užmokestis. Šalia ekonominių reikalavimų darbininkai kėlė ir politinius reikalavimus, nukreiptus prieš carinį režimą.

1897 metų pradžioje Vilniaus socialdemokratų organizacijos nutarimu į Kauną dirbti revoliucinį darbą buvo atsiųstas įžymus revoliucionierius Feliksas Edmundovičius Dzeržinskis. Savo autobiografijoje jis rašė, kad Kaune jam teko dirbti fabrikuose, daugiausia metalo gamyklose: Rekošo, Tilmansų, Šmidtų ir Petrovskio. Šiose gamyklose F. Dzeržinskis susidūręs su negirdėtu skurdu ir eksploatacija; ypač žiauriai buvo išnaudojamos moterys ir paaugliai.

Tais pačiais metais Feliksas Dzeržinskis išleido lenkų kalba nelegalų hektografuotą laikraštį „Kowienski Robotnik" („Kauno Darbininkas"). Kiek vėliau buvo išleistas atsišaukimas Gegužės Pirmosios proga, kuris kvietė Kauno darbininkus į revoliucinę kovą išvien su Rusijos darbininkais. 1897 metų balandžio—gegužės mėnesiais F. Dzeržinskis suorganizavo darbininkų streiką Aleksote, kuris baigėsi darbininkų laimėjimu.

Didžiulį vaidmenį, stiprinant revoliucinį judėjimą Rusijoje, o taip pat ir Lietuvoje, suvaidino leninine „Iskra". „Iskra" buvo gabenama iš užsienio per Lietuvą. Vienas iš „Iskros" transportavimo kelių ėjo per Kauną. Pavyzdžiui, „Iskra" buvo pristatoma iš Aleksoto į Kauną ne tik per tiltą, bet keliama per Nemuną ir valtimis. Gabenant „Iskros" transportus per Kauną, dalis spaudinių likdavo mieste ir buvo platinama darbininkų tarpe. Be to, į Kauną „Iskra" pakliūdavo ir tiesiog iš pasienio rajonų. Kaune „Iskrą" platino vietinis socialdemokratų ratelis.

1901 metais Kaune įvyko didelė Gegužės Pirmosios demonstracija. Išvakarėse mieste buvo išplatinta socialdemokratų proklamacija, o Gegužės Pirmosios dieną gatvėje susirinko apie 600 darbininkų, kurie demonstravo keletą valandų. 1901 metų rugpiūčio mėnesį įvyko gausus sielininkų streikas. Sielininkai reikalavo padidinti

darbo užmokestį, sunormuoti darbo laiką. Laimėjo darbininkai.

1902 metais Kauno darbininkai plačiai paminėjo Gegužės Pirmosios šventę. Kaune tuo metu veikė F. Dzeržinskio iniciatyva 1900 metais įkurtos Lenkijos karalystės ir Lietuvos socialdemokratinės organizacijos, kurios skleidė darbininkų tarpe revoliucines idėjas. Gegužės Pirmosios išvakarėse socialdemokratai išplatino ne tik proklamacijas, bet ir hektografuotus pranešimus apie būsimą demonstraciją, kurie kvietė darbininkus vieningai joje dalyvauti.

Demonstracijos dieną, t. y. balandžio 15 (28) d., mieste buvo pilna policijos ir kareivių. Tačiau aštuntą valandą vakaro gatvėse susirinko keli šimtai žmonių, nuskambėjo šūkiai: „Šalin caro valdžia!", „Tegyvuoja laisvė!". Policija ir žandarai mėgino išvaikyti demonstraciją, bet tatai pavyko tik tada, kai jiems į pagalbą atėjo kariuomenė. Daugelis demonstrantų buvo suimti.

Nepaisant šio ginkluoto susidorojimo su demonstrantais, 1902 metų Gegužės Pirmosios šventimas Kauno darbo žmonėms paliko didžiulį įspūdį. Po šios demonstracijos revoliucinis judėjimas Kaune dar labiau išsiplėtė. Apie du mėnesius streikavo Kauno gilzių fabriko darbininkai. Atsakydami į kapitalistų mėginimą sumažinti darbo užmokestį, sustreikavo saldainių fabriko darbininkai, rąstų traukėjai iš vandens ir kiti. Kai kuriuos streikus darbininkai laimėjo.

Sunkioje kovoje augo Kauno darbininkų politinis sąmoningumas, stiprėjo proletarinio internacionalizmo, broliško proletarinio solidarumo jausmai. Kauno darbininkai atvirai reiškė savo pasipiktinimą caro valdžios smurtu darbininkų mylimo rašytojo Maksimo Gorkio atžvilgiu. 1903 metų vasario 26 dieną Kauno teatre buvo statoma M. Gorkio pjesė „Dugne". Tą dieną spektaklio metu darbi-

ninkai suruošė demonstraciją prieš carizmo savivalę. Demonstraciją lydėjo šūkiai: „Šalin caro valdžia!", „Tegyvuoja socializmas!". Tų pačių metų kovo 21 dieną spektaklio metu teatre vėl įvyko demonstracija, skirta pareikšti protestui ryšium su darbininkų sušaudymu Zlatouste (1903 metų kovo 13 dieną). Teatre skambėjo šūkiai: „Šalin Zlatousto darbininkų žudikai!". Trys darbininkai buvo sužeisti, apie šimtą suimta.

Revoliucinis darbininkų judėjimas Kaune dar labiau sustiprėjo 1905—1907 metų pirmosios Rusijos revoliucijos laikotarpiu. 1905 metų revoliucijos pradžia buvo sausio 9 dienos įvykiai Peterburge, kada cariniai budeliai sušaudė taikią Peterburgo darbininkų demonstraciją. Sausio 11 dieną Vilniuje, Kaune ir kituose Lietuvos miestuose prasidėjo streikai, kuriais darbo žmonės išreiškė savo rūstų protestą prieš caro piktadarybę. Kaune visuotinį streiką sausio 11 dieną pradėjo metalistai — Tilmanso, br. Šmidtų, Rekošo, Šuvalo metalo gamyklų darbininkai, kurie per visą 1905 metų revoliuciją ėjo priešakinėse miesto proletariato gretose. Prie jų prisidėjo geležinkelių dirbtuvių, elektrinės, spaustuvių, alaus daryklų ir kitų įmonių darbininkai. Sustojo miesto transportas, užsidarė parduotuvės. Sausio 11 dieną įvyko 20 tūkstančių žmonių demonstracija, kuri išreiškė brolišką Kauno darbininkų solidarumą su Peterburgo darbininkais, savo pasiryžimą kovoti dėl nekenčiamos carinės santvarkos nuvertimo.

Įsiliepsnojant revoliuciniams įvykiams, labai svarbi darbininkų klasinės kovos priemonė buvo streikai. Tatai ryškiai parodė visuotinis Rusijos politinis streikas 1905 metų spalio mėnesį.

Kaune jau nuo spalio mėnesio pradžios vyko darbininkų mitingai ir demonstracijos. Politinė padėtis buvo labai įtempta. Spalio 6 dieną įvyko demonstracija, kurios metu darbininkai susirėmė su kariuomene ir policija.

Buvo užmuštas vienas darbininkas. Sekančią dieną vykusios užmuštojo darbininko laidotuvės vėl tapo didžiule politine demonstracija, kurioje dalyvavo daugiau kaip šeši tūkstančiai žmonių. Spalio 9 dieną įvyko darbininkų mitingas prie br. Šmidtų (dabar „Metalo") gamyklos; spalio 12 dieną prasidėjo geležinkelininkų streikas, prie kurio prisidėjo metalistai. Taip virė darbininkų revoliucinė kova visuotinio politinio streiko Kaune išvakarėse.

Spalio 17 dieną miesto aikštėje susirinko didžiulis mitingas, kuriame kalbėjusieji socialdemokratai ir priešakiniai darbininkai ragino darbo žmones stoti į ryžtingą kovą prieš carizmą. Spalio 18 dieną įvykusioje demonstracijoje ir mitinge dalyvavo daugiau kaip penki tūkstančiai žmonių. Rytojaus dieną keturi šimtai žmonių nužygiavo prie kalėjimo ir paleido devynis politkalinius. Vakare darbo žmonės, nešdami raudonas vėliavas, vėl demonstravo miesto gatvėse. Visuotinis streikas Kaune pasibaigė spalio 20 dieną. Spalio 23 dieną policija suorganizavo mieste juodašimčių demonstraciją, kurioje dalyvavo ir kriminaliniai nusikaltėliai. Atsiliepdamos į šią provokacinę demonstraciją, socialdemokratinės organizacijos sušaukė didžiulį mitingą Petrovkos (dabar Vytauto) parke. Mitinge kalbėjusieji demaskavo carizmo politiką, siekiančią paskandinti revoliucinį darbininkų judėjimą kraujyje.

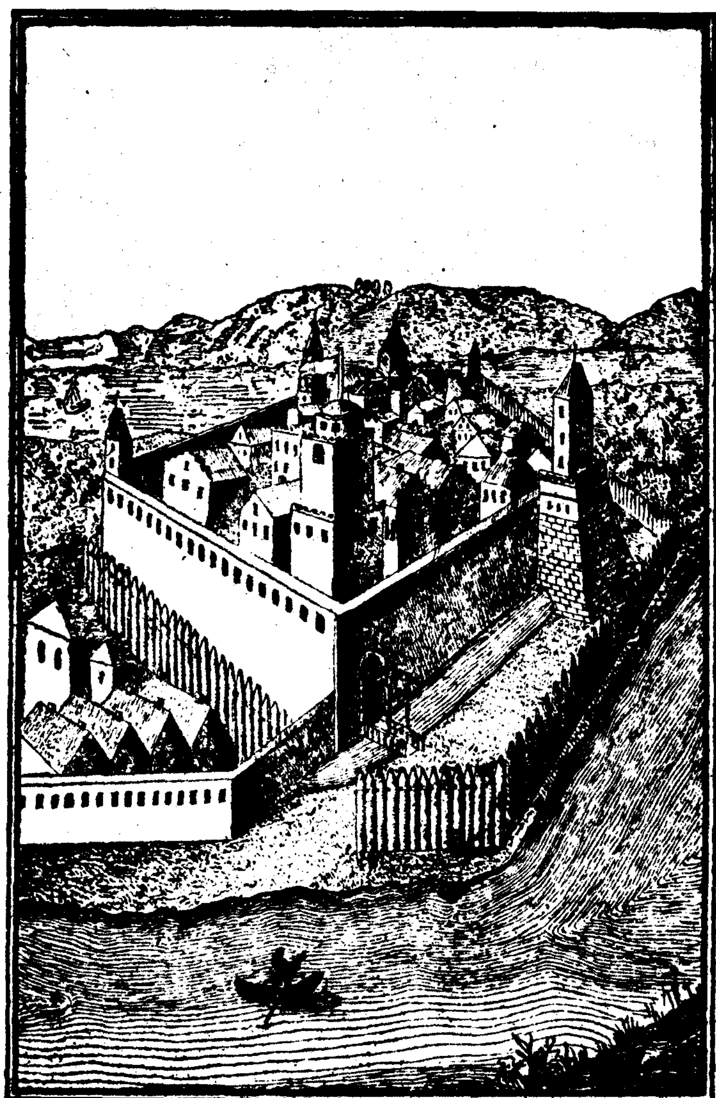
Visuotinis Rusijos Spalio politinis streikas sukėlė valdančiųjų sluoksnių sąmyšį. Išsigandęs caras spalio 17 dieną išleido manifestą, kuriame žadėjo liaudies masėms suteikti įvairių lengvatų, demokratinių teisių ir t. t. Tačiau darbo žmonės nepatikėjo šiuo apgaulingu caro manevru. Bolševikų įtakoje buvusios Lietuvos socialdemokratinės organizacijos, tame tarpe ir Kauno organizacija, pasisakė už tolesnį kovos tęsimą. Naudodamiesi iškovotomis laisvė-

mis, Vilniaus ir Kauno darbininkai ėmė organizuoti profesines sąjungas.

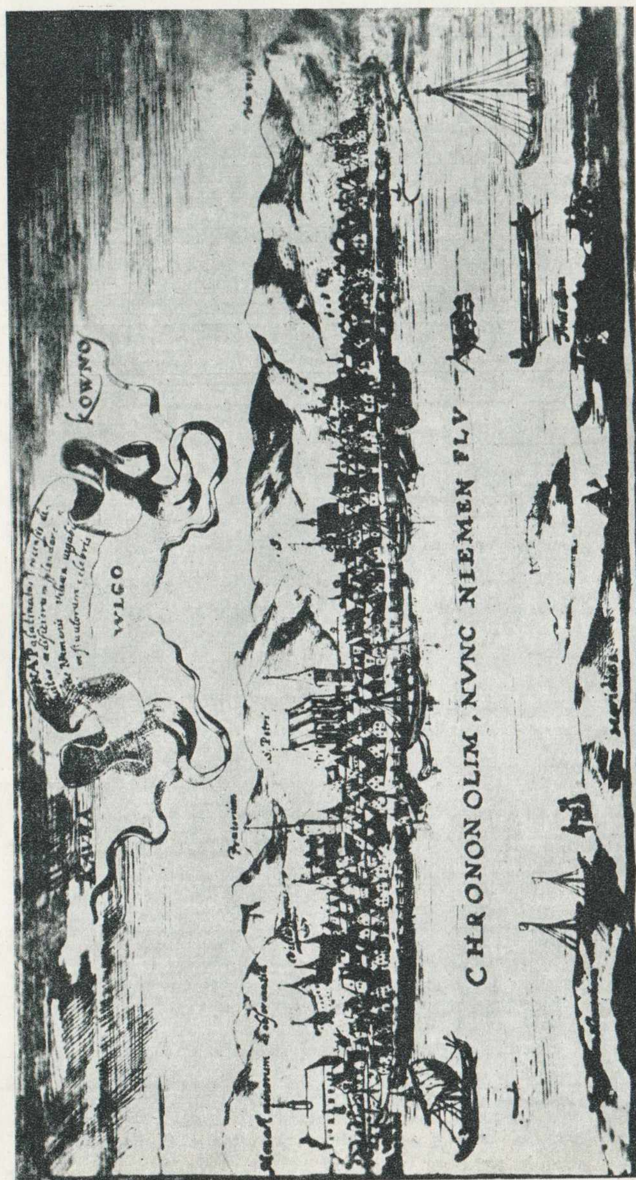
Didžiausios įtampos 1905 metų revoliucinė proletariato kova Rusijoje pasiekė gruodžio ginkluoto sukilimo Maskvoje metu. Ginkluotos kovos banga netrukus atsirito ir į Kauną. Jau 1905 metų lapkričio mėnesį ginkluotas darbininkų būrys ėmė vykdyti liaudies milicijos funkcijas. Gausiuose mitinguose ir susirinkimuose darbo žmonės protestavo prieš karo padėties įvedimą Lenkijoje, prieš tautinės nesantaikos kurstymą, pogromus. Kaune buvo įkurta karinė-revoliucinė organizacija, kuri dirbo revoliucinį darbą Kauno tvirtovės įgulos kareivių tarpe. Stiprėjo kareivių revoliucinės nuotaikos, jie atvirai ėmė reikšti savo pasiryžimą prisidėti prie liaudies kovos. Paremdami didvyriškąjį Maskvos proletariatą, Kauno darbininkai gruodžio 10—11 dienomis suorganizavo masinius mitingus ir demonstracijas. Gruodžio 12 dieną Kaune prasidėjo visuotinis politinis streikas, kuris truko iki gruodžio 16 dienos. Visose pramonės ir prekybinėse įmonėse buvo nutrauktas darbas, nedirbo ir kai kurios valdinės įstaigos — teismas, bankas ir kitos. Mieste įvyko mitingai, centrinėje gatvėje — didžiulė demonstracija. Kaip ir anksčiau, aktyviausiai kovojo Kauno metalistai.

Slopinti demonstrantų buvo pasiųsta kariuomenė, o gruodžio 12 dienos vakare vietinė administracija perdavė miestą karinės valdžios žinion. Tačiau karinės valdžios priemonės negalėjo užgniaužti revoliucinio pakilimo. Gruodžio 13 dieną Kauno darbo žmonės vėl susirinko į demonstraciją; vėl buvo susiremta su kariuomene. Kareiviai šaudė į darbininkus, buvo užmuštų ir sužeistų.

Nors visuotinis politinis streikas Kaune buvo nuslopintas, tačiau jis paliko neišdildomus pėdsakus darbininkų klasės sąmonėje. 1905—1907 metų revoliucijoje Rusijos proletariatui nepavyko pasiekti pergalės, bet jo kova

Kaunas XIV amžiuje. Taip jį pavaizdavo graviūroje P. Narbutas

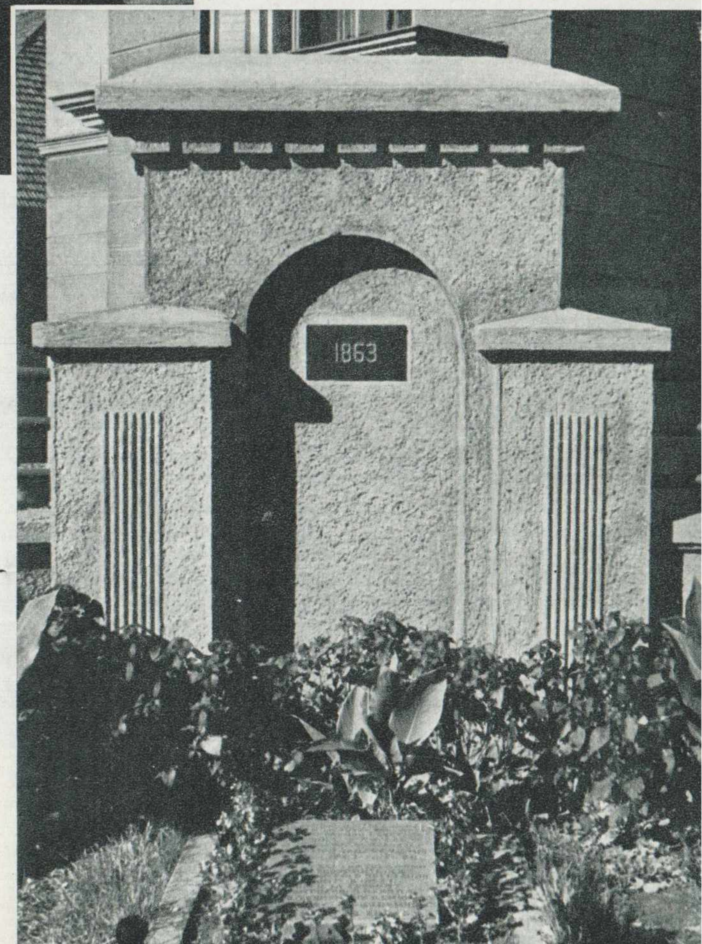

Dar vienas senojo Kauno vaizdas prieš keletą šimtmečių

A. Mackevičius — vienas iš 1863 m. sukilimo vadų

Paminklas Ožeškienės gatvėje. Šioje vietoje buvo nužudytas A. Mackevičius

F. Dzeržinskis 1897 metais Kaune

F. Dzeržinskio biustas Istorinio muziejaus sodelyje

Kaizeriniai okupantai Kaune pirmojo pasaulinio karo metais

Po okupantų įsiveržimo geležinkelio stotyje

V. Mickevičiaus-Kapsuko biustas Istorinio muziejaus sodelyje

ŠIAME NAME
1918 – 1919 M. M. BUVO
KAUNO MIESTO
DARBININKŲ DEPUTATŲ
BŪSTINĖ

Lenino pr. 19

Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 m. (V. Dilkos pav.)

Kauno bedarbių demonstracija 1925 m. (V. Dilkos pav.)

turėjo milžinišką reikšmę plečiant toliau revoliucinį judėjimą, žengiant į galutinį darbininkų klasės laimėjimą.

Nuslopinus revoliuciją, šalyje prasidėjo žiaurūs Stolypino reakcijos metai. Šiais niūriais teroro metais daugelis aktyvių revoliucijos dalyvių buvo sušaudyti, įmesti į kalėjimus. Skaudžiai pajuto valdžios represijas ir Kauno darbininkai. Jiems buvo mažinami atlyginimai, pailginta darbo diena; labiau susipratę darbininkai buvo atleidžiami iš darbo. Darbininkų klasės padėtį dar labiau pablogino ekonominė krizė, nuo kurios ypač nukentėjo metalo pramonė. Buvo uždarytas Šuvalo metalo fabrikas; kapitalistas išmetė darbininkus gatvėn, nesumokėjęs jiems atlyginimo už dvi savaites. Kaune pagausėjo bedarbių.

1910 metais Rusiją apėmė naujas revoliucinio judėjimo pakilimas. Kauno mieste vėl prasidėjo streikai. 1913 metais mieste streikavo daugiau kaip 600 miško plukdytojų. 1914 metų sausio 13 dieną, sumažinus darbininkų darbo užmokestį, prasidėjo streikas brolių Šmidtų metalo gamykloje. Po keturių dienų, t. y. sausio 17 dieną, jau streikavo visi 1256 gamyklos darbininkai. Streikas, trukęs dešimt dienų, baigėsi daline darbininkų pergale. Solidarizuodamiesi su jais, streikavo ir Tilmanso metalo gamyklos darbininkai.

Naujo revoliucinio pakilimo metais labai sustiprėjo bolševikinių idėjų įtaka Lietuvos socialdemokratų, priešakinių Kauno darbininkų tarpe.

1914 metų rugpiūčio 1 dieną prasidėjo pirmasis pasaulinis karas. Carizmo viešpatavimo laikais Kaunas buvo paverstas pirmaeile tvirtove su galingais fortais. Kauno tvirtovė stovėjo arčiausiai Vokietijos sienos, todėl, karui kilus, turėjo suvaidinti svarbų vaidmenį. Tačiau 1915 metų rugpiūčio 18 dieną tvirtovė be didelių mūšių atiteko vokiečiams. Vokiškieji okupantai, užėmę miestą, tuojau

ėmė jame plėšikauti; grobikai siaubte nusiaubė Kauną. Miesto valdymas buvo vokiečių kariuomenės vadovybės rankose, už bet kokį nepaklusnumą grėsė sušaudymas ir kitos žiauriausios bausmės.

Vokiškieji okupantai daugelį pramonės įmonių uždarė, o fabrikų ir gamyklų įrengimus vežė į Vokietiją. Be darbo ir pragyvenimo šaltinio liko tūkstančiai miesto darbininkų. Kaune ėmė siausti badas, plisti šiltinė, gripas ir kitos užkrečiamos ligos. Žmonės sirgo ir mirė ištisomis šeimomis. Gyvenimas mieste apmirė. Labai sumažėjo gyventojų skaičius: jeigu prieš pirmąjį pasaulinį karą Kaune jau buvo apie 90 tūkstančių gyventojų, tai 1916 metais beliko vos 18 tūkstančių. Mieste siautėjo vokiškųjų okupantų teroras. 1917 metų sausio mėnesį okupantai Kaune pakorė vieną žurnalistą ir penkis darbininkus, apkaltintus ginklų laikymu ir kitais priešinimosi veiksmais.

1917 metais Lietuvos darbo žmonės, iškankinti vokiškųjų okupantų smurto, aiškiai reiškė simpatijas revoliuciniam rusų proletariatui, bolševikų partijai. Dar labiau tos simpatijos, liaudies revoliucinis aktyvumas sustiprėjo tada, kai Rusijoje buvo nuverstas caras. Bijodamasi liaudies, lietuviškoji buržuazija, įvairiai maskuodama savo tikruosius kėslus, ruošėsi parduoti Lietuvą kaizerinei Vokietijai. Lietuva būtų tapusi kolonija, o lietuvių tauta susilaukusi prūsų likimo. Tačiau šiuos kaizerinės Vokietijos ir jai parsidavusios lietuviškosios buržuazijos planus sužlugdė plintanti į vakarus Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos liepsna, stiprėjanti Lietuvos darbo žmonių revoliucinė kova.

Lietuvos darbo žmonės, įkvėpti Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės, Komunistų partijos vadovaujami, pakilo į kovą už Tarybų valdžią. 1918 m. gruodžio mėn. Vilniuje buvo sudaryta Laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė, o gruodžio 16 d. pa-

skelbtas istorinis Manifestas, pasirašytas V. Mickevičiaus-Kapsuko, Z. Angariečio ir kitų vyriausybės narių. Manifeste sakoma, kad visa valdžia pereina į Lietuvos Darbininkų, bežemių ir mažažemių atstovų tarybų rankas.

Kaune dar 1918 metų lapkričio 25 dieną įvyko miesto profsąjungų atstovų ir fabrikų komitetų susirinkimas, kuriame buvo priimtas nutarimas ruoštis nuversti buržuazinę valdžią ir įkurti Kaune Tarybų valdžią. Tame susirinkime nutarta sukurti Darbininkų atstovų tarybą.

Gruodžio 17 d. Kaune įvyko visuotinis politinis streikas ir didelė demonstracija. Sustojo fabrikai, miesto transportas ir geležinkelis. Miesto darbo žmonės iš visų pusių skubėjo į Rotušės aikštę. Čia vyko mitingas, kuriame darbininkai reikalavo panaikinti vokiečiams parsidavusią buržuazinę Lietuvos tarybą, išleisti iš kalėjimų politinius kalinius, paskelbti Kaune Tarybų valdžią. Streikuojančių darbininkų reikalavimus okupantai buvo priversti patenkinti ir pripažinti vienintele valdžia mieste Darbininkų atstovų tarybą. Gruodžio 21 d. miesto Darbininkų atstovų taryba susirinko į pirmąjį iškilmingą savo posėdį. Salėje nuaidėjo „Internacionalas". Taryba paskelbė mieste Tarybų valdžią, nutarė paleisti buržuazinę Kauno dūmą ir visas buržuazines organizacijas, išrinko Tarybos Prezidiumą. Rytojaus dieną, t. y. gruodžio 22 d., Taryba pradėjo leisti savo organą „Proletarskaja Pravda" („Proletarų Tiesa").

Miesto Darbininkų atstovų tarybos Darbo skyrius išleido dekretą, įvedusį aštuonių valandų darbo dieną, nustačiusį minimalų darbo užmokestį fabrikų darbininkams. Taryba pradėjo kovoti su nedarbu, atidarė bedarbiams pigias valgyklas, ėmė steigti artelines dirbtuves.

Buvo nustatytos tvirtos kainos maisto produktams, uždrausta produktus išvežti iš Kauno; valstiečiai buvo ragi-

nami parduoti maisto produktus Tarybų valdžios nustatytomis kainomis.

Taryba stengėsi organizuoti mieste liaudies milicijos būrius, bet okupacinė valdžia bijojo ginkluotos liaudies ir kliudė kurti miliciją.

Jėgos buvo nelygios. Nors okupacinė valdžia oficialiai pripažino Darbininkų atstovų tarybą, bet slapta ėmė ginkluoti buržuazijos karinius būrius kovai prieš Tarybų valdžią. 1919 metų sausio 1 dieną vokiečiams pradėjus trauktis iš Vilniaus ir keletui dienų jame įsigalėjus baltiesiems lenkams, buržuazinė Lietuvos vyriausybė (sausio 2 d.) atbėgo į Kauną ir, remiama vokiškųjų okupantų, ėmėsi kontrrevoliucinių veiksmų prieš Darbininkų atstovų tarybą. Buržuazinės tarybos prašomos, Antantės valstybės paliko Lietuvoje Vokietijos kariuomenę kovai su Tarybų valdžia. Okupantai vėl įsismarkavo. 1919 metų sausio 10 dieną jie užpuolė Stoties gatvėje (dabar Lenino prospektas) namą Nr. 19, kuriame buvo įsikūrusi Darbininkų atstovų taryba, rastus ten darbininkus suėmė, sudaužė baldus, sunaikino dokumentus. Iki sausio 15 dienos buvo išvaikytos visos Darbininkų tarybos įstaigos, uždarytas Tarybos spaudos organas, suimta daug komunistų ir nepartinių darbininkų.

Užsienio interventai ir Lietuvos buržuazija žvėriškai pasmaugė Tarybų valdžią Lietuvoje. 1919 metais Lietuvoje įsigalėjo kontrrevoliucinė buržuazijos diktatūra. Baltiesiems lenkams užgrobus Vilnių, Kaunas faktiškai tapo buržuazinės Lietuvos valstybės sostine.

Jeigu Lietuvos buržuazinė valdžia buvo paklusnus užsienio imperialistų ginklas, jeigu ji visomis išgalėmis stengėsi nuslopinti Tarybų valdžią Lietuvoje, tai visai kitaip elgėsi Lietuvos darbininkai ir valstiečiai: jie skaudžiai pergyveno šių pirmųjų metų kovos nesėkmę ir buvo tvirtai pasiryžę tęsti kovą prieš buržuazijos jungą,

už Tarybų valdžios pergalę. Darbininkų ir valstiečių kovą iš pogrindžio įkvėpė ir organizavo Lietuvos Komunistų partija.

Todėl ir Kauno miestas tapo ne tiktai buržuazinės Lietuvos valstybės sostine. Jis tapo svarbiausiu proletarinio judėjimo centru, koviniu Komunistų partijos štabu.

Pirmąjį atkirtį buržuazijos puolimui Kauno darbininkai davė 1919 metų rugsėjo 16 dieną, suorganizavę visuotinį streiką. Streiko metu darbininkai kėlė šalia ekonominių ir politinius reikalavimus: jie reikalavo žodžio, spaudos, susirinkimų laisvės, reikalavo paleisti iš kalėjimų politkalinius. Šis streikas dar nebuvo pakankamai organizuotas; jį teko nutraukti. Po streiko buržuazinė valdžia suėmė aktyviausius jo organizatorius, o fabrikantai ėmė atleidinėti iš darbo aktyvesniuosius dalyvius. Tačiau darbininkų klasės kova vis stiprėjo.

1920 metų vasario 21—23 dienomis Aukštojoje Panemunėje įsižiebė Kauno įgulos kareivių sukilimas prieš buržuazijos valdžią. Kareiviai sukilo, nepakesdami sunkių gyvenimo sąlygų, beteisiškos padėties. Sukilėliai reikalavo: paleisti iš kalėjimų politkalinius; leisti sudaryti darbininkų ir kareivių tarybas, pulkų ir dalių komitetus; sudaryti taikos sutartį tarp Lietuvos ir Tarybų Sąjungos; suteikti kareiviams teisę dalyvauti rinkimuose į Steigiamąjį seimą; atimti žemes iš dvarininkų ir atiduoti jas valstiečiams; pagerinti darbininkų gyvenimo sąlygas ir t. t. Sukilimui vadovavo išrinktas revoliucinis komitetas, kurio daugumą sudarė komunistai. Sukilę kareiviai apšaudė sukilimo malšintojus. Tačiau sukilimas nebuvo pakankamai gerai organizuotas; jį iš vidaus skaldė išdavikiški eserų veiksmai. Buržuazijai pavyko paskandinti kraujyje kareivių sukilimą. 60 sukilimo dalyvių buvo nuteisti ilgus metus kalėti, o beveik dešimčiai kareivių buvo paskirta mirties bausmė arba kalėjimas iki gyvos galvos.

Kovo 12 dieną buvo sušaudyti revoliucinio komiteto nariai — komunistas puskarininkis Petras Mickeliūnas, puskarininkis Domininkas Vizgirda, kareivis Maksas Kušneris ir puskarininkis Balys Banišauskas. Malšinant Panemunės kareivių sukilimą, aktyviai dalyvavo ir užsienio (Amerikos, Anglijos, Prancūzijos) karininkai, tarnavę instruktoriais Lietuvos kariuomenėje.

Nors buržuazija žiauriai nuslopino sukilimą, revoliucinė liaudies masių kova nesusilpnėjo. Naują revoliucinio pakilimo bangą sukėlė sėkmingas Raudonosios Armijos puolimas kovoje prieš užsienio interventus, prieš ponų Lenkiją 1920 metų vasarą. Tų metų birželio mėnesio 15 dieną Kaune kilo visuotinis streikas, kurį pradėjo spaustuvininkai. Streikuodami darbininkai išreiškė protestą prieš profsąjungų vadovų suėmimą. Niekados dar streikas Kaune nebuvo tokio visuotinio pobūdžio: nutraukė darbą visos įmonės, gamyklos, sustojo miesto transportas, prie streikuojančiųjų darbininkų prisidėjo net kai kurių valdžios įstaigų tarnautojai. Vienos dienos visuotinis streikas pasibaigė darbo žmonių laimėjimu. Buržuazinė vyriausybė nesiryžo suiminėti streikuojančiųjų, be to, buvo pažadėta paleisti anksčiau suimtuosius.

1920 metų visuotinis streikas parodė, kad Lietuvos darbo žmonės, vadovaujami Komunistų partijos, yra pasiruošę ryžtingai tęsti kovą iki galo.

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto pasiųstas, 1920 metais į Kauną atvyko įžymus Lietuvos revoliucinio judėjimo dalyvis Karolis Požela, kuriam buvo pavesta organizuoti Kaune komunistinės pogrindinės spaudos leidimą. 1920 metų rudenį Panevėžio gatvėje, namo Nr. 9 pakraigėje, buvo įkurta komunistinė spaustuvė „Spartakas". Čia buvo spausdinama „Tiesa", „Kareivių Tiesa", „Jaunasis Komunistas" ir kiti revoliuciniai leidiniai.

Nuo to laiko Kaune telkėsi svarbiausios pogrindinės spaustuvės. Jose buvo spausdinami LKP Centro Komiteto laikraščiai, atsišaukimai, kuriuose partija ragino Lietuvos darbo žmones atkakliai kovoti prieš buržuazinę santvarką, už Tarybų valdžią.

Komunistų partija išnaudojo ir visas legalias darbo liaudyje galimybes. Ypač didelį vaidmenį vaidino masinės darbininkų organizacijos — profsąjungos. Kai buržuazinė valdžia uždarydavo vienas profsąjungas, komunistai organizuodavo kitas. 1922 metais Kaune buvo vienuolika profsąjungų; dešimčiai jų vadovavo komunistai ir tik vienai — socialdemokratai.

Kauno darbininkai, kovodami dėl geresnių gyvenimo sąlygų, dažnai streikuodavo. 1922 metais buvo suorganizuotas visuotinis Lietuvos geležinkelininkų streikas. Jis truko beveik tris savaites. Geležinkelininkams pavyko išsikovoti nedidelį algos priedą. Tais pat metais Kaune streikavo metalistai, kepėjai, spaustuvininkai, tabako fabrikų darbininkės. 1923 metais streikavo „Drobės" fabriko darbininkės. 1923 metų lapkričio 7 dieną Komunistų partijos iniciatyva Kauno darbo žmonės susirinko į mitingą paminėti Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos metinių.

Įspūdingas buvo 1924 metų gedulo mitingas Kleboniškio miške, mirus didžiajam proletariato vadui V. I. Leninui. Tais metais buvo iškilmingai atšvęsta ir Gegužės Pirmosios šventė. Apie 700 darbininkų žygiavo demonstruodami centrine miesto gatve, nešini raudona vėliava, dainuodami revoliucines dainas. Policija užpuolė demonstrantus, suėmė apie 150 žmonių; nemaža jų buvo nuteisti kalėti.

1925 metais Lietuvoje pagausėjo bedarbių. Ypač daug jų buvo žiemą (vien Kaune — apie penkis tūkstančius). 1925 metų sausio 19 dieną Rotušės aikštėje bedarbiai susirinko į masinę demonstraciją, reikalaudami darbo ir duonos. Tuometinė krikščionių-demokratų vyriausybė, užuot

patenkinusi bedarbių reikalavimus, pasiuntė raitąją policiją slopinti demonstrantų. Kruvino susirėmimo metu buvo užmuštų ir sužeistų. Po šios demonstracijos buržuazija dar labiau sustiprino represijas prieš darbo žmones.

Reakcinis krikščionių-demokratų režimas sukėlė visuotinį Lietuvos liaudies nepasitenkinimą. 1926 metų gegužės mėnesį rinkimuose į trečiąjį seimą krikščionys-demokratai pralaimėjo. Į valdžią atėjo koalicinė liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, kuri dangstėsi demokratiškomis frazėmis. Tačiau netrukus ir ši vyriausybė parodė tikrąjį, reakcinį savo veidą. Komunistų partijos aiškinamojo darbo dėka darbo žmonės ėmė vis geriau suprasti antiliaudinę liaudininkų ir socialdemokratų vadų politikos esmę. Tos politikos reakcingumas ypač išryškėjo tada, kai Lietuvos buržuazija, matydama kylančias revoliucines darbo žmonių nuotaikas, nutarė, remiama užsienio imperialistų, įvesti šalyje atvirą fašistinę diktatūrą. Liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės viršūnė, gerai žinodama apie ruošiamą šalyje fašistinį perversmą, nesiėmė jokių priemonių jam sutrukdyti.

1926 metų gruodžio 17 dieną Lietuva sužinojo apie fašistinį perversmą. Liaudininkų ir socialdemokratų partijų vadovai patys padėjo valdžios uzurpatoriams, oficialiai atsistatydinę ir perdavę valdžią fašistinei Smetonos—Voldemaro klikai. Po perversmo fašistai pradėjo atvirą kruviną terorą. Pirmiausia jie pasistengė suduoti smūgį darbininkų klasei ir jos vadovui — Lietuvos Komunistų partijai. Pirmąja fašistų auka tapo Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto sekretorius Karolis Požela. Kartu buvo suimti Juozas Greifenbergeris, Kazys Giedrys, Rapolas Čarnas ir daugelis kitų Komunistų partijos ir komjaunimo darbuotojų. 1926 metų gruodžio 27 dieną fašistiniai budeliai Kaune, ties VI fortu, sušaudė keturis revoliucionierius — K. Poželą, J. Greifenbergerį, K. Giedrį ir R. Čar-

ną. Nuo to laiko gruodžio 27-oji visos Lietuvos, o ypač Kauno, darbo žmonių tarpe tapo kovos prieš fašizmą diena. Kauno darbininkai kasmet minėdavo keturių didvyrių žuvimo dieną: streikuodavo, keldavo politinius reikalavimus, pasisakydavo prieš fašistinę diktatūrą. Lietuvos TSR vyriausybės nutarimu 1947 metais keturių komunistų palaikai buvo perkelti ir iškilmingai palaidoti Kauno Istorinio muziejaus sodelyje. Lietuvos liaudis šventai saugo savo širdyje šviesų didvyrių komunistų atminimą: jų vardai neatskiriamai susiję su visos Lietuvos darbo žmonių kova už Tarybų valdžią.

Tačiau net ir žiaurus teroras nepadėjo fašistams sunaikinti Komunistų partijos: darbininkų klasė buvo stipresnė. Partija netrukus vėl sutelkė savo eiles ir dar labiau sustiprino kovą. Vėl buvo imta leisti komunistinę spaudą Kaune ir kitose vietose. 1927 metų sausio mėnesį Kaune buvo vėl pradėtas leisti LKP CK organas „Tiesa" ir kiti laikraščiai, atsišaukimai, kurie, demaskuodami fašistų politikos reakcinę esmę, teisingai orientuodavo darbo žmones, padėdavo kurti partines organizacijas. Jau 1927 metų pabaigoje Kaune veikė trylika partinių kuopelių. Nepaprastai sunkiose fašistinės diktatūros sąlygose iš gilaus pogrindžio vis garsiau skambėjo Komunistų partijos balsas. 1928 metais, minint LKP įkūrimo dešimtąsias metines, partija dar labiau sustiprino savo ryšius su masėmis; į partiją buvo priimta nemaža naujų narių. 1927 metais LKP CK iškvietė iš Utenos į Kauną pogrindininką D. Kučinską, kuriam pavedė organizuoti mieste pogrindinę spaustuvę. Spaustuvė, pavadinta „Kova", buvo įkurta Žaliakalnyje, Kapsų g. Nr. 34. Čia D. Kučinskas dirbo drauge su komuniste Klaudina Krastinaite. Spaustuvėje buvo spausdinami atsišaukimai, LKJS CK organas „Mūsų Vėliava", „Naujokas" ir kiti. Ši spaustuvė veikė iki 1928 metų rugsėjo mėnesio, kol ją aptiko žvalgybininkai. K. Krasti-

naitė ir D. Kučinskas buvo iš pradžių nuteisti mirti, bet atkaklus Kauno darbo žmonių protestas privertė fašistinę vyriausybę sušvelninti bausmę, pakeičiant ją kalėjimu iki gyvos galvos. K. Krastinaitė, kalėjime žiauriai kankinta fašistinių budelių, mirė tuojau po teismo.

1928 metų vasarą Kaune įvyko dvidešimt penkių darbininkų streikas Cukermano avalynės dirbtuvėje. LKP Kauno rajono komiteto paraginti, kitų įmonių darbininkai suteikė streikuojantiems materialinę paramą. Tris savaites trukęs streikas pasibaigė darbininkų pergale. Tai buvo vienas pirmųjų darbininkų streikų Kaune po fašistinio perversmo. Didelį vaidmenį suvaidino streikas, įvykęs stambiame Falkovskio avalynės fabrike 1928 metų lapkričio—gruodžio mėnesiais. Streikas truko apie devynias savaites, jame dalyvavo daugiau kaip šimtas darbininkų. Komunistų kuopelės vadovaujami, darbininkai atkakliai kovojo už savo teises. Streikas, nežiūrint policijos priemonių ir išdavikiškos socialdemokratų veiklos, dalinai buvo laimėtas. Streikuojantiems Falkovskio fabriko darbininkams pritarė ir suteikė materialinę paramą ne tik Kauno, bet ir Šiaulių bei kitų miestų darbininkai.

Kauno darbininkai gana plačiai minėjo 1929 metų Gegužės Pirmąją. Tą dieną mieste neišėjo nei vienas laikraštis, nedirbo įmonės, darbininkai suruošė gausią demonstraciją. Tai buvo gerai organizuotas, grynai politinio revoliucinio pobūdžio Kauno darbininkų išstojimas. Rinktis buvo nutarta ties apygardos teismo rūmais. Policija uždarė Vilijampolės tiltą, ir darbininkai per Nerį kėlėsi valtimis. Į demonstracijos vietą ėjo žmonės iš Žaliakalnio, Šančių ir kitų darbininkų gyvenamų rajonų. Dvyliktą valandą darbininkai iškėlė raudonas vėliavas, ėmė giedoti „Internacionalą". Fašistai puolė demonstrantus; įvyko atkaklios grumtynės. Gegužės Pirmosios demonstracija Kaune parodė, kad darbininkai pasiryžę kovoti prieš fašiz-

mą, kad jų nepalauš joks teroras ir represijos. Tais pat metais Kaune buvo pažymėta ir rugpiūčio 1-oji — kovos prieš imperialistinį karą diena.

Šiame laikotarpyje Kauno darbininkai, Komunistų partijos vadovaujami, pasiekė nemaža pergalių ir legaliose organizacijose. 1928 metų pabaigoje jie iškovojo teisę legalizuoti kai kurias profsąjungas. Kaune ėmė veikti odininkų, batsiuvių, siuvėjų profsąjungos, o vėliau ir kitos. Tų pačių metų spalio mėnesį vyko rinkimai į ligonių kasų tarybas. Kaune į ligonių kasų tarybą pagal kairiųjų darbininkų sąrašą buvo išrinkti penki darbininkai. Ši LKP pravesta kampanija atskleidė darbo žmonėms fašistinį ligonių kasų įstatymo pobūdį, padėjo stiprinti masių kovą prieš fašistinę diktatūrą. O 1931 metais ligonių kasų rinkimuose Kaune kairiųjų darbininkų sąrašai gavo daugumą balsų (iš 20 vietų — 11 balsų). Tačiau, praėjus vos keletui dienų, ligonių kasų tarybos Kaune buvo paleistos, o išrinktieji pagal kairiųjų sąrašus suimti. Netrukus buvo paskirti nauji rinkimai, kuriems fašistinė vyriausybė kruopščiai „ruošėsi": rinkimų išvakarėse Kaune buvo suimti 35 žmonės, daugiausia komunistai ir komjaunuoliai. Buvo uždrausta rinkimuose iškelti kairiųjų sąrašą. Tačiau komunistai ragino darbininkus balsuoti už anuliuotą sąrašą, ir rinkimų metu jis gavo daug balsų.

Komunistų partijos pergalės legaliose organizacijose stiprino jos ryšį su masėmis, aktyvino darbo žmonių revoliucinę kovą.

Komunistų partija, organizuodama darbo žmones kovai prieš fašistinę santvarką, vis didesnį dėmesį skyrė išbandytam, aštriausiam partijos ginklui — spaudai. 1933 metais Vokietijoje į valdžią atėjus Hitleriui, ten nustojo ėjusi LKP spauda. Tais pat metais LKP CK pavedė komunistui J. Mickevičiui suorganizuoti naują „Spartako" spaustuvę Kaune. Ji buvo įrengta Vilijampolėje, Patrimpo

g-vėje Nr. 24, nedidelio namelio rūsyje. Čia buvo atspausdinti du pirmieji 1934 metų „Tiesos" numeriai, keletas atsišaukimų. Po šešių mėnesių darbo dėl nepakankamo konspiratyvumo spaustuvę užklupo žvalgyba. 1933 metais komunistas pogrindininkas J. Piligrimas įrengė gerai užkonspiruotą „Kovos" spaustuvę, kuri sėkmingai veikė iki 1936 metų. Drg. Piligrimas specialiai pasistatė Yliškėse, netoli „Maisto", nedidelį namelį, po kurio grindimis ir buvo įrengta spaustuvė. Čia dirbo tiktai pats drg. Piligrimas su savo žmona — aktyvia pogrindininke Elena Skeivyte. Be gausių atsišaukimų, šioje spaustuvėje buvo spausdinamas LKP CK laikraštis „Kareivių Tiesa". 1936 metais žvalgybininkai atrado spaustuvę, suėmė ir nuteisė aštuonerius metus kalėti Piligrimus. Iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo juos išvadavo 1940 metais susikūrusi Lietuvoje liaudies valdžia.

LKP daug dėmesio skyrė darbui inteligentijos tarpe. Vidurinės ir aukštosios mokyklos buržuazijos valdymo metais buvo beveik neprieinamos darbininkų ir valstiečių vaikams. Tiktai per didelį vargą neturtingiesiems pasisekdavo baigti mokslą. Tačiau ir baigę ne visi jie gaudavo darbą. Kaune net buvo suorganizuoti viešieji darbai inteligentams bedarbiams. Buržuazinė vyriausybė, aiškindamasi inteligentų „pertekliumi", ėmė mažinti studentų skaičių.

Darbininkų kova prieš fašizmą veikė ir Lietuvos inteligentiją, ypač Kauno universiteto studentus. Universiteto patalpose revoliucingai nusiteikę studentai organizuodavo Gegužės Pirmosios minėjimus.

1930 metais pradėjo eiti pažangus žurnalas „Trečiasis Frontas", kuriame bendradarbiavo nemaža rašytojų, aktyvių fašizmo priešininkų. Salomėja Nėris 1931 metais „Trečiajame fronte" rašė: „Nuo šio laiko sąmoningai stoju prieš darbo liaudies išnaudotojus ir savo darbą stengsiuos sujungti su išnaudojamųjų masių veikimu, kad mano

ateities poezija būtų jų kovos įrankiu ir reikštų jų norus ir kovos tikslus".

1932 metais buvo pradėtas leisti revoliucinis studentų laikraštis „Aurora". Į revoliucinį judėjimą aktyviai įsitraukė Petras Cvirka, Salomėja Nėris, Stepas Žukas, kiti kultūros darbuotojai. Poetė Salomėja Nėris, dailininkas Stepas Žukas nuo 1933 metų aktyviai veikė pogrindinėje Lietuvos Raudonosios pagalbos organizacijoje.

Kapitalistinėse šalyse 1929—1932 metais siautė aštri ekonominė krizė. Ypač ilgai ir sunkiai ją pergyveno Lietuva. Miestuose labai pagausėjo bedarbių. Net 1936 metais, jau praėjus krizės antplūdžiui, Kauno darbo biržoje buvo užregistruota 11 095 bedarbiai. Faktiškai bedarbių Kaune buvo žymiai daugiau.

Šalyje nuolatos buvo karinė padėtis, siautėjo žiaurus fašistinis teroras, kalėjimai buvo prikimšti darbo žmonių, komunistų ir komjaunuolių.

Žymiai sumažėjo darbininkų užmokestis, pailgėjo darbo diena. Akcinė bendrovė „Maistas" 1934 metais sumažino darbininkų užmokestį, palyginus su 1932 metais, vienu trečdaliu. Iki 1934 metų „Litekso", „Cotton" ir kiti fabrikai sutrumpino darbo savaitę iki trijų—keturių dienų. Stiklo fabrikas „Aleksotas" užsidarė, 200 darbininkų paliko be darbo.

Vienas žymiausių to laiko įvykių Lietuvoje buvo 1936 metų birželio 17 dieną Kaune įvykusi 30 tūkstančių darbo žmonių demonstracija ir po jos tris dienas trukęs visuotinis politinis darbininkų streikas. Demonstracijai ir streikui vadovavo Lietuvos Komunistų partija.

Įvykiai įsiliepsnojo štai kaip. Kaune buvusioje kapitalisto Kamberio lentpiūvėje darbininkai buvo labai šnaudojami. Kamberis, turėdamas ryšius su miškų departamentu, dalijęsis su juo pelnu, išsirūpino teisę mokėti darbininkams mažesnį už nustatytą minimumą atlyginimą

ir kitais būdais spaudė darbininkus. Neiškentę lentpiūvės darbininkai 1936 metų gegužės 25 dieną sustreikavo. Kamberis pasityčiodamas atmetė darbininkų reikalavimus. LKP Kauno rajono komitetas organizavo paramą streikuojantiems lentpiūvės darbininkams. Streikas užsitęsė. Kamberiui grėsė didžiuliai nuostoliai. Tada lentpiūvės savininkas pasikvietė į pagalbą fašistus. Žvalgyba ir policija apsupo visą įmonės teritoriją ir ėmė po vieną tardyti darbininkus. Įtartieji streiko organizavimu buvo suimti, dalis atleista iš darbo, o kitiems pasiūlyta grįžti atgal į darbą senomis sąlygomis arba išeiti. Komunistų partijos paraginti, solidarumo su streikuojančiais vardan sustreikavo visų Kauno lentpiūvių darbininkai. Netikėtai birželio 15 dieną Kamberio lentpiūvės darbininkas Antanas Kranauskas, giliai sukrėstas išnaudotojų žiaurumo ir įpuolęs į visišką neviltį, nušovė lentpiūvės savininką ir paskui pats nusišovė. A. Kranauskas nesuprato, kad individualaus teroro kelias yra neteisingas kelias, kad vieno fabrikanto nušovimas nieko negali duoti darbininkams, kad tik Komunistų partijos vadovaujama kova gali atvesti prie galutinio darbininkų klasės laimėjimo. LKP Kauno rajono komitetas išleido atsišaukimą, kuriame aiškino tokios teroro taktikos neteisingumą; drauge jame buvo sakoma, kad Kranauskas yra kapitalizmo ir fašizmo auka. Atsišaukime LKP Kauno rajono komitetas ragino darbininkus sustreikuoti, skatino kovoti už tokios vyriausybės sudarymą, kuria pasitikėtų liaudies masės. LKP rajono komitetas perėmė į savo rankas ir laidotuvių organizavimą.

Birželio 17 dieną, pasibaigus darbui įmonėse ir įstaigose, darbo žmonės susirinko prie Kauno universiteto medicinos fakulteto, kurio anatomikume po skrodimo buvo laikomi Kranausko palaikai ir kur turėjo prasidėti laidotuvės. Gatvėje susirinko apie trisdešimt tūkstančių žmo-

nių. Išsigandusi policija ėmė miniai grasinti ir įrodinėti, kad laidotuvės įvyksiančios tiktai rytojaus dieną. Tačiau darbininkai suprato apgaulę, ir komunistai išnešė karstą iš anatomikumo pro langą. Gatvėje susiorganizavo laidotuvių eisena; plaukė vainikai su raudonais kaspinais, kuriuose buvo įrašyti darbininkų šūkiai. Keletą kartų, eisenai einant Kęstučio gatve, prie Daukanto gatvės, prie Maironio gatvės, policija bandė darbininkus sulaikyti. Kai kuriose vietose įvyko susirėmimai su policija. Beginklę darbininkų minią fašistinė policija sutiko šūviais, ašarinėmis bombomis, guminėmis lazdomis. Buvo daug sužeistų, o dvidešimtmetis darbininkas, nešęs vainiką, buvo peršautas. Tačiau sužeistus darbininkus pakeisdavo kiti. Sunkvežimiu privažiavusi policija vienoje vietoje norėjo atimti karstą, tačiau darbininkai nedavė. Didelį didvyriškumą parodė moterys, nepraleidusios policinės mašinos. Susigrūmimų su policija metu aidėjo šūkiai: „Šalin fašistų valdžią!", „Tegyvuoja Lietuvos Komunistų partija!"

Kapines buvo apsupusi policija, tačiau, nuleidus karstą į duobę, įvyko mitingas. Mitingo metu kalbėjusieji komunistai šaukė darbininkus į kovą prieš fašizmą, už demokratines laisves, už bendro antifašistinio fronto sudarymą. Mitingo metu buvo priimta rezoliucija, reikalaujanti laisvės politkaliniams, panaikinti fašizuotus Darbo rūmų rinkimus, panaikinti darbo pajamų mokestį ir kt.

Šiems darbininkų reikalavimams paremti, Komunistų partijai pasiūlius, buvo nutarta paskelbti nuo birželio 18 dienos 12 valandos visuotinį politinį streiką.

Po laidotuvių demonstracijos LKP Kauno rajono komitetas susirinko Žaliakalnyje į posėdį. Jam pirmininkavo komiteto sekretorius Antanas Petrauskas. Posėdyje buvo aptarta, kaip vadovauti visuotiniam protesto streikui.

Nors policija ruošėsi sužlugdyti streiką, net nutraukė susisiekimą su Kauno priemiesčiais, tačiau birželio 18 dieną, lygiai 12 val., streikas prasidėjo. Darbininkai jame dalyvavo nepaprastai vieningai. Sustojo visi fabrikai, įmonės, dirbtuvės, sustingo judėjimas mieste, neišėjo laikraščiai. Visas miesto gyvenimas buvo paraližuotas. Ne tik centrinėse miesto gatvėse, bet ir Aleksote, Šančiuose bei kituose Kauno priemiesčiuose vyko darbininkų susirėmimai su policija. Centrinėmis gatvėmis vaikščiojo ne dykaduoniaujantys miesčionys, o miesto darbininkai, pasijutę tikraisiais Kauno šeimininkais.

Kaune dar niekad nebuvo tokio gausaus ir plataus streiko: vienu metu streikavo apie trisdešimt tūkstančių darbininkų, buvo prisidėję ir smulkūs tarnautojai. Antrąją streiko dieną jau buvo 150 policijos sužeistų darbininkų bei šiaip miesto gyventojų, jų tarpe nemaža inteligentų. Daugelis Kauno universiteto profesorių pritarė darbininkų kovai prieš fašizmą.

Streikas truko tris dienas. Birželio 20 dieną patys darbininkai jį organizuotai nutraukė.

1936 metų didysis streikas — garbingas puslapis Lietuvos Komunistų partijos istorijoje. Streiko puslapiuose įrašyti komunistų Antano Sniečkaus, I. Meskupo-Adomo, Antano Petrausko, Alterio Kleinerio, Alfonso Vilimo, komjaunuolio Henriko Baratinsko ir kiti vardai. Ši pasiaukojanti, bebaimė Kauno darbo žmonių kova prieš kruvinąjį fašizmo režimą tapo didvyriškumo, narsumo pavyzdžiu visiems Lietuvos darbo žmonėms. Visuotinis politinis Kauno darbininkų streikas ryškiai parodė visišką fašistinės valdžios bankrotą, sustiprino darbininkų pasitikėjimą savo jėgomis, skatino juos dar aktyviau kovoti — kovoti tol, kol bus sutriuškinta fašizmo diktatūra.

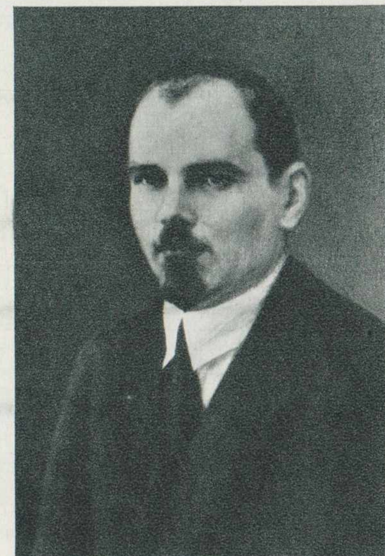
Po 1936 metų streikų kova Lietuvoje, taigi ir Kaune, vis stiprėjo. Jeigu 1936 metais (neskaitant Kauno visuo-

Čia 1920 m. veikė pogrindinė spaustuvė „Spartakas" (Panevėžio g. 9)

Keturių komunistų sušaudymas (skulpt. N. Petrulis)

Karolis Požela (1896—1926)

Kazys Giedrys (1891—1926)

Juozas Greifenbergeris (1898—1926)

Rapolas Čarnas (1900—1926)

Paminklinė lenta VI forto rajone, kur buvo nužudyti keturi komunistai

Keturių komunistų palaikų perkėlimas į Istorinio muziejaus sodelį

Kapsų g. 34. Čia buvo įrengta LKP CK pogrindinė spaustuvė „Kova"

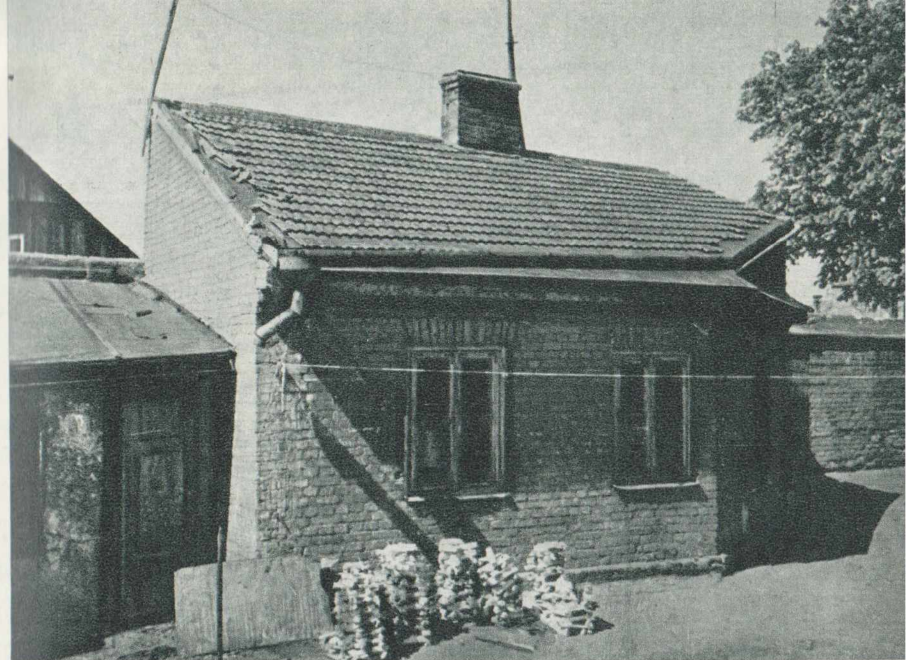
K. Krastinaitė (1898—1929)

E. Šimaitė (1883—1947)

D. Kučinskas

Pogrindinė spaustuvė „Spartakas" Šiaulių gatvėje

1931 m. policija kratos metu aptiko spaustuvę

„Spartako“ spaustuvė Patrimpo g., veikusi 1933—1934 m.

tinio politinio streiko) Lietuvoje streikavo apie vienuolika tūkstančių žmonių, tai 1937 metais streikuose dalyvavo beveik keturiolika tūkstančių žmonių. 1937 metais Kaune žymiai suaktyvėjo partinis darbas. Vis stiprėjo klasinis darbininkų solidarumas.

Tuo metu lietuviškieji fašistai savo užsienio politikoje atvirai pradėjo orientuotis į reakcingiausias Vakarų Europos valstybes — hitlerinę Vokietiją ir fašistinę Italiją. Fašistinė Lietuvos vyriausybė niekšiškai stengėsi padėti Vakarų imperialistinėms valstybėms kurstyti karą prieš Tarybų Sąjungą. Nepaisydamos fašistinio teroro, Lietuvos Komunistų partija, Komunistinė Jaunimo Sąjunga tęsė atkaklią kovą.

1938 metų vasario 27 dieną fašistinės žvalgybos agentai žvėriškai nužudė Kaune, P. Višinskio gatvėje, didvyrišką revoliucionierę, LKJS CK narę Adelę Šiaučiūnaitę. Kitaip negalėdama susidoroti su revoliucionieriais, fašistų žvalgyba Hitlerio pavyzdžiu ėmė žudyti antifašistinius kovotojus iš pasalų. Tačiau ir tokie fašistinės valdžios metodai negalėjo sulaikyti artėjančio jos galo, negalėjo sukliudyti Tarybų valdžios pergalės Lietuvoje.

1938 metais Lenkijos imperialistai pateikė Lietuvai ultimatumą, reikalaujantį visiškai atsisakyti Vilniaus ir užmegzti santykius su Lenkija; priešingu atveju buvo grasinama ginklu. Imperialistinės Vakarų Europos valstybės neparėmė Lietuvos. Fašistinė vyriausybė patenkino Lenkijos reikalavimą. Kai 1939 metais hitlerinė Vokietija pareikalavo atiduoti jai Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą, smetoninė vyriausybė ir tą reikalavimą patenkino be jokio pasipriešinimo.

1939 metų sausio mėnesį Kaune įvyko LKP CK plenumas, kuriame buvo svarstoma, kaip Komunistų partija turi kovoti prieš gresiantį hitlerizmo pavojų, už Lietuvos nepriklausomybės gynimą.

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietija užpuolė Lenkiją. Lenkija negalėjo atlaikyti ginkluotos iki dantų hitlerinės armijos smūgių. Tarybinė Vyriausybė negalėjo likti abejinga tų Vakarinių sričių likimui, kurias savo laiku buvo užgrobusi ponų Lenkija. Raudonosios Armijos daliniai, vykdydami savo istorinę išvaduotojiškąją misiją, perėjo Lenkijos sieną ir paėmė savo globon Vakarų Baltarusijos, Vakarų Ukrainos ir lietuvių žemes, buvusias ponų Lenkijos vergijoje. 1939 metų spalio 10 dieną TSRS grąžino Lietuvai išvaduotą jos istorinę sostinę Vilnių. Tą pačią dieną tarp TSRS ir Lietuvos buvo pasirašytas savitarpio pagalbos paktas. Ši džiugi žinia sukėlė gilų lietuvių tautos dėkingumą socializmo šaliai.

Kauno darbo žmonės, išreikšdami šį dėkingumą Tarybų Sąjungai, 1939 metų spalio 11—12 dienomis surengė džiaugsmingas masines demonstracijas. Demonstracija prasidėjo prie TSRS Atstovybės. Demonstrantų eilėse nuaidėjo šūkiai: „Šalin Smetonos vyriausybę!", „Laisvę, amnestiją politkaliniams!".

Į revoliucinio darbo žmonių judėjimo sustiprėjimą fašistai atsakė demonstrantų suiminėjimu gatvėse, jų trėmimu į koncentracijos stovyklas. 1939 metų gruodžio mėnesį buvo suimtas LKP Centro Komiteto sekretorius drg. A. Sniečkus, kuris nuo 1936 metų redagavo „Tiesą", dirbo atsakingą partinį darbą pogrindyje. Buvo suimti ir kiti atsakingi LKP darbuotojai, Centro Komiteto nariai.

Buržuazija, matydama savo artėjantį žlugimą, atvirai ėmė siekti, kad Vakarų imperialistinės valstybės okupuotų Lietuvą.

Nepaisant buržuazijos teroro, revoliucinis judėjimas plėtėsi toliau. 1940 metų pradžioje Darbo rūmuose fašistai sušaukė įmonių seniūnų pasitarimą „žiemos pagalbos" reikalams aptarti. Šį pasitarimą darbininkai pavertė antifašistiniu protesto susirinkimu ir privertė fašistus bėgti iš

jo. Susirinkime skambėjo šūkiai „Šalin fašistų valdžią!", buvo pareikalauta nusavinti fabrikus.

1940 metų vasario mėnesį paskelbė streiką du tūkstančiai viešųjų darbų darbininkų. Iš darbo vietos Lampėdžiuose jie nužygiavo į Kauną, norėdami išdėstyti savo reikalavimus. Ties Vilijampole juos sutiko raitoji policija, norėdama streikuojančius išvaikyti. Į pagalbą sustreikavusiems atėjo fabrikų darbininkai. Streikas truko penkias dienas ir buvo laimėtas. Komunistų partijai paraginus, vasario 15 dieną paskelbė solidarumo streiką trys tūkstančiai Kauno įmonių darbininkų. Jie reikalavo patenkinti bedarbių reikalavimus, paleisti suimtuosius, nubausti žiauriai pasielgusius policininkus.

Atėjo neužmirštamoji 1940 metų vasara. Tarybų Sąjungos pagalbos dėka lietuvių tauta birželio mėnesį nusikratė fašizmo jungu, nuvertė nekenčiamą buržuazijos diktatūrą. Birželio 17 dieną buvo sudaryta Lietuvos Liaudies vyriausybė. Iš kalėjimų išėjo politiniai kaliniai. Birželio 24 dieną Kaune įvyko didžiulė darbo žmonių demonstracija, reikalavusi legalizuoti Lietuvos Komunistų partiją. Ateinančią dieną Lietuvos Komunistų partija buvo legalizuota. Taip pergalingai baigėsi didvyriška Komunistų partijos vadovaujama lietuvių liaudies kova prieš fašistinę diktatūrą. Kauno darbo žmonės laisvai atsikvėpė. Daugiau kaip dvidešimt metų pogrindyje, pakraigėse spausdinta „Tiesa", kovojusi prieš fašistinę santvarką, buvo pradėta spausdinti geriausioje „Spindulio" (dabar Karolio Poželos vardo) spaustuvėje. Pirmą kartą ją laisvai paėmė į rankas tūkstančiai darbo žmonių. „Tiesa", išreikšdama plačiųjų liaudies masių interesus, kovojo dėl Lietuvos įstojimo į TSRS tautų šeimą.

1940 metų liepos 14 ir 15 dienomis įvyko rinkimai į Liaudies Seimą. Liepos 21 dieną išrinktieji lietuvių liaudies atstovai susirinko Kaune į istorinę pirmąją Liaudies

Seimo sesiją. Priimtoje „Deklaracijoje apie valstybės santvarką" Lietuva buvo iškilmingai paskelbta Socialistine Tarybų Respublika. Ši istorinė diena, aukso raidėmis įrašyta į Kauno ir visos Lietuvos istorijos knygą, kasmet pažymima kaip Tarybų Lietuvos gimimo diena.

1940 metų rugpiūčio 3 dieną TSRS Aukščiausioji Taryba patenkino Liaudies Seimo ir visos Lietuvos liaudies prašymą: Tarybų Lietuva buvo priimta į TSRS tautų šeimą kaip lygiateisė sąjunginė respublika.

Netrukus Lietuvos TSR vyriausybė persikėlė į senąją Lietuvos sostinę Vilnių. Kaunas liko stambus respublikos pramonės ir kultūros centras.

* * *

Vokiškoji fašistinė okupacija laikinai nutraukė taikų kūrybinį jaunos respublikos darbą. Daugiau kaip trejus metus okupantai grobstė ir alino miestą.

Jau pačioje okupacijos pradžioje Kaunas pergyveno siaubo kupinas dienas. Fašistai tuojau likvidavo mieste profsąjungas ir kitas pažangias darbininkų organizacijas. Per keletą dienų Kauno kalėjimas Mickevičiaus gatvėje buvo pilnas prigrūstas komunistų ir šiaip pažangių bei prijaučiančių tarybinei santvarkai žmonių. Kauno gestapo rūsiuose žmonės buvo žiauriai kankinami už tai, kad jie buvo išdrįsę svajoti apie šviesią socialistinę ateitį. Kauno fortuose aidėjo fašistinių budelių šūviai, buvo girdėti mirštančiųjų aimanos. Į automašinų garažo Lenino prospekte Nr. 43 kiemą buvo suvaryta daug tarybinių piliečių. Fašistiniai budeliai geležiniais laužtuvais triuškino jų galvas, kapojo rankas ir pirštus, guminėmis žarnomis švirkštė savo aukoms į vidurius vandenį.

Okupantai visus žydų tautybės gyventojus suvarė į didžiulį getą Vilijampolėje. Aleksote ir Šančiuose okupantai įsteigė koncentracijos stovyklas. Fašistai, padedami

lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų, išvežė į Vokietijos koncentracijos stovyklas arba darbams dešimtis tūkstančių kauniečių, kurių nemaža žuvo svetimoje žemėje.

Šalia Kauno, prie Žemaičių plento, esantį devintąjį fortą fašistai pavertė siaubinga mirties stovykla. Kauniečiai jį teisingai praminė „Mirties fortu".

Jau pirmomis okupacijos dienomis fašistai suvarė į devintąjį fortą apie tūkstantį tarybinių belaisvių, kuriuos privertė vakarinėje forto pusėje, daugiau kaip penkių hektarų lauke, iškasti didžiulius griovius. Po to fašistai pradėjo ištisomis voromis varyti čionai tūkstančius tarybinių piliečių — vyrus, moteris, vaikus, paauglius ir senelius. Šiuose grioviuose jie buvo masiškai šaudomi ir deginami. Okupacijos metais vien devintajame forte fašistai sunaikino daugiau kaip 80 tūkstančių taikių gyventojų.

IX forte fašistiniai budeliai sušaudė dešimtis tūkstančių lietuvių, žydų, lenkų, baltarusių, ukrainiečių ir kitų tautybių piliečių. Jau pirmosiomis karo dienomis čia žuvo „Kauno audinių" fabriko audėja, TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatė J. Budžinskienė, LTSR Aukščiausiojo teismo pirmininkas, didvyriškas revoliucionierius P. Zibertas, kuris už revoliucinę veiklą apie 20 metų atsėdėjo buržuaziniuose kalėjimuose, „Tarybų Lietuvos" laikraščio atsakingasis sekretorius žurnalistas J. Beleckas, žinomas Kauno darbo pirmūnas Ščerbakovas su žmona ir naujagimiu kūdikiu, poetas V. Montvila. Čia vėliau buvo nužudyti komunistai ir komjaunuoliai pogrindininkai A. Kersnauskas ir M. Rafas, Janina Čižinauskaitė ir E. Šmuilovas... Be tarybinių žmonių, okupantai devintajame forte sunaikino apie 10 tūkstančių atvežtų Austrijos, Čekoslovakijos, Prancūzijos, Belgijos ir kitų šalių piliečių. Masiškiausios žudynės IX forte įvyko 1941 m. spalio 29 d., kai į jį iš Kauno geto buvo atvaryta ir tą pačią dieną sušaudyta

apie 12 tūkstančių žydų — daugiausia moterų, vaikų ir senelių.

Okupacijos metais liūdnai pagarsėjo ir kiti Kauno fortai. Jau pirmosiomis okupacijos dienomis, iki liepos mėn. pradžios, apie 10 tūkstančių žmonių buvo sugrūsta į septintąjį fortą, esantį šiaurinėje miesto dalyje, prie pat Kauno Politechnikumo. Šiame forte buvo sunaikinta apie 8 tūkstančius nekaltų žmonių. 1941 metų rugpiūčio 18 d. ketvirtajame forte, kuris yra į pietryčius nuo Kauno, už Panemunės, buvo sušaudyti 534 žydų inteligentai, sugaudyti Kauno gete.

Okupacijos metais šeštajame forte buvo įrengta tarybinių belaisvių stovykla. Šiame forte fašistai sunaikino apie 35 tūkstančius belaisvių. Apie 10 tūkstančių tarybinių karo belaisvių fašistai nužudė belaisvių stovykloje Aleksote, prie aerodromo. Vilijampolėje hitlerininkai sudegino apie 8 tūkstančius tarybinių piliečių.

Tiek devintasis, tiek kiti fortai, Kauno kalėjimai — tai gyvas fašistinės reakcijos žiaurumų įkūnijimas. Jie ryškiai rodo, kokias baisias nelaimes darbo žmonėms atnešė antrasis pasaulinis karas, fašizmas. Bet visos šios masinių žudynių vietos Kaune mums primena ne tiktai aukas. Jos primena ir didvyrišką liaudies priešinimąsi.

Nepaisydami mieste siautusio žiauraus fašistinio teroro, tarybiniai žmonės nenulenkė galvos. Tuo metu, kai buržuaziniai nacionalistai, keliaklupsčiaudami prieš okupantus, žudė geriausius lietuvių tautos sūnus, tūkstančiai darbo žmonių, Lietuvos Komunistų partijos vadovaujami, kovojo prieš pavergėjus. Jokios represijos negalėjo įbauginti Kaune ir apskrityje veikusių tarybinių patriotų. Jau 1941 m. liepos—rugpiūčio mėn. iš likusių mieste komunistų ir komjaunuolių susikūrė keletas antifašistinių kovinių organizacijų: pogrindinė komjaunimo organizacija A. Šančiuose, vadovaujama komjaunuolio J. Slavinsko, pogrindi-

nė antifašistinė gimnazijų moksleivių organizacija, vadovaujama J. Čižinauskaitės, komunisto P. Malinausko vadovaujama partizaninė grupė „Kova" ir antifašistinės organizacijos Kauno gete. 1941 metų rudenį, LKP CK pasiųsti, atvyko komunistai draugai Vilimas, Baronas, Slapšys: jie ėmėsi toliau burti kovines organizacijas. Visos šios kovinės grupės vėliau susijungė ir veikė Komunistų partijos vadovaujamos. Nuo pat pirmųjų savo egzistavimo dienų kovinės grupės leido ir platino atsišaukimus ir lapelius, kuriuose pasakojo apie tikrąją padėtį frontuose, ragino kovoti prieš fašistinius okupantus, neklausyti jų įsakymų, organizavo pagalbą tarybiniams karo belaisviams, stengėsi sudaryti okupantams nepakenčiamas sąlygas, plėtė partizaninį judėjimą.

Per hitlerinės okupacijos laikotarpį Kauno komjaunuoliai pogrindininkai kartu su partizanais nuvertė 31 priešo ešeloną, susprogdino 64 automašinas, suardė daug kilometrų geležinkelio, sunaikino apie 800 hitlerininkų, gestapo agentų, policininkų. Vien komjaunuolio H. Borisos grupė Kauno depe išvedė iš rikiuotės 22 priešo garvežius. Kovoje su okupantais didvyriškai žuvo komunistai Juozas Bilys, Gesė Glezerytė, Adomas Godliauskas, Albertas Slapšys, Alfonsas Vilimas, Baronas ir daugelis kitų. Kaune buvo susikūrusi didelė pogrindinė komjaunimo organizacija. Jaunieji pogrindininkai vykdė diversijas, naikino okupantų kareivius ir karininkus, šnipus, platino atsišaukimus.

Žinios apie Kauno komjaunuolių žygdarbius plačiai sklido mieste ir už jo ribų. Tai stiprino gyventojų dvasią, jų tikėjimą būsima pergale.

Šioje sunkioje kovoje žuvo daugiau kaip septyniasdešimt drąsių Kauno komjaunuolių, jų tarpe penki pogrindinio komiteto nariai.

Tarybinė Vyriausybė aukštai įvertino Kauno komjaunimo organizacijos darbą Didžiojo Tėvynės karo metais. Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas už narsumą ir didvyriškumą kovoje su vokiškais okupantais buvo suteiktas po mirties Juozui Aleksoniui, Hubertui Borisai, Alfonsui Čeponiui, dvidešimt kovos dalyvių buvo apdovanoti Tarybų Sąjungos ordinais. Jaunieji kauniečiai mokosi iš jų mylėti savo Tarybinę Tėvynę.

Kaunas atkakliai priešinosi okupantams. Kaunas kovojo. Ši kova — vienas įspūdingiausių miesto istorijos puslapių.

Pasibaigė ji visiems laikams liaudies pergale.

Kauno darbo žmonės šventai saugo šaunias kovines revoliucines savo miesto tradicijas ir geriausiųjų revoliucionierių, pasiaukojamai kovojusių už šviesią mūsų liaudies ateitį, atminimą.

KAUNAS KAPITALIZMO VYSTYMOSI LAIKOTARPIU

Jau XIX amžiaus pirmojoje pusėje Kaune susikūrė pirmosios pramonės įmonės, o 1857 metais, kaip nurodo carinė statistika, buvo 22 įvairūs „fabrikai", kuriuose dirbo 95 samdomi darbininkai. Iš tikrųjų šie „fabrikai" tebuvo tik smulkios dirbtuvėlės. Pats stambiausias buvo tabako gaminių fabrikas, kuriame dirbo 35 samdomi darbininkai. Kitoje kiek didesnėje įmonėje — plytinėje — dirbo 10 samdomų darbininkų. Mieste dar veikė garinis malūnas, trys odos dirbtuvės (jose dirbo 14 samdomų darbininkų), trys alaus daryklos ir kelios virvių dirbtuvės.

Vystantis kapitalizmui, Kaune pagyvėjo prekyba. Miesto pirkliai plėtė ryšius su daugeliu Rusijos gubernijų, Lenkija ir Prūsija. 1857 metais Kaune veikė devyniolika prekių sandėlių, septynios stambios pirklių kontoros. Žinomo pirklio J. Adelsono kontora palaikė prekybinius ryšius su Prūsija, Saksonija, Anglija, Prancūzija ir kitomis šalimis.

Tuo laikotarpiu ypač pagyvėjo navigacija Nemunu ir Nerim. 1853 metais buvo įrengta Nemuno krantinė. Nemuno dešinysis krantas 1325 metrų ruože buvo sutvirtintas pylimu, išgrįstas akmenimis. Krantinė, pritaikyta laivams pakrauti ir iškrauti, kartu padėjo apsaugoti miestą nuo potvynių.

Krymo karo metu (1853—1856) Nemunu pradėjo plaukioti pirmieji prekiniai ir keleiviniai garlaiviai. Per paskutinį dešimtmetį iki baudžiavos panaikinimo (1847—1857) plaukiojančių Nemunu ir Nerimi pro Kauną laivų

skaičius beveik padvigubėjo. Visa tai turėjo didelės reikšmės tolimesniam Kauno prekybinių ryšių plėtimui bei miesto augimui.

Vystantis kapitalistiniams santykiams, Rusijoje imta tiesti geležinkelius. Platus geležinkelių tinklas susiejo naujai beaugančius Rusijos imperijos pramonės centrus bei atskirus ekonominius rajonus. Buvo tiesiami geležinkeliai ir Lietuvoje. 1861 metais prasidėjo judėjimas geležinkelio šaka Kaunas—Virbalis, kuri 1862 metais buvo pratęsta iki Lentvario. Tais pačiais metais per Lietuvą buvo nutiestas Peterburgo—Varšuvos geležinkelis. 1863 metais geležinkelio linija Lentvaris—Virbalis buvo sujungta su Vilniumi.

Tad šie geležinkeliai gana anksti susiejo Kauną su Prūsija ir daugeliu Rusijos imperijos pramonės centrų.

Dar sparčiau Kaunas augo panaikinus baudžiavą. Baudžiaviniame laikotarpyje miesto pramonė buvo smulki, amatininkiška. Nė viena Kauno įmonė, išskyrus malūną, dar neturėjo garinių variklių; vyravo rankinis darbas. Panaikinus baudžiavą, gamybinių jėgų vystymuisi atsivėrė plati erdvė. Kapitalizmas sparčiai augo ir platyn, ir gilyn. Iki tol vyravusi smulkioji manufaktūrinė gamyba ėmė peraugti į fabrikinę gamybą. Plėtėsi senos miesto įmonės, kūrėsi naujos.

Dar 1860 metais įsisteigė pagarsėjusi dvarininko N. Rekošo mašinų gamykla „Minerva". Ši įmonė pilnu galingumu pradėjo veikti 1862 metais, turėdama apie 160 darbininkų. Jau tuo metu gamykla turėjo garinį variklį, gerai mechanizuotas dirbtuves. Įmonė gamino garo mašinas malūnams ir lentpiūvėms bei įvairias mašinas ir įrankius žemės ūkiui.

Per septintąjį dešimtmetį (1861—1870) Kaune įsikūrė ir kitos stambios pramonės įmonės. Tai Petrovskio (vėliau Šuvalo) ketaus liejimo gamykla „Marsas", Glazerio

ir Tilmanso (vėliau Tilmanso ir K°) metalo apdirbimo gamykla, Finkelšteino degtukų fabrikas ir kitos įmonės, dvi spaustuvės. Aštuntajame dešimtmetyje įsikūrė dar dvi spaustuvės, Šimilevičiaus litografija, stambi lentpiūvė, Soloveičiko malūnas (ir lentpiūvė), Volperto degtukų fabrikas, ratų ir mašinų tepalo fabrikas, vėliau pagarsėjęs br. Šmidtų metalo apdirbimo fabrikas ir kiti.

Taigi, panaikinus baudžiavą, per porą dešimtmečių Kaune susikūrė ne tik daug nemažų fabrikų, bet ir ištisos naujos pramonės šakos — metalo apdirbimo, popieriaus ir poligrafijos, medžio apdirbimo.

Tuo laikotarpiu smarkiai augo ir plėtėsi jau prieš baudžiavos panaikinimą vyravusi Kaune tabako pramonė. 1879 metais pirklio Gincbergo tabako fabrike jau dirbo 170 darbininkų, Natonsono tabako fabrike — 76 darbininkai, Berlino tabako fabrike — 50 darbininkų. Tabako pramonėje tais metais dirbo beveik pusė visų Kauno stambiosios pramonės darbininkų.

Nors tebevyravo tabako pramonė, mieste vis didesnis darėsi stambiosios metalo apdirbimo pramonės lyginamasis svoris. 1879 metais ketaus liejimo ir mašinų gamybos fabrike „Minerva" bei Glazerio ir Tilmanso metalo apdirbimo fabrike buvo daugiau kaip po 100 darbininkų.

Tarp šių mieste vyravusių pramonės šakų buvo ryškus kokybinis skirtumas. Stambioji tabako apdirbimo pramonė aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvo dar labai menkai mechanizuota. Nė vienas tabako fabrikas neturėjo garo variklių, beveik viskas buvo dirbama rankomis. Visai kitokia padėtis buvo metalo apdirbimo pramonėje. „Minervos" fabrike jau veikė 12 arklio jėgų galingumo garinis variklis, net 26 įvairios staklės bei kiti mechanizmai. Ketaus liejimo fabrike „Marsas" veikė 10 arklio jėgų pajėgumo garo variklis, buvo įrengta dešimt gręžimo, tekinimo ir kitų staklių. Ypač gera tech-

nika buvo aprūpinta vokiečių kapitalisto Tilmanso metalo apdirbimo gamykla, turėjusi du didelius garo variklius (70 arklio jėgų galingumo), net 28 vielos apdirbimo stakles, 16 vinių mašinų, 50 mašinų varžtams gaminti. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje metalo pramonėje visa gamyba buvo mašininė-kapitalistinė. Tuo tarpu ne tik stambiojoje tabako, bet ir kitose pramonės šakose dar vyravo amatininkiška gamyba. Iš veikusių 1879 metais keturiasdešimties Kauno pramonės įmonių (įskaitant ir malūnus) tik dešimt įmonių turėjo garinius variklius.

Rusijoje, ypač centrinėse jos gubernijose, pramoninis perversmas pasibaigė aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Lietuvoje, kuri buvo Rusijos imperijos periferija, šis perversmas vyko kiek vėliau. Kaune jis pasibaigė maždaug devintajame dešimtmetyje. To dešimtmečio pirmojoje pusėje gariniai varikliai buvo įrengti tokiose stambiose Kauno pramonės įmonėse, kaip Volfo, Bliumentalio ir Engelmano alaus daryklos. Pradėjo veikti naujos Ritenbergo ir Segalo lentpiūvės su gariniais varikliais. Garinių variklių, įvairių mašinų jau turėjo ir daugelis kitų įmonių. Tokiu būdu, XIX amžiaus devintajame dešimtmetyje visose pagrindinėse Kauno pramonės šakose stambi mašininė technika išstūmė rankinį darbą.

Paskutiniajame XIX amžiaus dešimtmetyje Kauno pramonė padarė ypač didelį šuolį. Tai buvo Rusijos bendro ekonominio pakilimo dešimtmetis. Rusijoje smarkiai plėtėsi stambioji pramonė, kuriai vystytis didžiausią įtaką turėjo toliau sparčiai tiesiami geležinkeliai. Itin sparčiai augo Rusijos imperijos pakraščių pramonė. Vilniaus ir Kauno gubernijose per paskutinįjį dešimtmetį pramonės įmonių skaičius padidėjo beveik dvigubai.

XIX amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje Kaune ypač išaugo popieriaus ir poligrafijos pramonė. Iš veikusių dešimtmečio pabaigoje trylikos popieriaus ir poligrafijos

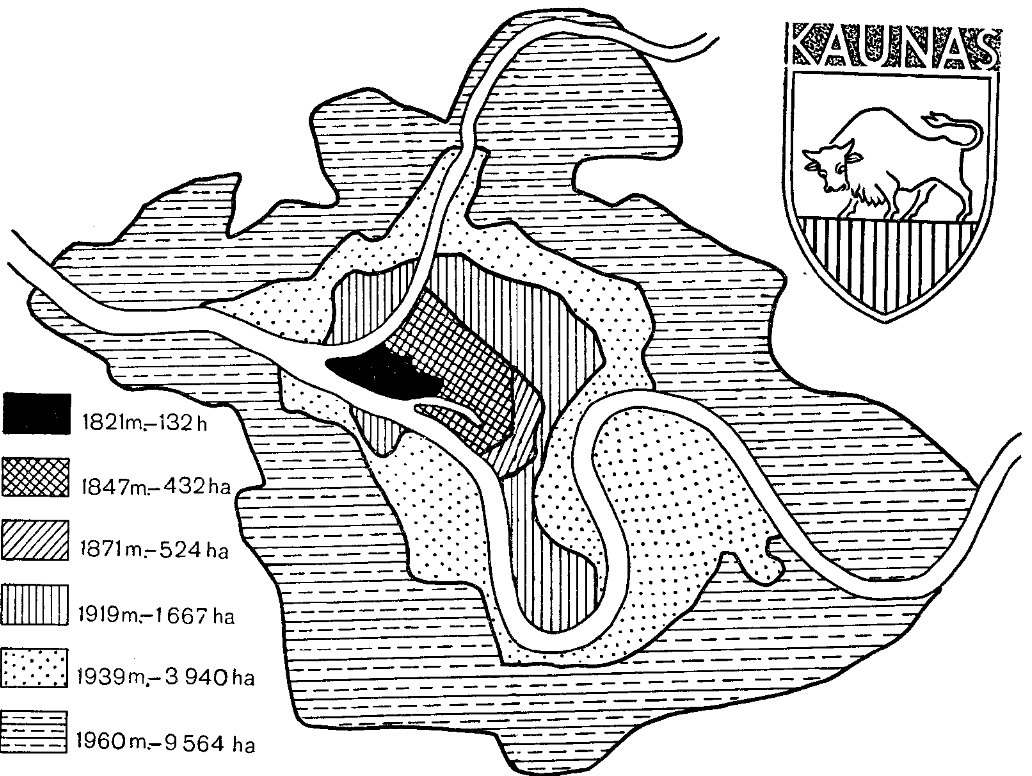
įmonių šešios įsikūrė paskutiniais šio dešimtmečio metais. Smarkiai vystėsi medžio apdirbimo, statybinių medžiagų pramonė. Atsidarė naujos lentpiūvės, plytinė Sargėnuose ir kitos pramonės įmonės.

XIX amžiaus pabaigoje anksčiau vyravusi mieste stambioji tabako pramonė ėmė smukti. Tuo tarpu toliau sparčiai augo stambioji metalo apdirbimo pramonė.

Visoje Kauno pramonėje tuo metu dirbo apie septynis tūkstančius darbininkų (vien stambiojoje pramonėje — apie du tūkstančius). XIX amžiaus pabaigoje mieste sparčiai plečiantis civilinei ir karinei statybai, apie du tūkstančius darbininkų dirbo Kauno statybose (pagal 1897 metų gyventojų surašymą).

XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje Kauno pramonė augo netolygiai. Šį augimą lydėjo gilūs vidiniai prieštaravimai. Miesto pramonė sunkiai pergyveno 1900—1903 metų ekonominę krizę. Aštrėjo kapitalistiniai prieštaravimai, didėjo darbininkų išnaudojimas. Tačiau, aplamai paėmus, iki pirmojo imperialistinio karo pramonė vystėsi gana sparčiai. XX amžiaus pradžioje žymiai išaugo medžio apdirbimo pramonė, plėtėsi maisto ir kitos pramonės šakos. Sparčiausiai ir toliau augo stambioji metalo apdirbimo pramonė. Rekošo ketaus liejimo fabrike 1914 metais dirbo apie 300 darbininkų, Šuvalo — apie 250, Tilmansų metalo apdirbimo fabrikuose — apie 1600 darbininkų, o br. Šmidtų — 1256 darbininkai. 1914 metais stambiojoje metalo apdirbimo pramonėje dirbo daugiau kaip 3400 darbininkų, o visoje miesto stambiojoje pramonėje — 4330 darbininkų. Stambioji metalo apdirbimo pramonė prieš pirmąjį imperialistinį karą sudarė apie 80 procentų visos miesto stambiosios pramonės.

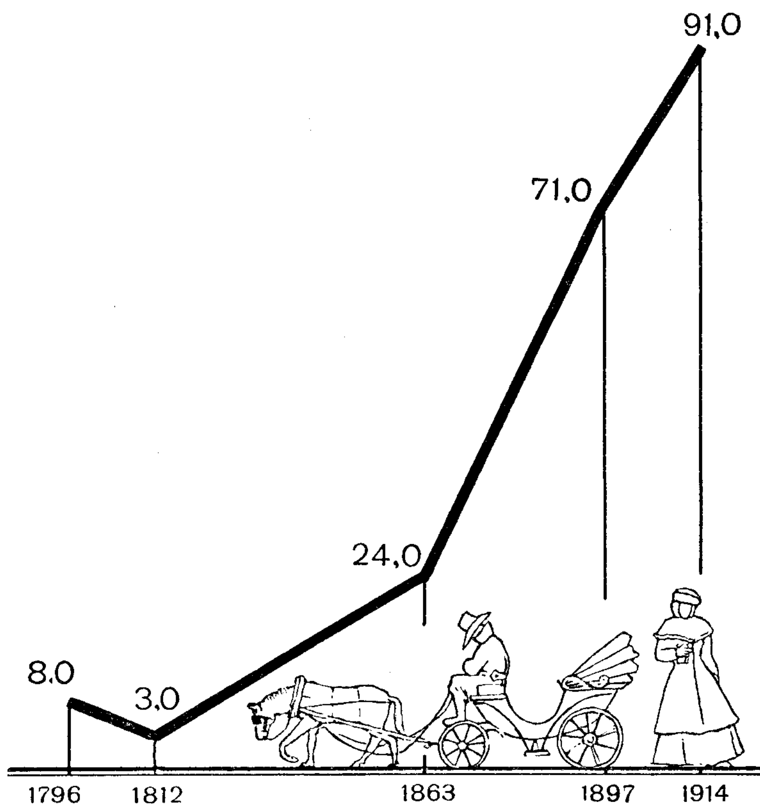
Taigi Kaunas XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje tapo svarbiu ne tik gubernijos, bet ir visos

Kauno miesto ploto augimas

Lietuvos pramoniniu miestu su ryškiai išsiskiriančia stambiąja metalo apdirbimo pramone, su, palyginti, gausia ir koncentruota pramoninio proletariato klase.

XIX amžiaus antrojoje pusėje ir XX amžiaus pradžioje, augant pramonei, labai padidėjo miesto plotas. Tik po baudžiavos panaikinimo išaugo visas Naujamiestis. Šančių smiltynuose, pastačius br. Šmidtų ir kitus fabrikus, susikūrė ištisas Šančių darbininkų priemiestis. Imta statyti namus Žaliakalnyje ir Aleksote. Labai pagausėjo

Kauno miesto gyventojų skaičiaus augimas (tūkstančiais)

gyventojų. 1863 metais, panaikinus baudžiavą, Kaune buvo 24 tūkstančiai gyventojų. 1897 metais, per visuotinį Rusijos imperijos gyventojų surašymą, mieste buvo užregistruota 71 tūkstantis gyventojų, o 1914 metais Kaune gyveno jau 91 tūkstantis žmonių.

Nemažą Kauno gyventojų dalį sudarė karinė įgula (1897 metais carinės armijos karių ir jų šeimų narių skaičius siekė jau 19,3 tūkstančio žmonių).

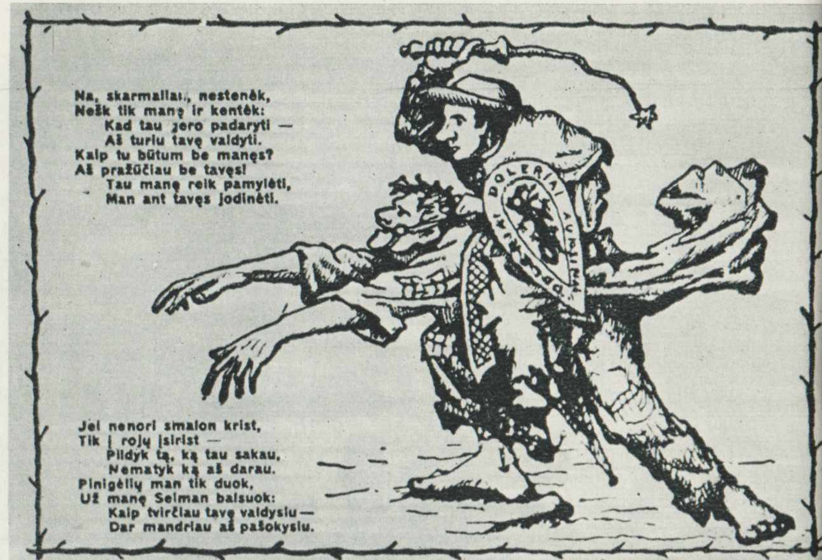
Kaune buvo statomos didžiulės karinės tvirtovės — fortai, išlikę iki šių dienų. Fortai pradėti statyti 1882 metais, bet iki pirmojo imperialistinio karo nebuvo užbaigti. Buržuazijai valdant, jie tapo komunistų bei pažangių darbo žmonių kalinimo ir žudymo vieta, o fašistinės okupacijos metais juose buvo masiškai naikinami žmonės.

Statant Kaune fortifikacinius įtvirtinimus, strateginiais sumetimais miesto gyventojams bei įstaigoms nebuvo leidžiama statyti aukštų namų. Kai kuriuose rajonuose buvo visai uždrausta statyti. Todėl to laikotarpio Kauno namai neaukšti, daugiausia dviejų aukštų (tai ryškiai pastebima miesto centre, sakysime, Stalino prospekte). Kaunas buvo priverstas labiau plėstis į šalis.

Kaune buvo statoma pagal miesto užstatymo planą, patvirtintą dar 1847 metais. Pagal šį planą buvo nutiestos pagrindinės naujojo miesto gatvės: dabartinis Stalino prospektas, Donelaičio ir Kęstučio, Daukanto, Mickevičiaus, Gedimino ir kitos gatvės. 1868 metais planas buvo žymiai patikslintas, jo pagrindu paruoštas naujas, patvirtintas 1871 metais. Pagal šį planą buvo numatyta Žaliakalnį ir dalį Karmelitų vienuolyno žemių skirti gatvėms ir kvartalams. Dabartinio teatro ir prie jo esančio sodo vietoje tuomet buvo kapinės. Pagal naujai patvirtintą miesto užstatymo planą kapinės buvo panaikintos, dalis šio ploto užstatyta namais, o likusi dalis paskirta miesto sodui.

1933—1936 metais Yliškių kaimelyje veikė LKP CK spaustuvė „Kova“

1934—1935 metais komunistinė literatūra buvo slaptai spausdinama legalioje Kauno spaustuvėje Vilniaus g. 43 (kieme)

Taip komunistai demaskuodavo buržuazinių partijų priešrinkiminę demagogiją

ŠALIN FAŠIZMAS

Vyriausio Lietuvos komiteto kovai prieš fa...

1927 m. birželio ... Nr. 1.

Lietuvos Komunistinė Jaunimo Sąjunga

MUSŲ VĖLIAVA

LKJS Centro Ko... organas

Nr. 5 (8) Kaunas, Rugpiučio mėn. 1928 m.

10 metų LKP.

Lietuvos Komunistų Partija

Draugai ir draugės!

Į visus darbininkus ir darbininkes, į visus tarnautojus...

Lietuvos Komunistų Partija

Draugai bedarbiai!

Visi Švęskime I-ios gegužės dieną!

NAUJOKAS

Naujokai išpildys savo pareigą.

MUSŲ VĖLIAVA

LKJS Centro Komiteto organas.

Tegyvuoja Pasaulinė Komuna! Tegyvuoja Tarptautinė Raudonoji Pagelba!

KOMJAUNUOLIS

KOMJAUNIMO LAIKRAŠTIS

Leidžia LKJS Kauno RK.

TARPTAUTINĖ RAUDONOJI DIENA ir KOMJAUNIMO UŽDAVINIAI

DARBININKŲ IR VALSTIEČIŲ JAUNIMAS

DARBININKŲ IR VALSTIEČIŲ JAUNIMO LAIKRAŠTIS. Nr. 3

KOVA TĘSIM KOL LAIMĖSIM.

KOVOKIM UŽ SAVO REIKALUS!

Pogrindinė komunistinė spauda, leista 1928—1934 metais

Kareivių

TIESA

Lietuvos Komunistų Partija.
(Komunistų Internacionalo Sekcija).

Visų šalių proletarai, vienykitės!

LKP Centro Komiteto organas kareiviams.

№ 2 (62) VASARIS 1929 M. X met.

Kareivi, nešaudyk savo brolių ir tėvų!

Šie metai labai sunkus yra miesto ir kaimo darbininkams, o taipogi ir valstiečiams. Miestuose fabrikai ir dirbtuvės mažina darbą, meta į gatvę darbininkus, dirbantiems gi numušamas darbo užmokesnis. Kaime sąryšy su šių metų nederlium liuosuojami iš darbo darbininkai, nubiednėjusius valstiečius smaugia nepakeliami mokesčiai, parduoda jie savo gyvulius, tankiai neturi net kuo jie savo šeimą pramaitinti. Miestuose ir taip didelė bedarbių armija šiais metais keletą kartų padidėjo.

Kareiviams, neseniai buvusiems su savo broliais ir tėvais, dar neseniai vargusiems tuos pačius vargus, gerai yra žinoma, kad darbininkai ir valstiečiai nepakęs savo vargingos padėties ir imsis kovos del savo padėties pagerinimo. Šiandien viešpataujančioji fašistų diktatura nepatenkins darbininkų ir valstiečių reikalavimų. Badaujantieji darbininkai ir valstiečiai turės kovoti ir prieš fašistų diktaturą, jų vargų kaltininkę. Kovoj su kovojančiais badaujančiais darbininkais ir valstiečiais fašistai rupinsis panaudoti ir kariuomenę. Jie siųs kareivius ant alkanų darbo žmonių minių, kad juos paplukdyti kraujuose. Fašistai norės, kad darbininkai ir valstiečiai, apvilkti kareivių rudinėse, žudytų savo brolius darbininkus ir valstiečius, badą ir vargą šiandien kenčiančius.

Draugai kareiviai! Jusų pareiga nepildyti kruvinųjų ... kaipo darbininkų ir valstiečių, pareiga

po senovei dirbs Lenkijos naudai.

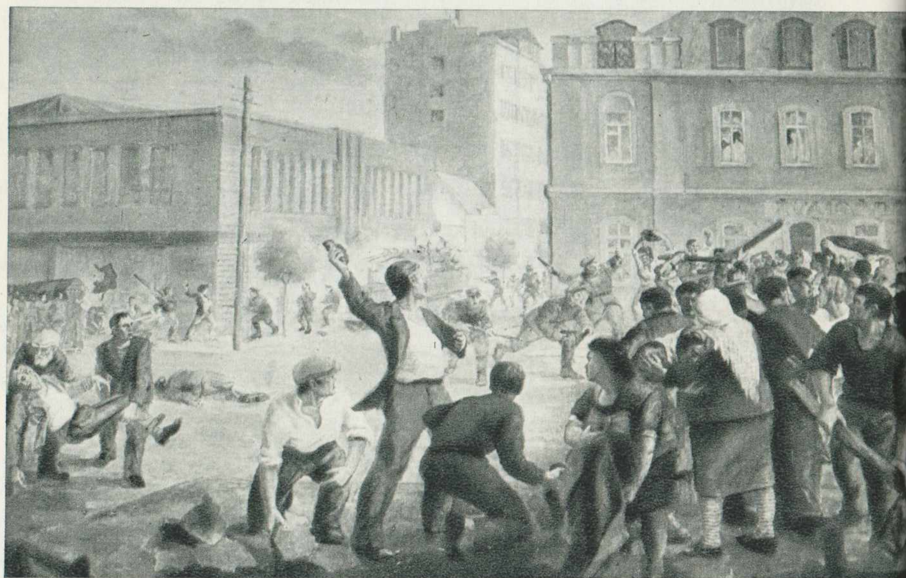
Legioninkų suvažiavimas parodė, kad Lenkijos imperializmas vėl žvangina ginklais. Kareivių pareiga ruoštis Lenkijos užpuolimui atremti. Bet dar to maža. Kareiviai privalo jau šiandien kovoti prieš Lenkijos agentus kariuomenėj ir visą fašistų valdžią, kuriems visiems rupi rengimas dirvos Lietuvos pagrobimui Lenkija.

Daugiau vienybės.

Fašistai labai yra pamėgę niekinti ir tyčiotis iš fiziniai ir dvasiniai silpnesniųjų. Kiekvienoj kuopoj yra bent keleta tokių nabagų, iš kurių visiems leista juoktis ir tyčiotis. Tai daro viršininkai „auklėtojai", o juos sekdami ir pataikaudami viršylos, puskarininkai ir nesusipratę kareiviai. Pavyzdžiui, 5 pėst. pulko leit. Liaukus, susikvietęs visą kuopos kadrą į raštinę, aiškina, kad jo kuopoj yra du žydai, kuriuos reikia visada barti ir kiekvienoj progoj bausti.. Ir „Karys", tas vadinamasis karių „auklėtojas", niekuomet neparašo draugiškumo reikalu, o tik amžinai kala į galvas klusnumą ir drausmę, tėvynes meilę ir tt.

Kokį tikslą turi viršininkai ir „Karys", piudydami vieną kareivį ant kito? Jų tikslas aiškus—ardyti kareivių tarpusavius santykius. Nes jie puikiai žino, kad juo kareiviai tarpusavyj arčiau ir tampriau sugyvena, tuo sunkiau viršininkams kankinti ir sekti jų žingsnius, tuo greičiau kareiviai gali rasti bendrą kalbą, o tai radę, sekmingiau galės kovoti prieš savo engėjus karininkus ir fašistų valdžią.

Draugai kareiviai, nepasiduokit tiems viršininkų suma... Viršininkai nori mus supiudyti, kad geriau galėtų

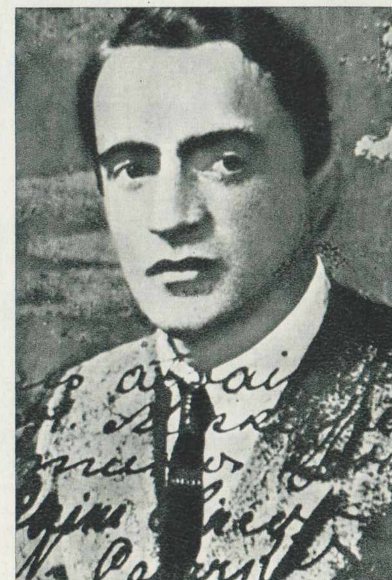
Demonstrantų susigrūmimas su policija A. Kranausko laidotuvių metu 1936 m. (J. Jukonio pav.)

A. Sniečkus, nuo 1926 m. LKP CK sekretorius, nuo 1936 m. — LKP CK pirmasis sekretorius

M. Šumauskas — aktyvus komunistas pogrindininkas, vėliau — vienas iš partizaninio judėjimo Lietuvoje vadovų

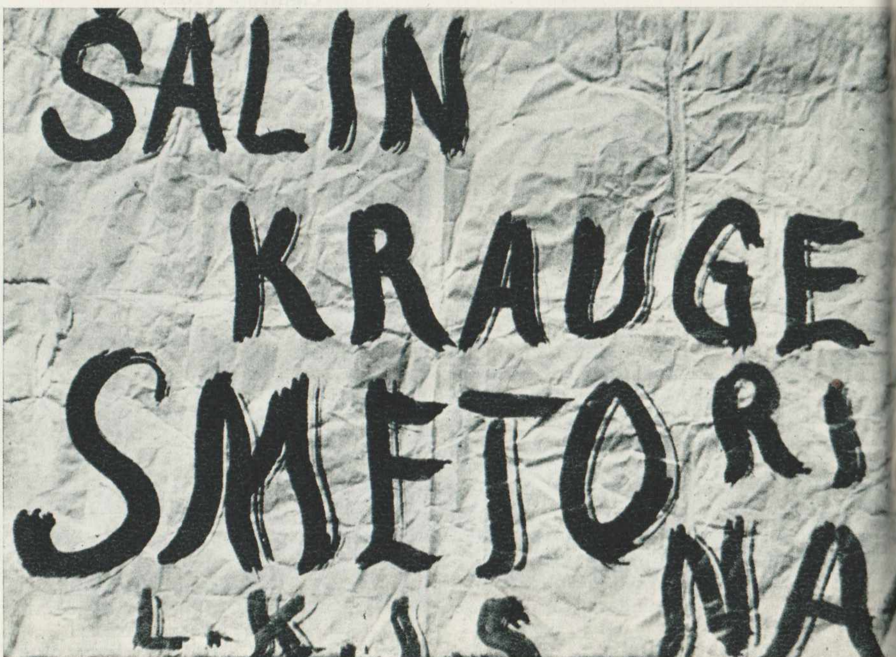
I. Meskupas-Adomas (1907—1942), LKP CK narys nuo 1935 m. Žuvo 1942 m. kautynėse su hitleriniais okupantais

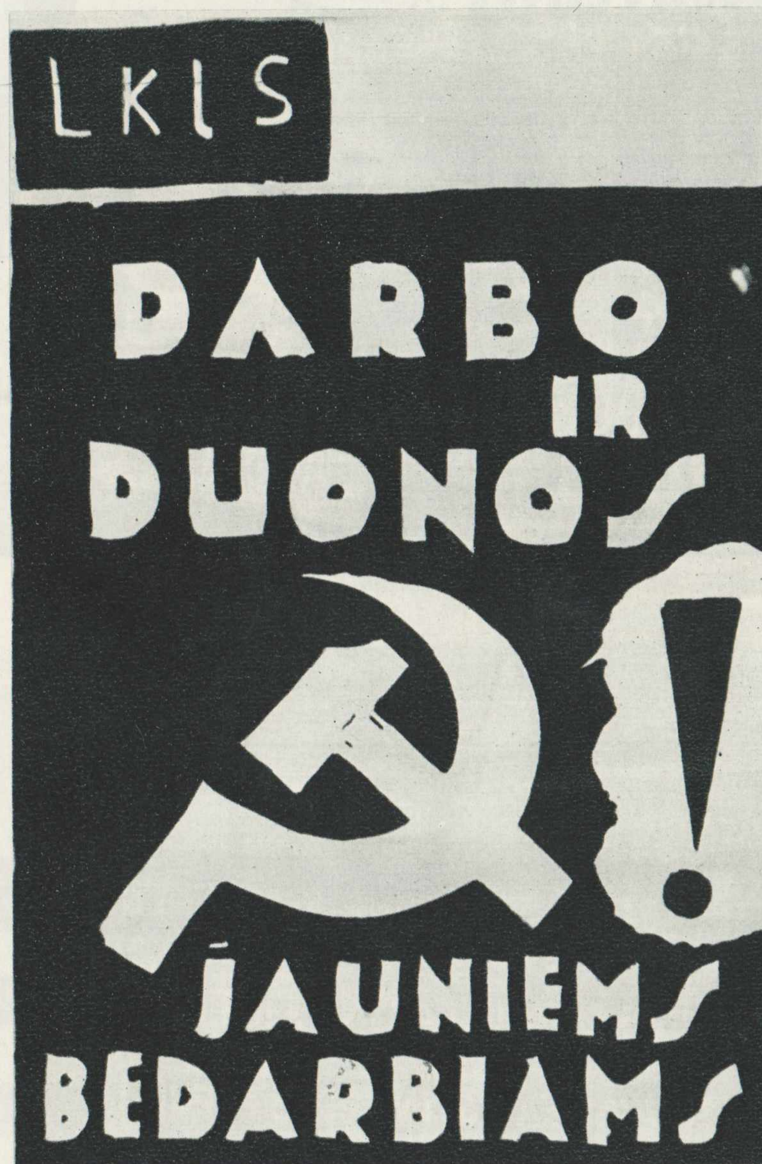

A. Petrauskas (1905—1946), LKP CK narys nuo 1937 metų

J. Garelis (1900—1940) — aktyvus komunistas pogrindininkas, LKP CK narys. Fašistams Kauno kalėjime palaužus jo sveikatą, mirė 1940 m. birželio 4 d.

Plakatai, atsišaukimai, šūkiai nuolat pasirodydavo Kauno gatvėse

Kaspinai su antifašistiniais šūkiais būdavo pririšami prie karvelių

Pagal naują planą mieste buvo suprojektuota 71 gatvė, tame tarpe Senamiestyje — 31, Naujamiestyje — 10, Žaliakalnyje — 16 gatvių. Šis planas tapo tolimesnio miesto augimo pagrindu, tačiau tas augimas buvo toks spartus, kad XX amžiaus pradžioje miestas toli peržengė plane numatytus rėmus. Prieš pirmąjį imperialistinį karą Kaune buvo apie 170 gatvių, miesto plotas siekė apie 750 ha.

Nors miestas sparčiai augo, jo komunalinis ūkis buvo visai apleistas. Iki 1887 metų mieste nebuvo nė vienos išgrįstos gatvės. Tiesa, tais metais pradėta grįsti kai kurias senamiesčio gatves, tačiau ir vėliau beveik visos svarbiausios gatvės tebebuvo apleistos, miestas buvo labai nešvarus. Iki 1876 metų Kaunas buvo apšviečiamas šandorino, o vėliau žibalinėmis lempomis. Gatvės iki 1876 metų visai nebuvo apšviečiamos. XIX amžiaus pabaigoje susirūpinta įvesti dujinį arba elektros apšvietimą. Tačiau tik 1900 metais belgų kapitalistai pastatė Kaune pirmąją elektros stotį ir pamažu pradėjo įrengti mieste elektros apšvietimą.

Pagrindinis Kauno transportas tuomet buvo „diližanai", „kalamaškos" ir „drončkės" — įvairūs arklių traukiami vežimai. Tik 1892 metais mieste pasirodė „konkė" — arklių tempiamas tramvajus. Tačiau ir ši transporto priemonė buvo labai nepatogi ir netobula.

Labai liūdna mieste buvo švietimo būklė. Tik nedaugelis kauniečių mokėjo rašyti ir skaityti. XIX amžiaus pirmoje pusėje mieste veikė tik viena Kauno apskrities pasaulietiška mokykla, įsteigta dar 1806 metais. Joje mokėsi apylinkės ir miesto bajorų vaikai. 1819—1823 metais šioje mokykloje mokytojavo didysis lenkų poetas Adomas Mickevičius, kurio kūryba ir gyvenimas glaudžiai susiję su lietuvių tautos istorija. Poetas, gyvendamas ir dirbdamas Kaune, labai pamilo miesto žmones, gražias Kauno apylinkes. A. Mickevičius labiausiai mėgo Girst-

upio slėnį, kuris buvo pavadintas poeto vardu. Slėnyje yra išlikęs akmuo su Adomo Mickevičiaus inicialais „A. M." ir data — 1823. A. Mickevičius savo kūriniuose ne kartą aprašinėjo gražiąsias Kauno ir apylinkių vietas. Įžymiajam poetui atminti dabartinė vidurinė mokykla Nr. 9, kurios rūmuose tuo metu poetas dirbo ir gyveno, pavadinta Adomo Mickevičiaus vardo vidurine mokykla.

Paskelbus Kauną gubernijos miestu, 1843 metais apskrities bajorų mokykla buvo iškelta į Raseinius, o į Kauną iš Kražių atkelta viena iš seniausių Lietuvos mokyklų, dar 1616 metais jėzuitų įkurta prie Kražių vienuolyno. Ši mokykla buvo pavadinta Kauno gubernijos gimnazija.

1860 metais Kaune atsidarė triklasė mergaičių mokykla, vėliau reorganizuota į pilną, šešiaklasę mergaičių gimnaziją. Taigi Kauno mieste XIX amžiaus antroje pusėje ir XX amžiaus pradžioje buvo tik dvi gimnazijos. 1904 metais buvo atidaryta septynmetė komercinė mokykla, veikė 22 pradinės mokyklos.

XIX amžiaus septintajame dešimtmetyje mieste susikūrė „Skaitymo mylėtojų draugija". Ji turėjo savo skaityklą, kurioje XX amžiaus pradžioje buvo apie 15 tūkstančių knygų. Kita didesnė biblioteka veikė prie Kauno gubernijos berniukų gimnazijos.

Kaune, kaip ir visoje Lietuvoje, carinės priespaudos laikais lietuviškų mokyklų nebuvo. Carizmas, žiauriai engdamas, stengdamasis nutautinti mažąsias imperijos tautas, persekiojo ir lietuvių kalbą. Visose mokyklose buvo dėstoma tik rusų kalba. Ilgą laiką buvo draudžiama lietuviška spauda. Tik darbo žmonių revoliucinis judėjimas privertė carizmą 1904 metais grąžinti lietuviškos spaudos teisę, o 1905—1907 metų revoliucija iškovojo ir teisę dėstyti mokyklose gimtąja kalba. Todėl tik po

1905—1907 metų revoliucijos kai kuriose Kauno pradinėse mokyklose pradėta vaikus mokyti gimtąja lietuvių kalba. Mieste pasirodė lietuviški laikraščiai, kalendoriai, įsisteigė lietuvių kultūros draugijos.

Kaunas ilgą laiką neturėjo teatro nei pastovios vietos teatriniams vaidinimams. 1864—1869 metais vaidinimai būdavo rengiami miesto Rotušėje, vėliau „Liepojos" viešbutyje (Vilniaus gatvėje). Dar vėliau teatro vaidinimai vykdavo aplūžusiame mediniame paviljone, kuris stovėjo dabartiniame miesto sode.

1887 metais miesto valdyba nutarė pastatyti teatro rūmus. Teatrą pradėta statyti 1890 metais. 1892 metų sausio 9 dieną naujuose teatro rūmuose buvo suvaidintas pirmasis spektaklis — N. Gogolio komedija „Revizorius". Tada teatras buvo dviejų aukštų, turėjo 500 vietų. 1923 metais rūmus rekonstravus, buvo perstatyti fasadai, pristatytas dar vienas aukštas.

1897 metais Rotušės rūmuose įsisteigė Kauno muziejus. Iš pradžių muziejuje buvo eksponuojama tik apie tūkstantį archeologinių eksponatų, surinktų Kaune ir jo apylinkėse. Palaipsniui muziejus sukaupė daugiau įvairių paleontologinių eksponatų, sudarė numizmatines kolekcijas, įsigijo grafui Tiškevičiui priklausiusių paveikslų kolekciją.

Toks, trumpai apžvelgus, buvo Kaunas kapitalizmo vystymosi Rusijoje laikotarpiu.

BURŽUAZIJAI VALDANT

Po pirmojo imperialistinio karo Kaunas atsigavo negreitai. Miesto ekonominis gyvenimas ilgą laiką buvo apmiręs.

1920 metais, ponų Lenkijai okupavus Vilnių, Kaunas tapo laikinąja buržuazinės Lietuvos sostine. Tai, žinoma, turėjo reikšmės tolimesniam miesto augimui. Laikinojoje sostinėje kūrėsi įvairios ministerijos, valstybinės įstaigos, ėmė spiestis buržuazijos viršūnės. Pamažu pradėjo atsigauti senos pramonės įmonės, kūrėsi naujos, steigėsi akcinės bendrovės, bankai, pagyvėjo prekyba.

Tačiau, aplamai, buržuazijai paėmus valdžią, miesto ekonomika pergyveno didelį sutrikimą.

Ypač sunyko miesto metalo apdirbimo pramonė, kuri prieš karą buvo sudariusi apie 80 procentų visos Kauno stambiosios pramonės lygio. Perpus sumažėjo darbininkų skaičius buvusiame Šuvalo metalo apdirbimo fabrike „Marsas", vėliau pavadintame „Nemunu" (dabar „Neries" santechnikos įrengimų gamykla). Stambi Rekošo ketaus liejimo ir mašinų gamybos įmonė „Minerva" neatsikūrė per visą buržuazijos valdymo laikotarpį. Smarkiai susiaurino gamybą buvęs br. Šmidtų metalo apdirbimo fabrikas „Vestfalija", kurį po karo nupirko Lietuvos kapitalistai broliai Vailokaičiai ir pavadino „Metalu". Šiame fabrike net paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais darbininkų buvo penkis kartus mažiau negu 1914 metais.

Dar labiau sumažėjo gamyba stambiausiuose K. Tilmanso metalo apdirbimo fabrikuose. Didžiausias Tilmanso fabrikas (buvęs ten, kur dabar „Kauno audiniai" ir „Liteksas") po karo visai užsidarė.

Praėjus dešimčiai metų po karo, 1928 metais, Kaune veikė 84 metalo apdirbimo įmonės. Tačiau net 76 įmonės buvo labai smulkios: iš viso jose dirbo tik 439 darbininkai ir tarnautojai, taigi vidutiniškai kiekvienoje įmonėje po šešis žmones. Tai iš esmės buvo įvairios kalvių, šaltkalvių, skardininkų bei kitokios smulkios mechaninės dirbtuvėlės, kurių netgi negalima priskirti prie fabrikinio tipo įmonių. Tais metais Kaune veikė tik aštuonios didesnės metalo apdirbimo įmonės, kuriose dirbo apie 560 samdomų darbininkų. Tad Kauno stambioji metalo apdirbimo pramonė, praėjus dešimčiai buržuazijos valdymo metų, turėjo šešis kartus mažiau darbininkų negu iki karo.

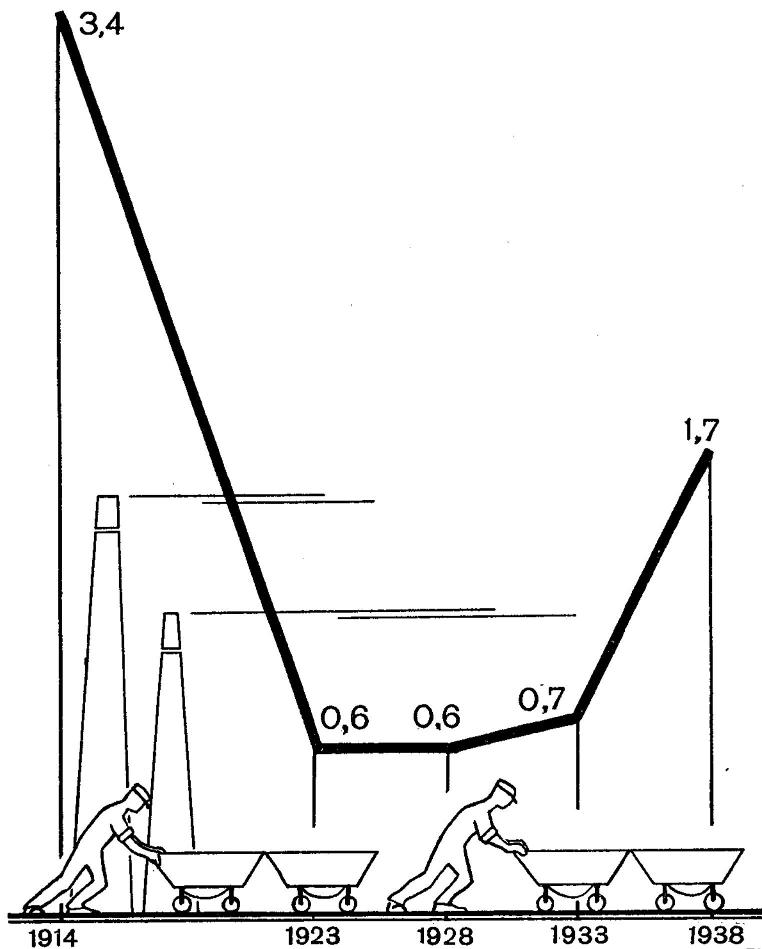
Kauno pramonę smarkiai sukrėtė 1929—1933 metų pasaulinė ekonominė krizė. Mieste užsidarinėjo arba žymiai sumažino gamybą fabrikai, daugybė darbininkų atsidūrė už vartų.

Tik po krizės Kauno pramonė, tame tarpe ir metalo apdirbimo pramonė, ėmė kiek sparčiau vystytis. Per paskutinį buržuazijos valdymo laikotarpį, nuo 1933 metų, metalo apdirbimo įmonėse padidėjo gamyba, pagausėjo jose darbininkų. Pavyzdžiui, „Metalo" gamykloje darbininkų skaičius padidėjo nuo 150 iki 250, „Neryje" — nuo 60—70 iki 180—200.

1938 metais mieste veikė 46 metalo apdirbimo įmonės, kuriose dirbo 2307 darbininkai ir tarnautojai. Tame tarpe 18 įmonių buvo jau, palyginti, stambios; jose dirbo apie 1700 samdomų darbininkų. Vis dėlto metalo apdirbimo pramonė nei pagal pagaminamą produkciją, nei pagal darbininkų skaičių nepasiekė ikikarinio lygio.

1938 metais miesto stambiojoje metalo apdirbimo pramonėje dirbo dukart mažiau darbininkų negu 1914 metais.

Nepaisant šiokio tokio augimo, beveik per visą buržuazijos valdymo laikotarpį vyko stambiosios metalo pramonės bendras smulkėjimas. 1923 metais vienoje įmonėje

Kauno stambioji metalo pramonė buržuazijai valdant (darbininkų skaičius tūkstančiais)

dirbo vidutiniškai 84 darbininkai, 1928 metais — 70 darbininkų, o 1933 metais — tik apie 55 darbininkus. Tuo tarpu 1914 metais viena įmonė turėjo vidutiniškai 685 darbininkus.

Buržuaziniai nacionalistai stengdavosi visaip apeiti ir nutylėti Kauno stambiosios pramonės žlugimo tikrąsias priežastis. Kai kurie aiškino tą smukimą sunkiais imperialistinio karo padariniais. Tačiau ši Kauno pramonės šaka per karą nukentėjo mažiau negu kitos. Karo metais ji intensyviai dirbo kaizerinei armijai ir, pasibaigus karui, buvo pajėgi sėkmingai veikti toliau.

Kiti buržuaziniai ekonomistai visą bėdą bandė suversti siaurai Lietuvos rinkai. Tiesa, vietinė rinka buvo nedidelė, tačiau Kauno metalo pramonė jau nepajėgė aprūpinti net ir tos rinkos. Buržuazijai valdant buvo gausiai importuojami iš užsienio tokie metalo dirbiniai, kaip akėčios, plūgai, akselinės ir kitos žemės ūkio mašinos, kurios prieš karą buvo eksportuojamos iš Lietuvos.

Kauno metalo apdirbimo pramonės sunykimo priežastys buvo kitos. Iki karo Lietuva palaikė glaudžius ekonominius ryšius su kitais Rusijos imperijos rajonais, XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje organiškai suaugo su Rusijos ekonomika. Lietuvos pramonė iš Rusijos gaudavo daugelį reikalingų žaliavų, o pagaminta produkcija ten turėjo plačią rinką. Stambioji Kauno metalo apdirbimo pramonė, gaminusi įvairius aukštos kokybės dirbinius, buvo gerai žinoma Rusijoje. V. I. Leninas savo knygoje „Kapitalizmo išsivystymas Rusijoje" yra pažymėjęs, kad brolių Šmidtų fabriko spynos konkuravo su garsiais Pavlovo prie Okos dirbiniais.

Pasmaugus tarybinę santvarką Lietuvoje, lietuviškieji buržuaziniai nacionalistai ne tik politiniu, bet ir ekonominiu atžvilgiu atsitvėrė nuo tarybinių tautų. Dirbtinis istorinių-ekonominių Lietuvos ryšių su Tarybų Sąjungos tauto-

mis nutraukimas mūsų kraštui buvo tiesiog pragaištingas. Lietuvos ekonomika atsidūrė labai nepalankiose vystymosi sąlygose. Ypač skaudžiai tatai pajuto Kauno stambioji metalo apdirbimo pramonė. Buržuazinės santvarkos metais Kauno metalo apdirbimo pramonė neteko anksčiau iš Rusijos gaunamų žaliavų, o kartu prarado plačią rinką. Lietuva savo žaliavų neturėjo, vietinė rinka buvo labai siaura. Kita vertus, Lietuva, būdama maža valstybėlė su silpna ekonomika, tuoj pateko Vakarų kapitalistinių valstybių konkurencijos sferon, tapo tų valstybių agrariniu priedėliu. Tai, kaip veidrodyje, ypač ryškiai atsispindėjo Kauno metalo apdirbimo pramonėje. 1937 metais „Metalo" fabrike buvo baigtas įrengti naujas cechas, turėjęs gaminti transporto bidonus. Sužinoję apie tai, Vokietijos kapitalistai ėmė smarkiai importuoti Lietuvon bidonus daug pigesne kaina negu anksčiau. Tuo pačiu metu žaliavai, kurią „Metalas" turėjo gauti iš Vokietijos, kaina buvo žymiai pakelta. Todėl, nors į šį cechą buvo investuota nemaža kapitalo, vokiečių kapitalistų konkurencija bidonų gamybą Lietuvoje sužlugdė. Panašių atsitikimų buvo daug. Štai kodėl Kauno metalo apdirbimo pramonė taip sunyko ir per visą buržuazijos valdymo dvidešimtmetį tepasiekė vos pusę 1914 metų lygio.

Vietinė buržuazija, parsidavusi Vakarų kapitalui, pati mažai rūpinosi savosios pramonės vystymu. Žlugdydama stambiąją metalo apdirbimo pramonę, dekvalifikuodama senus, prityrusius metalistų kadrus, neatsižvelgdama į tautos nacionalinius interesus, buržuazija plėtė tokias pramonės šakas, kurioms reikia, palyginti, nedidelių kapitalų įdėjimų, bet kurios greitai duoda didelį pelną. Todėl buržuazijos valdymo metais mieste kaip grybai dygo įvairios smulkios maisto bei lengvosios pramonės įmonėlės.

Kaune labiausiai išaugo tekstilės ir trikotažo pramonė, kuri daugiausia naudojo vietinę žaliavą. Iki pirmojo imperialistinio karo tekstilės pramonės Kaune visai nebuvo (išskyrus šniūrų ir virvių dirbtuvę, kurioje 1914 metais dirbo 15 darbininkų). Ši lengvosios pramonės šaka susikūrė buržuazijos valdymo metais. Jau per pirmąjį buržuazijos valdymo dešimtmetį mieste įsikūrė nemaža tekstilės bei trikotažo įmonių. Amerikos kapitalistų grupė 1920 metais įsteigė akcinę bendrovę — vilnonių audinių fabriką „Drobė"; 1927 metais vienose Tilmanso metalo dirbinių fabriko patalpose įsikūrė vilnonių audinių fabrikas „Liteksas", o kitose patalpose užsienio kapitalistas Hiršas po poros metų įsteigė „Kauno audinių" fabriką. 1929 metais Kaune ėmė veikti kojinių fabrikas „Silva", o 1930 metais — kojinių fabrikas „Cotton". 1931 metais Kaune veikė dvylika tekstilės įmonių, kuriose dirbo 659 darbininkai ir tarnautojai. Antrajame dešimtmetyje įsikūrė dar keletas tekstilės įmonių: „Lima", „Jėga" ir kitos. 1939 metų pradžioje Kaune veikė dvidešimt viena tekstilės įmonė su 2430 darbininkų ir tarnautojų. Paskutiniais buržuazijos valdymo metais tekstilės ir trikotažo įmonės užėmė vyraujančią vietą Kauno pramonėje.

Be tekstilės pramonės, mieste gana sparčiai augo maisto pramonė. Dar 1921 metais Šančiuose atsidarė konditerijos fabrikas „Tilka" (dabar Karolio Poželos v. konditerijos gaminių fabrikas), 1922 metais — „Saliuto" biskvitų fabrikas, 1928 metais pradėjo veikti akcinė bendrovė „Maistas" (dabar Kauno Mėsos kombinatas), netrukus tapusi didžiausia Lietuvoje mėsos gaminių įmone. 1939 metais mieste veikė 66 maisto pramonės įmonės, kuriose dirbo 2472 darbininkai ir tarnautojai.

Kauno pramonėje reikšmingą vietą užėmė medžio apdirbimo ir popieriaus bei poligrafijos įmonės. 1939 metais medžio apdirbimo pramonėje dirbo 838 darbininkai ir

tarnautojai, popieriaus ir poligrafijos pramonėje — daugiau kaip pusantro tūkstančio. Nemaža darbininkų dirbo drabužių ir avalynės pramonėje. Mieste veikė du dideli gumos dirbinių fabrikai „Inkaras" ir „Guma", kuriuose 1939 metais dirbo 1188 darbininkai ir tarnautojai.

Mieste vyko kapitalų koncentracija, pramoninio kapitalo jungimasis su bankiniu. Stambiausieji Kauno kapitalistai — Vailokaitis, Tilmansas, Soloveičikas ir kiti — kartu buvo bankininkai arba įtakingi bankų akcininkai bei bankų valdybų nariai.

Kaune įsikūrę įvairūs monopolistiniai susivienijimai („Pienocentras", „Lietūkis", „Lietuvos cukrus", „Maistas" ir kiti) suėmė į savo rankas pieno, mėsos ir kitų žemės ūkio produktų perdirbimą ir eksportą. Šiuos monopolistinius susivienijimus rėmė valstybė, įdėdama į juos nemaža valstybinių lėšų, nors didžiausią pelną iš jų gaudavo patys kapitalistai.

Nors Kauno pramonė buržuazijos valdymo laikotarpiu, veikiant aštriai kapitalistinei konkurencijai, kiek sustambėjo, tačiau vis dar buvo labai smulki. Didelė įmonių dalis buvo amatininkiško pobūdžio, techniškai atsilikusi. 1939 metų pradžioje iš 409 įmonių tik šešiasdešimtyje dirbo daugiau kaip po 50 darbininkų. 289 įmonės turėjo nuo 5 iki 19 darbininkų ir tarnautojų kiekviena.

Kaunas buvo didelių socialinių kontrastų miestas. Jo ekonomiką draskė gilūs vidiniai kapitalizmo prieštaravimai.

Keletas Lietuvos kapitalistų-milijonierių — Vailokaitis, Lapėnas, Karvelis ir kiti — valdė stambiausias miesto įmones. Negailestingai išnaudodami miesto darbo žmones, jie susikrovė didžiulius kapitalus.

Be savosios buržuazijos, miesto darbo žmones žiauriai išnaudojo ir užsienio kapitalistai, kurie nevaržomai šeimininkavo Kaune, pasiglemžę didesnę pusę stambiausių

pramonės įmonių. Tokios pramonės šakos, kaip popieriaus, degtukų, elektros energijos gamyba, buvo užsienio kapitalistų rankose. Antai Juliaus Janonio v. popieriaus fabrikas priklausė švedų kapitalistams, elektrinės — belgų kapitalistams, degtukų gamyba — švedų kapitalistams ir t. t.

Užsienio kapitalistai, sunkdami iš šių įmonių didelį pelną, išveždavo į užsienį žymią dalį nacionalinių pajamų, kurios galėjo būti panaudotos gamybai plėsti. Todėl užsienio kapitalo viešpatavimas stabdė miesto pramonės augimą, didino darbo žmonių išnaudojimą.

Pelnai buvo tikrai pasakiški. Švedų kapitalistams — Kauno degtukų fabriko šeimininkams — pagaminti vieną degtukų dėžutę kainuodavo 1,5 cento, o pardavinėjama ji buvo už 10 centų. Patys buržuaziniai laikraščiai rašė, kad Kaunas pasiekė elektros brangumo rekordą. Belgijos kapitalistai daugelį metų lupo po 1,35 lito už kilovatvalandį elektros energijos, nors jo savikaina buvo tik 12 centų. 1933 metais įvykęs visuotinis Kauno gyventojų boikotas privertė užsienio kapitalistus elektros kainą sumažinti iki 82 centų už kilovatvalandį.

Kauno kapitalistų per vienerius metus gaunamas pelnas vidutiniškai sudarydavo 30—40 ir daugiau procentų jų įdėto kapitalo. 1939 metais „Drobė" davė kapitalistams 700 tūkstančių litų pelno (40% įdėto kapitalo), „Varpas" — 103 tūkstančius litų pelno (36% įdėto kapitalo), o „Lietuvos cukrus" davė net 61% įdėto kapitalo. Tilmansas tik iš vieno savo metalo dirbinių fabriko per mėnesį gaudavo vienuolika tūkstančių litų pelno, Kauno elektros stoties direktorius ir akcininkas Langė — dvidešimt tūkstančių litų, Juozas ir Jonas Vailokaičiai, kuriems priklausė „Metalo" fabrikas, — aštuoniasdešimt tris tūkstančius litų. Tuo tarpu miesto darbininkai, uždirbdami skatikus, dažnai iš savo uždarbio negalėdavo pragyventi net pusbadžiu. Antai „Kauno audinių" fabrike vidutinis

darbininko uždarbis 1939 metais buvo 161 litas per mėnesį, o daugelyje įmonių dar mažesnis, pvz., „Odoje" — 126 litai, „Žemline" — 66 litai per mėnesį. Vidutinis mėnesinis Kauno darbininkų uždarbis 1938 metais, kaip nurodė „Lietuvos statistikos metraštis", buvo 133 litai.

Valdančioji buržuazijos klasė, uoliai tarnavusi užsienio kapitalistams, visaip padėjo jiems engti darbo žmones. Švedų monopolistams pardavinėjant degtukus Lietuvoje penkis kartus brangiau negu užsienyje, darbininkai ir valstiečiai pradėjo pirkti kontrabandos keliu atgabenamus iš užsienio žiebtuvėlius. Švedų kapitalistų pelnas ėmė mažėti. Jiems paspaudus, Lietuvos buržuazija apdėjo gyventojus dideliais mokesčiais... už žiebtuvėlių naudojimą.

Kaune ponai uliavoja,
Kaune ponai uliavoja,
Darbininkai vis dejuoja,
Darbininkai vis dejuoja...

— taip prasideda viena to meto liaudies daina, atspindėjusi didelius Kauno socialinius kontrastus.

Ekonominiam gyvenimui merdint, pirmajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje mieste beveik nebuvo statoma. Miestas tebebuvo labai nešvarus, neturėjo nei vandentiekio, nei kanalizacijos. Namai ilgus metus stovėjo neremontuojami. Net miesto centre maža buvo statoma didesnių mūrinių namų; čia daugiausia stovėjo medinės sukrypusios lūšnos, tvartukai, skudurais apkamšytos pašiūrės. Daugelis gatvių, netgi centrinių, buvo negrįstos. Beveik visi šaligatviai buvo iškloti lentomis. Pačiame miesto viduryje neretai sutikdavai laisvai slampinėjančias kiaules ir karves. „Kaunas — tai šlykštus paveikslas gražiuose rėmuose", — rašė laikraščiai. Tačiau buržuazija neskubėjo gražinti tą paveikslą. Kaunui tapus laikinąja sostine, kilo

reikalas skubiai įrengti bent vandentiekį ir kanalizaciją. Tuo buvo rimtai rūpintasi dar XIX amžiaus pabaigoje. Prieš pirmąjį imperialistinį karą buvo paruošti projektai, o 1912 metais pradėti paruošiamieji vandentiekio statybos darbai. Tačiau po karo buržuazinė valdžia nepajėgė jų tęsti. Šiems klausimams spręsti buvo skirta daug posėdžių, pasakyta daug kalbų, tačiau dėl lėšų stokos darbai nejudėjo. Buvo nutarta užtraukti stambią paskolą užsienyje, tačiau miesto savivaldybė neįstengė patenkinti užsienio bankininkų iškeltų sąlygų. Todėl vandentiekio ir kanalizacijos statyba užtruko net iki 1930 metų. Tik 1929 metų gruodžio mėnesį buvo atidaryta pirmoji Eigulių vandentiekio stotis.

Didelė problema buržuaziniame Kaune buvo ir tiltų per Nemuną ir Nerį statyba. 1926 metų pabaigoje buvo numatyta pastatyti Vilijampolės tiltą. Tačiau, neturint lėšų, statybą teko atiduoti koncesionieriams. Jie tiltą pastatė, bet už perėjimą ar pervažiavimą pradėjo imti didelius mokesčius. Už vieno žmogaus perėjimą buvo imama 4 centai, už karvės pervedimą — 19 centų, už pervažiavimą vežimu — nuo 30 iki 50 centų, automobiliu — nuo 50 centų iki lito.

Miesto transportas ilgą laiką taip pat buvo primityvus. Iki 1929 metų pavasario pagrindinė transporto priemonė Kaune tebebuvo „konkė". Autobusų tuo metu mieste buvo labai mažai, be to, susisiekimas jais buvo labai brangus. 1929 metais, pagaliau panaikinus „konkę", miestas turėjo apie penkiolika senoviškų autobusų. Tačiau gatvių grindinys buvo toks duobėtas, kad autobusai greitai gesdavo, todėl kursuodavo vos keletas.

Žymiai daugiau statyti imta antrajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje. Kapitalistai, negailestingai išnaudodami miesto darbo žmones, susikrovė didelius kapitalus. Įkūrus mieste įvairias ministerijas ir kitas valstybines

įstaigas, atsirado daug dosniai apmokamų valdininkų, kurie, be to, pralobdavo ir iš įvairių machinacijų. Ši „laikinosios sostinės" grietinėlė statėsi sau namus bei vilas.

Poetas Teofilis Tilvytis 1934 metais poemoje „Dičius" šitaip aprašė tuometinio Kauno statybą:

Lenda kaip iš maišo ylos
Nuosavos baltutės vilos,
Rėmais ąžuolo juodais,
Neteisėtais pagrindais.

. . . .

Supdams Nemuną ir Nerį,
Kaunas skamba, Kaunas žėri
Ir naujų namų stogais
Varo kraštą ubagais...

Kaunas augo, plėtėsi. Tačiau statyta labai chaotiškai, be jokių planų. Miesto savivaldybei visai nerūpėjo, kaip ir kur statoma. Todėl, sakysime, Žaliakalnyje, kuris buržuazijai valdant labiausiai išaugo, daugelis gatvių vingiuotos, namai pastatyti pakrikai.

Miestui neplaningai augant, ne tik nebuvo sukurta įdomesnių architektūrinių ansamblių, bet ir daugelis senųjų smarkiai sužaloti. Todėl Kauno gatvės yra įvairių architektūrinių elementų mišinys. Namai ir įmonės buvo statomi, atsižvelgiant į atskirų kapitalistų bei miesto „galvų" norus, o ne į kultūringo šių laikų miesto reikalavimus. Prie Valstybinio teatro įsisteigė lentpiūvė, muziejaus langai žvelgė į elektros stoties kaminą; gražūs Nemuno ir Neries krantai buvo apleisti, užteršti. Stambiausi miesto milijonieriai — Vailokaitis, Karvelis, Soloveičikas ir kiti — statydinosi daugiaaukščius namus tik pačiame

miesto centre, o pakraščiuose, kur gyveno daugiausia darbininkai, nebuvo nei vandentiekio, nei kanalizacijos, o kai kur ir elektros šviesos. Žemės sklypai mieste priklausė privatiems savininkams, kurie, paspartėjus statybai, kiek įmanydami jais spekuliavo. Jeigu iki pirmojo imperialistinio karo miesto centre vienas kvadratinis metras žemės kainuodavo vidutiniškai 25 litus, tai jau 1928—1930 metais jo kaina pašoko iki 500 litų. Todėl, nors miesto centre dar buvo nemaža laisvų vietų, statybos daugiau plėtėsi miesto pakraščiuose, kur žemės sklypai buvo žymiai pigesni. Buržuazijos valdymo metais smarkiai išaugo Vilijampolė, Šančiai; ypač daug naujų namų iškilo Žaliakalnyje. Nuo 1919 metų iki 1939 metų miesto plotas padidėjo 2,4 karto — iki 39 kvadratinių kilometrų.

Nors paskutiniais buržuazijos valdymo metais Kaune buvo pastatyta nemaža keliaaukščių namų, išgrįstos pagrindinės gatvės, tačiau iki pat 1940 metų miesto centre dar riogsojo labai daug medinių lūšnų; daugiau kaip 40 procentų gatvių buvo visai negrįstos. 1939 metų lapkričio mėnesį „XX amžius" rašė, kad nė viename didesniame mieste nėra tokių blogų šaligatvių, kaip Kaune, kur net centrinėse gatvėse galima prisemti batus. Beveik pusei miesto gyventojų buvo neprieinamas vandentiekis. Iki 1940 metų kanalizaciją turėjo vos 26 procentai gatvių.

Mieste visą laiką buvo aštri butų krizė. Dar labiau ji paaštrėjo paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais. Miesto savivaldybė butų fondo neturėjo. Butų ūkis buvo privačių savininkų rankose, kurie plėšdavo nežmoniškus nuomos mokesčius. Štai Kauno miesto statistikos biuro 1940 metų kovo mėnesio duomenys: Senamiestyje dviejų kambarių buto nuoma mėnesiui kainavo iki 200 litų, trijų kambarių — iki 275 litų; Naujamiestyje (miesto centre) dviejų kambarių nuoma — 200 litų, trijų kambarių — iki 300 litų; Žaliakalnyje dviejų kambarių — 130—175

litai, trijų kambarių — 200—250 litų. Tokios pasakiškai aukštos butų nuomos kainos ryškiai atspindėjo sunkią butų krizę buržuaziniame Kaune. Šios krizės negalėjo nuslėpti nė buržuazinė spauda. 1939 metais „Tautos ūkis" rašė: „... už tokį butą, už kokį mes Kaune mokame 3 600 lt. per metus, kitose Europos valstybių sostinėse netoli miesto centro prisieitų mokėti 1.200—1.800 lt."; „... mes jau priėjome prie to, kad vidutinis tarnautojas ar valdininkas beveik visą savo uždarbį turi išleisti buto nuomai apmokėti". O juk valdininkai ir tarnautojai gaudavo žymiai didesnį atlyginimą negu darbininkai. Todėl tik maža gerai apmokamų kvalifikuotų darbininkų grupė pajėgdavo nuomotis pakenčiamus butus. Pagrindinė darbininkų masė gyveno įvairiose priemiesčių lūšnose, rūsiuose, sandėliuose. Kaunas buržuazijai šeimininkaujant garsėjo „Brazilka" ir kitais apleistais priemiesčiais, kur darbininkų gyvenamos landynės sudarydavo ištisus kvartalus.

Buržuazinė spauda nuolat rašydavo, kad miesto savivaldybė stengiasi išspręsti butų klausimą, organizuoja butų kolonijas darbininkams. Iš tikrųjų, jau 1926 metais viena tokia „pigių butų kolonija" buvo atidaryta Kapsų—Molėtų gatvių kampe, buvusių kareivinių barakuose. Tačiau net „Lietuvos aidas" rašė, kad tie butai buvo visai netinkami gyventi, nors miesto savivaldybei už butą šiuose barakuose reikėjo mokėti iki 80 litų per mėnesį. Ši „butų" kolonija buvo taip aplūžusi, kad po keleto metų visai sugriuvo.

Dvi butų kolonijas darbininkams miesto savivaldybė įkūrė... Kauno antrajame ir trečiajame fortuose. „Butai" fortuose buvo siaubingi. „Šių butų negalima net butais pavadinti, — rašė pats „Lietuvos aidas", — yra tai kažkokios pirmykščių žmonių landynės: visur per sienas varva, kazematuose kažkoks rūkas, cementinės grindys šlapios arba tiesiog apdengtos storu šlapio purvo sluoksniu,

Net IX forto kamerose politkaliniai leido savo laikraštėlį

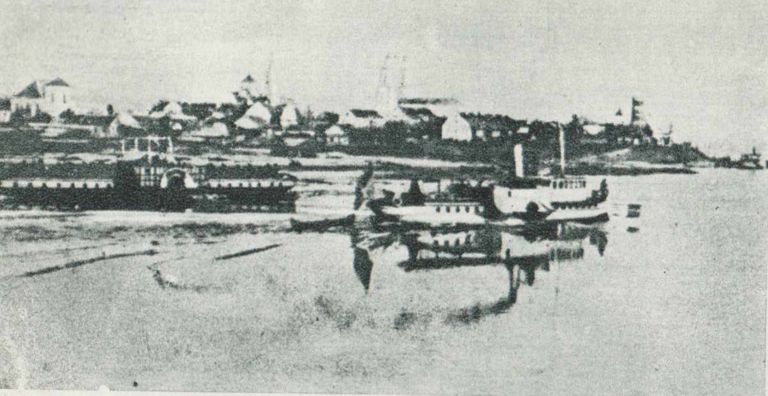

Buvusios politkalinės LKP V suvažiavimo metu Kaune (1941 m. vasario mėn.)

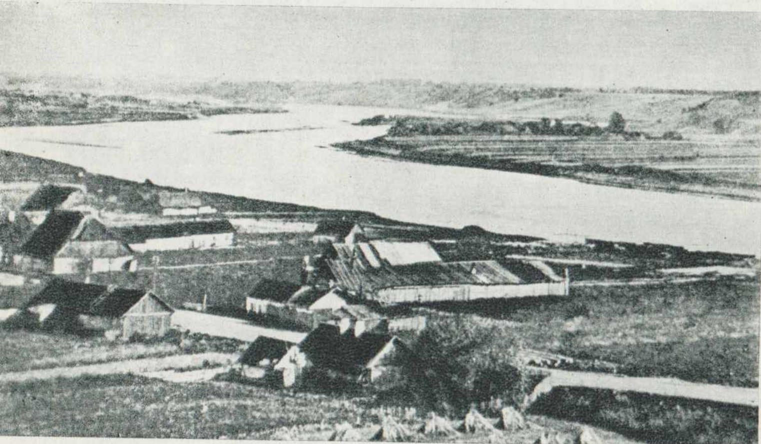

Kauno gatvėse 1940 metų vasarą

Kaunas prieš pirmąjį pasaulinį karą

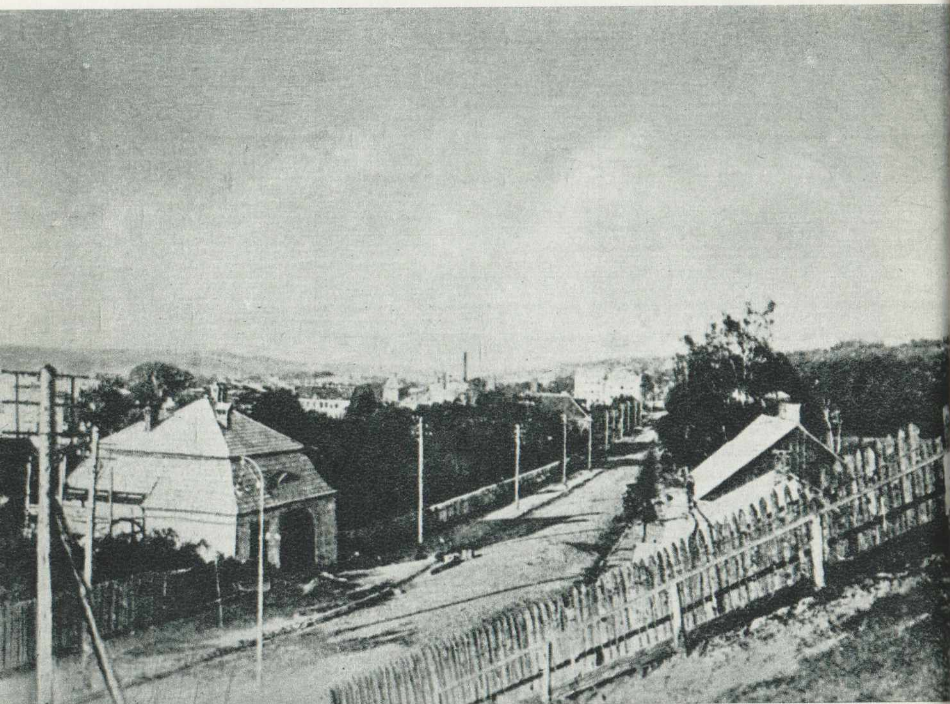
Taip atrodė 1914 m. Petrašiūnai

K. Poželos gatvė carizmo laikais

1871 m. sudarytasis Kauno užstatymo planas

S. Nėries gatvė 1924 m.

Nemuno krantinė po pirmojo pasaulinio karo

Mickevičiaus gatvė prieš trisdešimt penkerius metus

Net ir neseni kauniečiai dar prisimena šitokį miesto transportą

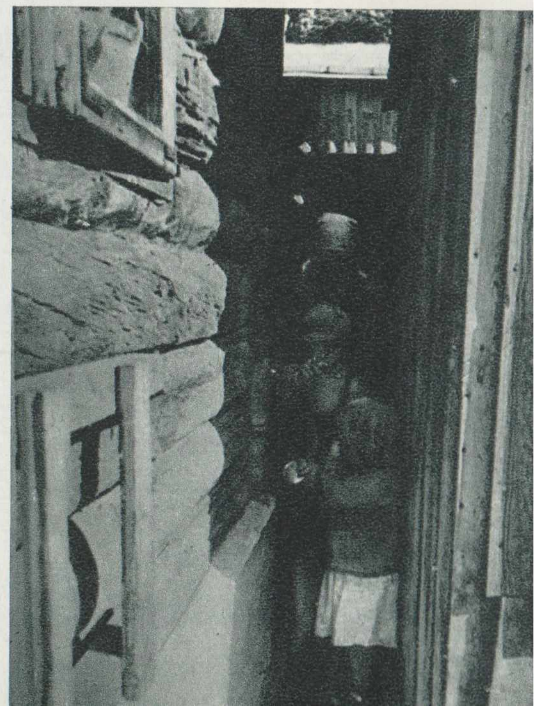
Tūkstančiai lietuvių, skurdo varomi, per šį biurą išvyko svetur

Buržuazija statėsi mūrinius namus, o darbininkai gyveno „Brazilkoje“

„Brazilka“ griaunama (1940 m.), mes keliamės į naujus butus!

Jie gyveno, dirbo, kovojo...

Įvairiomis kalbomis išrašė prieš mirtį IX forto sienas fašistinių žvėrių aukos

IX forte fašistų nužudytų žmonių daiktai

Tarybinių karo belaisvių koncentracijos stovykloje (buv. kalinio piešinys)

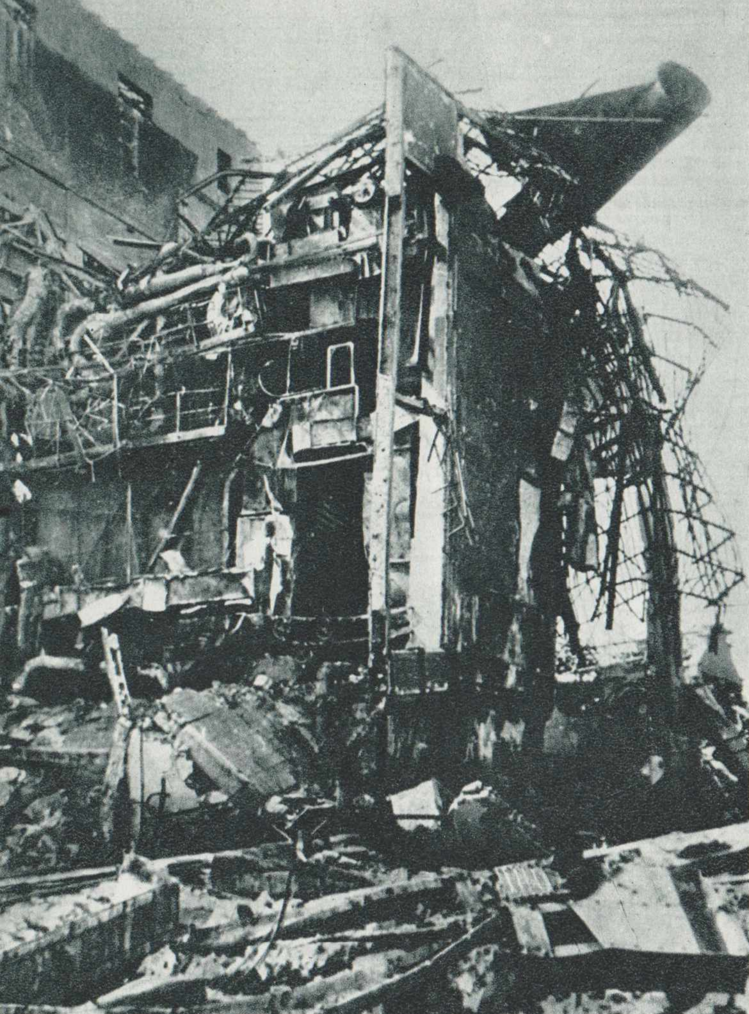

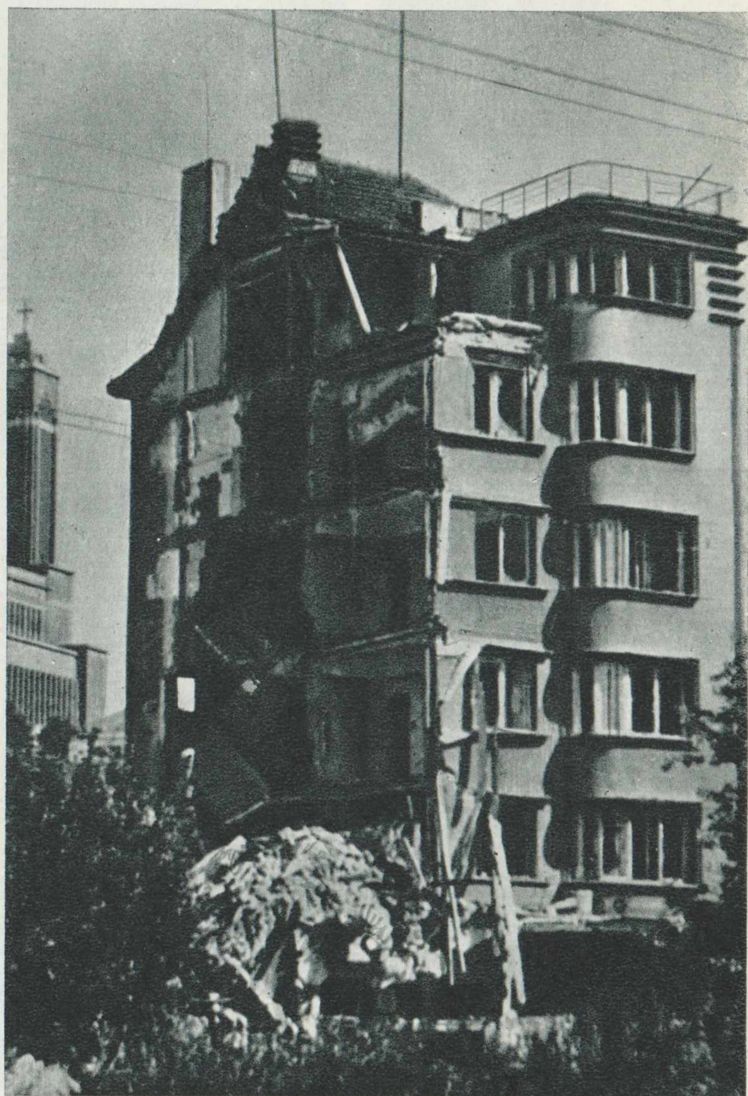

Nuo hitlerininkų rankos žuvę Kauno komjaunuoliai — Tarybų Sąjungos Didvyriai A. Čeponis, J. Aleksonis, H. Borisa

Mieste po karo audros

kai kurios landynės, pavasarį sniegui tirpstant arba vasarą ir rudenį palijus, vandens užpilamos, nes jų viršai vokiečių sviedinių suardyti, įgriuvę; kazematai niekados nemato saulės... Kai kurie kazematai susisiekia tamsiais ar pustamsiais koridoriais, kuriuose yra pavojingi šuliniai... yra ir absoliučiai tamsių, klaikių laiptų, kurie veda į buvusius „kulkosvaidžių lizdus", kur dabar gyvena su daugybe vaikų dideliausi nuskurdėliai". Miesto savivaldybė ne tik negalėjo išspręsti aštrios butų krizės, bet nė nepalengvino jos. Ne tuo tikslu ir buvo atidaromos „pigių butų" kolonijos. Savivaldybė, už, palyginti, didelius mokesčius išnuomodama darbo žmonėms sulūžusius barakus ir fortų kazematus, stengėsi ne palengvinti darbo žmonių būklę, o nors kiek palopyti savo skylėtą biudžetą.

Buržuazijai valdant, daug kauniečių, skurdo ir vargo persekiojami, bėgo iš savo gimtojo miesto, emigravo į užsienį. Kauno gatvėmis vaikščiojo tūkstančiai bedarbių. Oficialiais buržuazinės statistikos duomenimis, vien 1934 metais mieste buvo 20 tūkstančių bedarbių darbininkų ir tarnautojų. Kaune buvo daugybė elgetų, invalidų ir šiaip kapitalistinio gyvenimo suluošintų žmonių. „Lietuvos žinios" 1934 metais rašė, kad įvairių beturčių, reikalingų socialinės globos, mieste yra apie penkiolika tūkstančių. 1939 metų pabaigoje pats miesto burmistras S. Rusteikis pranešė, kad „beturčių" skaičius mieste jau padidėjęs iki 22 tūkstančių žmonių. Tačiau socialinei globai miesto savivaldybė skirdavo tik trupinius. 1939 metais tiesioginiams socialinio aprūpinimo reikalams buvo skirta 600 tūkstančių litų. Padalijus juos dvidešimt dviem tūkstančiams žmonių, kiekvienam teko vos po du litus septyniasdešimt centų per mėnesį. Iš tikrųjų žmonių, reikalingų socialinės paramos, buvo žymiai daugiau, negu skelbė miesto burmistras. Didelė dalis invalidų, netekusių sveikatos arba nu-

karšusių beglobių žmonių negaudavo jokių pensijų nei pašalpų.

Palyginus su visa Lietuva, Kaune buvo nemaža ligoninių ir gydytojų. 1938 metais mieste veikė 25 ligoninės, dirbo 355 gydytojai (be stomatologų). Tačiau 80 procentų ligoninių buvo privačios, gydytojas už vizitą imdavo vidutiniškai 10—15 litų, peršvietimas rentgenu kainavo 10—25 litus, už vienos dienos išlaikymą ligoninėje reikėjo mokėti iki 15 litų. Labai brangios būdavo operacijos, gimdymas ligoninėje. Nenuostabu, kad apie 70 procentų moterų Kaune gimdydavo be gydytojo pagalbos.

Aršus darbo žmonių išnaudojimas, sunkios gyvenimo sąlygos, medicininio aptarnavimo brangumas trumpino darbo žmonių amžių, luošino juos, anksti varė į kapus. Per visą buržuazijos valdymo laikotarpį mieste buvo didelis gyventojų mirtingumas. 1939 metais iš tūkstančio gyventojų mirė vidutiniškai 13,5 žmonių. Net oficialūs buržuazinės Lietuvos statistikos duomenys rodo, kad Kaune tik nedidelė gyventojų dalis mirdavo dėl senatvės. Dauguma mirdavo nuo įvairių, ypač užkrečiamų, ligų. Antai iš 1936 metais Kaune mirusių 1469 žmonių senatve mirė tik 75, t. y. penki procentai. Beveik šešis procentus sudarė nusižudžiusieji ir nužudyti bei mirusieji dėl neišaiškintų priežasčių. Apie 90 procentų mirė nuo įvairių ligų (tame tarpe 56 procentai — nuo tuberkuliozės, plaučių ir žarnų uždegimo bei širdies ir vėžio ligų).

Švietimas ir kultūra buržuazijai taip pat mažai terūpėjo; dažniausiai į juos buvo kreipiama tik tiek dėmesio, kiek tatai buvo naudinga buržuazijos interesams.

Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais spaudoje ir įvairiuose susirinkimuose buvo ypač dažnai keliama mintis, kad Lietuvai, esą, „mokytų žmonių" jau pakanka, kad reikia mažinti mokymo įstaigų, mokinių ir studentų

skaičių. Ši buržuazijos antinacionalinė politika ryškiai atsispindėjo ir Kauno mokymo įstaigų gyvenime.

Fašistinė Lietuvos vyriausybė 1931 metais „reformavo" Kauno universitetą: padidino mokestį už mokslą, panaikino dalį katedrų, sumažino profesorių skaičių. Nuo 1932 metų studentų skaičius universitete pradeda smarkiai mažėti: jis sumažėjo nuo 4,5 tūkstančio 1932 metais iki 3 tūkstančių 1939 metais (kartu su laisvais klausytojais). Kauno Aukštieji fizkultūros kursai 1938 metais buvo visai uždaryti. 1930 metais specialiose aukštesniosiose Kauno mokyklose mokėsi 2796, o 1938 metais — tik 1257 mokiniai.

1938 metais mieste veikė 20 gimnazijų ir progimnazijų, kuriose mokėsi vos 5300 mokinių. Daugelis mokyklų buvo privačios. Iš dvidešimties gimnazijų ir progimnazijų tik aštuonios buvo valstybės išlaikomos. Didelę dalį privačių mokyklų globojo ir išlaikė bažnyčios ar vienuolynai: šv. Kazimiero seserų kongregacijos gimnaziją, jėzuitų gimnaziją, Jėzaus širdies kongregacijos progimnaziją ir kt. Visose mokyklose klestėjo scholastika ir obskurantizmas, visur buvo privalomas religijos dogmų dėstymas, jau nekalbant apie privačias klerikalų prižiūrimas mokyklas.

Nors nuo 1931—1932 metų pradėta siaurinti mokymo įstaigas ir mažinti jose mokinių ir studentų skaičių, Kaune vis gausėjo inteligentų bedarbių, kurių buržuazija negalėjo aprūpinti darbu pagal specialybę. 1931 metais Kauno miesto savivaldybei buvo įteikta 367, 1932 metais — 844, o 1934 metais — net 2200 bedarbių inteligentų pareiškimų darbui gauti.

Pažangių studentų laikraštis „Antifašistas", leistas pogrindyje, 1936 metais rašė: „Nežiūrint to, kad nedaug mokyklų išleidžia inteligentus, kasmet šimtai atsiduria gatvėj. Odontologės dirba „Kauno audinių" audėjomis;

teisininkės — „Pienocentre" padavėjomis, pardavinėja pieno šampaną; humanitarai konduktoriauja Kauno autobusuose, technikai archyvuose bylas siuvinėja, o ekonomistai skalbyklose baltinius lygina".

Kaune, kaip ir visoje buržuazijos valdomoje Lietuvoje, buvo gausiai platinama geltonoji spauda, kinoteatruose rodomi daugiausia iš JAV įsivežti menkaverčiai nuotykių arba gangsteriški kinofilmai. Kalbos apie lietuviškosios kinematografijos sukūrimą taip ir liko kalbomis. Buržuazinė spauda, literatūra ir menas skleidė religinį fanatizmą ir buržuazinį nacionalizmą, propaguodavo Vakarų Europos kapitalistinių valstybių gyvenimo būdą, visaip šmeiždavo Tarybų Sąjungą, jos socialistinę santvarką. Buržuazija visomis priemonėmis stengėsi aptemdyti darbo žmonių revoliucinę sąmonę, įtvirtinti savo viešpatavimą.

Tačiau buržuaziniame Kaune buvo ir kita, pažangi, darbo žmonių interesus atstovaujanti kultūra. Miesto pažangiosios inteligentijos dėka kultūrinio darbo srityje Kaune buvo pasiekta tam tikrų laimėjimų. Mieste gyveno ir kūrė pažangūs lietuvių tautos rašytojai — Petras Cvirka, Salomėja Nėris, Juozas Baltušis, Antanas Venclova, Teofilis Tilvytis, dailininkas Stepas Žukas ir daugelis kitų meno ir kultūros veikėjų. Buvo leidžiama keletas pažangesnių laikraščių ir žurnalų, kuriuose aktyviai bendradarbiaudavo pažangieji rašytojai, menininkai. Valstybiniame teatre, dirbusiame sunkiose sąlygose, buvo pastatyta nemaža pasaulinės klasikos, tame tarpe ir rusų klasikų, veikalų.

Dar 1921 metais komunistų pastangomis Kaune buvo išleisti poeto revoliucionieriaus J. Janonio raštai, kurie ėjo iš rankų į rankas. Mieste veikė LKP CK pogrindinės spaustuvės, spausdinusios komunistinę literatūrą, kuri buvo platinama visoje respublikoje.

Tačiau tik 1940 metais, kai Lietuvos liaudis nuvertė nekenčiamą buržuazinę-fašistinę diktatūrą ir paskelbė Lietuvą socialistine respublika, iš pagrindų pasikeitė krašto ekonominis gyvenimas, atsivėrė nauji, platūs horizontai mūsų kultūrai ir menui.

1940—1941 METAI KAUNE

Jau pirmosiomis tarybinės santvarkos dienomis miesto darbo žmonės, Komunistų partijos vadovaujami, energingai ėmėsi socialistiškai pertvarkyti ekonominį bei kultūrinį gyvenimą.

Netrukus buvo paskelbti įstatymai dėl bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo. Kaune buvo nacionalizuoti stambiausi bankai ir visos pramonės įmonės, kuriose dirbo daugiau kaip po dvidešimt darbininkų. Taip buvo padėtas pagrindas socialistiniam sektoriui miesto pramonėje, pakirstos stambiųjų išnaudotojų ekonominės šaknys.

1941 metų vasario mėnesį Kaune įvyko penktasis Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimas. Pagrindinis uždavinys, kurį iškėlė suvažiavimas respublikos liaudies ūkiui išvystyti, — tai krašto industrializacija. Suvažiavimas nurodė, jog reikia likviduoti visų pramonės įmonių techninį atsilikimą, susmulkėjimą, chaotiškumą, aprūpinti visas pramonės šakas nauja technika ir įrengimais, reorganizuoti ir išplėsti veikiančias bei anksčiau neveikusias įmones, išvystyti statybinių medžiagų pramonę, daugiau gaminti plataus vartojimo reikmenų.

Vykdant suvažiavimo nutarimus, mieste buvo atliktas didelis darbas: reorganizuojamos, stambinamos pramonės įmonės, didinamas jų gamybinis pajėgumas. Buržuazijai valdant, daugelyje smulkių įmonių, kaip kokiuose mažuose kombinatuose, buvo gaminama įvairiausia produkcija. Tai ypač ryšku tekstilės pramonėje. Antai „Fortūna", tu-

rėjusi tik dvidešimt staklių, audė šilką, medvilnę, vilną ir įvairius kitus audinius. Beveik visose trikotažo įmonėse veikė ir po keletą kojinėms megzti mašinų. Panašiai buvo ir metalo apdirbimo fabrikuose. Pavyzdžiui, „Neris" gamino viską, pradedant vinimis ir baigiant garo katilais. Tačiau vinių cechai buvo ir „Livielos", „Metalo" bei kituose fabrikuose.

Nacionalizavus pramonės įmones, buvo galima sėkmingai jas reorganizuoti, sujungti vienodus cechus bei vienodo profilio fabrikus, specializuoti gamybą, panaikinti konkurenciją bei amatininkiškumą pramonėje — trumpai tariant, iki šiol chaotiškam ūkiui suteikti planingo vystymosi pobūdį.

Tokie fabrikai, kaip „Vilnų tekstilė", „Kamgarno verpykla" ir „Lima", buvo sujungti į vieną stambią įmonę — tekstilės kombinatą. Įvairių įmonių mašinos šilkui austi buvo sukoncentruotos „Kauno audinių" fabrike. „Kauno audiniai" jau pirmaisiais tarybiniais metais tapo vienu iš stambiausių šilko audimo fabrikų respublikoje; darbininkų skaičius jame padidėjo iki 850 žmonių, o 1941 metais turėjo išaugti iki 1040 žmonių.

Daugelis Kauno miesto įmonių buržuazijos valdymo metais buvo apleistos, neturėjo tinkamų darbo sąlygų, reikiamos saugumo technikos ir t. t. Imkime kad ir „Drobės" vilnonių audinių fabriką, kurį mėgo reklamuoti Lietuvos buržuazija. Šios įmonės cechai buvo labai ankšti, neturėjo ventiliacijos, apretūros cecho duobėtose cementinėse grindyse telkšodavo nuo plaunamos medžiagos subėgęs vanduo, nepakenčiamai dvokė, medinės lubos (viršuje veikė kitas cechas) buvo įpuvusios ir galėjo greitai įlūžti. Tačiau „Drobės" kapitalistai, vaikydamiesi pelno, nesirūpino sąlygomis, kuriose dirbo fabriko darbininkai. 1940 metų rudenį, nacionalizavus įmonę, buvo pradėti dideli „Drobės" gamybinių pastatų rekonstravimo

darbai bei papildomų pastatų statyba. Rekonstravus fabriką, buvo numatyta žymiai pagerinti darbo sąlygas, keleriopai padidinti įmonės gamybinį pajėgumą. Jeigu 1940 metais „Drobės" fabrike dirbo 400 darbininkų, tai jau 1941 metais darbininkų skaičius buvo didinamas iki 970 žmonių, o visiškai baigus rekonstruoti fabriką, turėjo padidėti net keturis kartus.

Dideli rekonstrukcijos bei kapitalinio remonto darbai buvo pradėti Petrašiūnų silikatinių plytų fabrike „Bitukas", „Aleksoto", „Neries" ir kituose fabrikuose.

Rekonstruojant bei remontuojant įmones, buvo stengiamasi išplėsti jų gamybinį pajėgumą, didinti gamybą. Įmonės, kurios buržuazijos valdymo metais dirbo nepilnu galingumu, tris keturias dienas per savaitę, dabar, broliškoms tarybinėms respublikoms padedant, buvo aprūpintos žaliava ir pradėjo dirbti įtemptai, dviem ar net trim pamainomis ištisą savaitę. 1938 metais įsteigtas Petrašiūnuose stiklo fabrikas „Elnis" jau tų pačių metų gale sustojo ir pusantrų metų visai neveikė. Dabar šis fabrikas pradėjo dirbti pilnu tempu, net trimis pamainomis. Pradėjo veikti anksčiau stovėjęs tabako fabrikas „Kontinental" ir kiti. „Inkaro" fabrike 1940 metais dirbo 400 darbininkų, o 1941 metų gale šios įmonės darbininkų skaičius turėjo išaugti iki 1200. 1941 metais Kauno pramonės įmonėse turėjo dirbti aštuoniolika tūkstančių žmonių.

Sparčiai plečiant planingą socialistinę gamybą, jau pirmaisiais mėnesiais daugelis bedarbių buvo įtraukti į darbą pramonės įmonėse, statyboje, transporte, prekyboje. Susidarė realios galimybės visai panaikinti skaudžiausią darbininkų rykštę — nedarbą, kuris iki tol Kaune buvo neišsprendžiama socialinė problema.

1941 metais nedarbas Kaune buvo beveik visai likviduotas. Kita vertus, kaskart vis labiau trūko kvalifikuotų darbininkų. Buržuazijai valdant, Kaune nebuvo jokių spe-

cialių mokyklų kvalifikuotiems darbininkams ruošti; įmonėse veikė vadinamoji „gizelių" sistema. Todėl jau pirmaisiais tarybiniais metais Kaune, kaip ir kituose didesniuose respublikos miestuose, buvo steigiamos darbo rezervų mokyklos. Netrukus pradėjo veikti trys tokios mokyklos. Be to, atsidarė metalistų, elektrotechnikų, statybininkų ir daugelis kitokių kursų, kurie pradėjo ruošti kvalifikuotus darbininkus pramonei ir statybai.

Kauno miesto pramonės įmonių darbininkai, Komunistų partijai pašaukus, pirmą kartą miesto istorijoje įsijungė į socialistinį lenktyniavimą. Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 23 metines dauguma miesto įmonių sutiko su žymiais laimėjimais.

Pertvarkant socialistiniais pagrindais miesto pramonę, kartu buvo nacionalizuojamos bei reorganizuojamos ir prekybos įmonės. Nacionalizuotos miesto prekybos įmonės pirmiausia buvo perduodamos kooperatyvams, kurie jau turėjo stambių prekybinių susivienijimų veiklos patyrimą. Apie 90 urminių prekybos įmonių perėmė „Lietūkis". „Parama" Kaune perėmė daugiau kaip šimtą parduotuvių, jų tarpe odos, avalynės, geležies, manufaktūros ir kitų reikmenų. Mieste buvo kuriama plati valstybinės prekybos sistema.

Jau pirmomis dienomis visame prekybos tinkle buvo suvienodintos prekių kainos. Valstybinės prekybos sistema išgelbėjo darbo žmones nuo privačių pirklių ir komersantų lupikavimo ir spekuliacijos.

Pirmaisiais Tarybų valdžios mėnesiais, panaikinus privatinę gamybos įrankių bei priemonių nuosavybę, pertvarkius miesto ekonomiką socialistiniais pagrindais, panaikinus įvairius mokesčius, labai pakilo materialinė darbo žmonių gerovė. Darbininkų ir tarnautojų atlyginimas padidėjo nuo 10 iki 50 procentų; kartu padidėjo ir jų perkamoji galia. 1939 metų rugsėjo mėnesį „Pienocentro"

parduotuvės Kaune pardavė 68 tūkstančius kilogramų sviesto, o 1940 metų rugsėjo mėnesį — 158 tūkstančius kilogramų. Per tą patį laikotarpį Kaune buvo parduota tris kartus daugiau mėsos produktų, beveik trigubai daugiau — manufaktūros dirbinių.

Tarybų valdžia labai rūpinosi aštrios butų problemos išsprendimu. Jau pirmaisiais mėnesiais darbininkai buvo perkeliami iš „Brazilkos" ir kitų priemiesčių landynių į patogius nacionalizuotus butus. Buvo žymiai sumažintas butų nuomos mokestis.

Tačiau, norint visiškai išspręsti butų klausimą, reikėjo statyti, labai daug statyti. Apytiksliai skaičiuojant, miesto darbo žmonėms trūko maždaug penkių tūkstančių vidutinių (po du kambarius) butų. Liaudies vyriausybė energingai ėmėsi gyvenamųjų namų statybos, paskyrė jai daug lėšų. Netrukus Griunvaldo gatvėje išaugo didžiuliai trijų aukštų namai. Buvo pradėta statyti gyvenamuosius namus darbininkams Vilijampolėje ir kituose priemiesčiuose.

Nemaža nuveikta švietimo ir kultūros baruose. Švietimo srityje tarybinis Kaunas paveldėjo liūdną palikimą. Kauno universitete — didžiausioje tuometinėje Lietuvos aukštojoje mokykloje, kur mokėsi apie 80 procentų visų Lietuvos studentų, — iki tol labiausiai klestėjo teologijos fakultetas, ruošęs klerikalų kadrus. Mieste veikė žymiai mažiau gimnazijų negu bažnyčių. Labai siauras buvo pradinių mokyklų tinklas. Už mokslą reikėdavo mokėti didelius mokesčius, brangiai kainuodavo vadovėliai ir mokslo priemonės. Todėl darbo žmonių vaikams mokslas buvo beveik neprieinamas. Tatai patvirtina ir pačios buržuazinės statistikos duomenys. Štai Kauno universitete 1940 metų pavasario semestre buvo užregistruota tik šeši procentai darbininkų vaikų. Pagrindinė studentų masė buvo aukštų valdininkų, kapitalistų ir šiaip turtingųjų vaikai.

Pirmaisiais tarybiniais metais Kauno universitetas buvo iš pagrindų reorganizuotas. Universiteto teologijos-filosofijos fakultetas buvo likviduotas, o technikos fakultetas — išplėstas. Buvo atidaryti technologijos ir statybos fakultetai. Tarybų valdžia atidavė chemijos-technologijos fakultetui didelius buvusios krašto apsaugos ministerijos tyrimų laboratorijos rūmus Žaliakalnyje. Pirmą kartą universiteto durys buvo plačiai atvertos darbo žmonių vaikams. Jau 1940 metais į Kauno universitetą buvo priimta beveik keturis kartus daugiau studentų negu 1939 metais.

Iš esmės pagerėjo studentų materialinė būklė. Daugeliui studentų buvo suteikti bendrabučiai, žymiai padidintas stipendijų skaičius. 1939 metais studijavusiems medicinos ir technikos fakultetuose buvo duotos 61,5 stipendijos, o 1940 metais — 1111 stipendijų, taigi 18 kartų daugiau.

Lietuvos buržuazija, nuolat kalbėdama apie inteligentijos „perteklių", net savo buvusioje laikinojoje sostinėje paliko daug visai beraščių arba mažaraščių žmonių. Atkūrus Tarybų valdžią, Kaune buvo užregistruota daugiau kaip 13 tūkstančių beraščių ir mažaraščių gyventojų.

Todėl jau pirmomis tarybinės santvarkos dienomis buvo skiriamas rimtas dėmesys liaudies švietimui. Kaune, kaip ir visuose respublikos miestuose ir kaimuose, buvo įvestas visuotinis beraščių ir mažaraščių mokymas. Neraštingumo likvidavimas buvo labai svarbus politinės reikšmės uždavinys, susijęs su krašto socialistinės kultūros ugdymu.

Labai susirūpinta suaugusiųjų švietimu. Kaune veikė vienintelė buržuazinėje Lietuvoje suaugusiųjų gimnazija, bet ir ji buvo privačiose rankose. Paskutiniais buržuazijos

valdymo metais joje mokėsi 111 mokinių; taigi suaugusiems mokslas buvo beveik neprieinamas. Tarybų valdžia netrukus atidarė Kaune dvi pilnas vidurines mokyklas suaugusiems, kuriose mokėsi apie tūkstantį žmonių. Senamiestyje, Vilijampolėje, Žaliakalnyje buvo atidaryta po kelias pradines mokyklas suaugusiems. Be to, visuose miesto rajonuose buvo steigiami įvairūs kursai, vienerių ar dvejų metų mokyklos neraštingumui likviduoti. Netrukus mieste jau veikė keturiolika tokių mokyklų ir vienuolika kursų, kuriuose mokėsi apie 3,5 tūkstančio darbininkų ir tarnautojų. Įsikūrė liaudies universitetas, kuris per trumpą laikotarpį gavo pustrečio tūkstančio darbo žmonių pareiškimų.

Mieste buvo žymiai pagerintas medicininis aptarnavimas, įvestas nemokamas gydymas.

Buržuaziniame Kaune veikė nemaža leidyklų ir knygynų — „Sakalo" bendrovė, šv. Kazimiero draugijos leidykla, „Šviesos" knygynas ir leidykla, Ptašeko knygynas ir leidykla, Gutmano knygynas ir leidykla ir kiti. Didelė dalis Kaune veikusių leidyklų ir knygynų spausdino ir platino daugiausia religinę arba pornografinę literatūrą. Leidyklų ir knygynų savininkams mažai terūpėjo tikrieji liaudies kultūros ir švietimo reikalai: pirmiausia jie stengėsi kiek galint daugiau pasipelnyti.

Tarybiniais metais šiai spekuliacijai knygų leidimo bei platinimo srityje buvo padarytas galas. Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu buvo nacionalizuotos devynios knygų leidyklos ir knygynai, įsteigta LTSR Valstybinė leidykla, kuri rūpinosi knygų leidimu ir platinimu. Dideliais tiražais buvo pradėta leisti marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, lietuvių rašytojų geriausi kūriniai.

Rimčiausio dėmesio susilaukė literatūra ir menas. Liaudies vyriausybė, konfiskavusi buvusius milijonieriaus Vai-

lokaičio rūmus, perdavė juos LTSR Rašytojų sąjungai. Čia įsikūrė rašytojų ir meno darbuotojų klubas.

Buržuazijos valdymo metais Kauno teatras dažniausiai būdavo apytuštis. Dabar, kai menas tapo prieinamas darbo žmonių masėms, teatras kiekvieną dieną susilaukdavo gausybės žiūrovų. Be to, Kaune pirmaisiais tarybiniais metais buvo atidaryti dar du teatrai: Jaunojo žiūrovo, o vėliau ir Muzikinės komedijos (operetės).

Per trumpą 1940—1941 metų laikotarpį miesto ekonominis ir kultūrinis gyvenimas visiškai pasikeitė. Darbo žmonės su dideliu entuziazmu kūrė naują gyvenimą. Kaunas dar niekada savo istorijoje nebuvo pergyvenęs tokio didelio pakilimo dienų, kaip šiais pirmaisiais tarybinės valdžios metais. Tai buvo didžių socialistinių pertvarkymų metai. Jie atvėrė neribotas perspektyvas miesto ekonomikos augimui, kultūros ir mokslo klestėjimui.

Tačiau netrukus miesto darbo žmonių kūrybinį darbą, kaip ir visos Tarybų šalies taikų gyvenimą, sutrikdė vokiškųjų fašistų antplūdis. Atėjo sunkūs Didžiojo Tėvynės karo, fašistinės okupacijos metai.

PO KARO AUDROS

Vokiškieji fašistai, okupavę Lietuvą, su įniršiu ėmė griauti visus jaunos tarybinės respublikos laimėjimus. Daugiau kaip trejus metus okupantai grobstė ir alino miestą.

Hitlerininkai sunaikino daugelį miesto kultūrinių įstaigų. Daug mokyklų buvo uždaryta arba paversta kareivinėmis. Buvo uždarytas Kauno universitetas, Taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutas, Konservatorija ir kitos aukštosios bei vidurinės specialiosios mokyklos.

Jau pirmomis okupacijos dienomis fašistai, padedami vietinių nacionalistų, ėmė plėšti bibliotekas, knygynus ir naikinti knygas. Automašinos, pakrautos knygų, rankraščių, istorinių dokumentų, važiavo į Petrašiūnų popieriaus fabriką, kur buvo atliekamas nusikalstamas vertybių naikinimas.

Fašistai apiplėšė daugelį muziejų. Smarkiai nukentėjo okupacijos metais Zoologijos muziejus, kurio patalpas fašistai naudojo kariniams reikalams. Okupantai nualino Botanikos sodą, kurio šiltnamyje vienu metu net buvo įsirengę alinę; daug brangių bandymų stoties instrumentų ir kito turto jie išdraskė ir išvežė į Vokietiją. Vokiečiai apiplėšė ir uždarė lietuvių poeto Maironio namą—muziejų.

Nuo pat pirmosios dienos hitlerininkai ėmė varyti Lietuvos kolonizavimo politiką, sėjo nacionalizmą ir neapykantą lietuvių tautai, visais būdais stengėsi ją pažeminti. Prie Karininkų rūmų ir Centrinio pašto, prie daugelio miesto parduotuvių ir kavinių atsirado iškabos su užrašais:

„Tik vokiečiams!", „Čia perka vokiečiai!" ir pan. Ypač daug tokių parduotuvių su panašiais užrašais buvo miesto centre, buvusioje Laisvės alėjoje. Nemaža jų buvo įsteigta Vilniaus, Maironio, Mickevičiaus gatvėse ir kitur. Prie geriausių kinoteatrų, vaistinių, valgyklų ir kitų įstaigų taip pat buvo iškabinti užrašai: „Tik vokiečiams!" Vokiečiai turėjo savo gydytojus, atskirą ligonių kasą, net savo atskirą teismą.

Visose šiose parduotuvėse ir įstaigose Kauno gyventojams lietuviams buvo uždrausta net pasirodyti.

Per trejus savo šeimininkavimo metus okupantai padarė miestui daug skaudžių žaizdų. Tačiau ypač sunkiai jie sužalojo miesto pramonę ir kultūrines įstaigas paskutinėmis okupacijos dienomis, traukdamiesi nuo didvyriškos Tarybinės Armijos smūgių.

Prieš pasitraukdami okupantai paruošė miesto sunaikinimo planą, pagal kurį ir veikė. Pirmiausia jie susprogdino miesto telefono-telegrafo stotį, geležinkelio tunelį, Kauno radijo stotį, visus keturis tiltus per Nemuną ir Nerį ir kitus svarbiausius miesto ryšių mazgus.

Ypač skaudžiai nukentėjo nuo okupantų rankų miesto pramonė. Mašinas ir laboratorinius įrengimus hitleriniai plėšikai išgabeno į Vokietiją. Antai vien iš Petrašiūnų popieriaus fabriko grobikai išvežė 244 (iš 300) elektros motorus. Ko nesuspėjo išvežti dėl veržlaus Tarybinės Armijos puolimo, sprogdino, degino, naikino. Buvo susprogdintos abi elektros stotys, vandentiekio stotis Eiguliuose su rezervuaru Žaliakalnyje, duonos kepykla „Parama", sunaikinti metalo apdirbimo fabrikai „Metalas" ir „Pergalė", optikos fabrikas „Spektras", vilnonių audinių fabrikas „Drobė", gumos dirbinių fabrikai „Guma" ir „Inkaras", geležinkelio stotis ir garvežių depas, stiklo fabrikas „Aleksotas", mėsos kombinatas „Maistas", trys malūnų kombinatai, du muilo fabrikai ir daugelis kitų

įmonių. Apie 60 procentų Kauno pramonės įmonių buvo paversta griuvėsiais ir pelenais. Fašistai išvežė visą miesto autotransportą. Pirmomis dienomis po karo Kauno pramonė gamino tik trečdalį ikikarinės produkcijos.

Besitraukdami okupantai išvežė arba sunaikino daug Kauno universiteto mokslinių įrengimų; buvo sunaikinti puikūs Technikos fakulteto rūmai Aleksote, V. Kudirkos vardo biblioteka, dideli Rašytojų namai ir daugelis kitų mokslo ir kultūros įstaigų.

Smarkiai nukentėjo Vilijampolės priemiestis. Visa šiaurinė Vilijampolės dalis buvo sudeginta kartu su geto kankiniais.

Iš viso mieste buvo sugriauta daugiau kaip 600 pastatų, jų tarpe daugiau kaip 250 gyvenamųjų namų.

Toks buvo Kaunas, kai 1944 metų rugpiūčio 1 dieną didvyriškieji Tarybinės Armijos daliniai, pergalingai triuškindami fašistinius grobikus, išvadavo miestą iš okupantų jungo.

Štai ką rašė 1944 metų rugpiūčio 2 dieną P. Cvirka, grįžęs į Kauną:

„... Iš tolo mes pamatėm, važiuodami nuo Rumšiškių, degantį Kauną. (...) Paskum pro Mickevičiaus slėnį ir ąžuolyną įvažiavome į Kauną ties geležinkelio stotimi. Tunelį vokiečiai iš abiejų pusių susprogdino. Iš geležinkelio stoties — tik griuvėsiai...

Gražus, puikus artimasai miestas! Visas paskendęs žalumynuose. Nuėjau į Vienybės aikštę. Rašytojų namai išsprogdinti. (...) Tarp griuvėsių kabo stalai, lovos, tiesiog ore pakibusios. (...) ...išsprogdintos ir sudegintos visos įmonės, fabrikai".

* * *

Pirmomis dienomis išvaduotas Kaunas neturėjo nei elektros, nei vandens, nedirbo nė viena kepykla, neveikė nė viena pramonės įmonė.

Tačiau netrukus Kaune, broliškoms tarybinėms respublikoms padedant, užvirė atstatymo darbai.

Dar tada, kai didelėje Lietuvos dalyje tebevyko įnirtingi mūšiai su vokiškaisiais fašistais, kai erdvę nuolat raižė tarybinių lėktuvų eskadrilės, persekiodamos grobikus, Kauno miesto darbininkai ir inteligentija, miesto partinės organizacijos vadovaujami, su dideliu entuziazmu ėmėsi atstatinėti savo miestą. Atstatymo darbuose kauniečiai parodė didelį išradingumą ir atkaklumą. Darbo žmonės, rinkdami įvairiose vietose grobikų išdraskytas ir išmėtytas detales, montavo sudėtingas mašinas, atkurdami ištisus cechus. Broliškosios tarybinės tautos siuntė mūsų miestui statybines medžiagas, žaliavą, produktus, pramonines prekes. Netrukus mieste ėmė veikti parduotuvės, gyventojai buvo normaliai aprūpinami maisto produktais. Sparčiai kilo iš griuvėsių įmonės, mieste vėl suspindo elektros lemputės, pradėjo veikti vandentiekio stotis.

1946 metų rugpiūčio mėnesį buvo patvirtintas penkmetinis planas karo sugriautam liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti (1946—1950). Kauno darbo žmonės, kovodami už pirmojo pokarinio penkmečio užduočių įgyvendinimą, dar sparčiau dirbo miesto atkūrimo darbą. Miesto pramonė jau pirmaisiais pokario metais buvo ne tik atkuriama, bet ir plečiama, modernizuojama.

Antai okupantų sunaikinta „Metalo" gamykla pirmojo pokarinio penkmečio metais buvo ne tik atstatyta, bet ir rekonstruota; ji pradėjo gaminti centrinio šildymo katilus. Gamyklos pajėgumas per penkmetį padidėjo trigubai.

Išvijus okupantus, „Drobės" fabriko vietoje liko rūkstanti griuvėsių krūva, iš kurios stypsojo tik kaminas. Amerikiniai kapitalistai „Drobės" fabriką statė daugiau kaip keturiolika metų. Pokariniais metais fabrikas buvo visiškai atstatytas per tris kartus trumpesnį laiką. Penk-

mečio pabaigoje fabriko gamybiniai plotai jau buvo 1800 kvadratinių metrų didesni negu prieš karą. Žymiai daugiau jis gamino ir produkcijos. Penkmečio pabaigoje „Drobėje" pradėjo veikti šukuotinių vilnų cechas, kurio anksčiau visai nebuvo.

Gumos dirbinių fabriką „Inkaras" fašistai buvo pavertę autoremonto baze. Visi fabriko įrengimai buvo išgrobstyti, didelė dalis mašinų išgabenta į Vokietiją, dalis išmėtyta, kai kurias mašinas okupantai buvo pervežę į „Gumos" fabriką, kurį atsitraukdami susprogdino.

Jau pirmaisiais pokariniais metais „Inkaras" buvo atstatytas ir rekonstruotas į guminės ir odinės avalynės kombinatą, aprūpintą moderniais įrengimais. „Inkaro" pajėgumas per penkmetį padidėjo tris kartus.

Kazio Giedrio vardo kailių apdirbimo fabrikas iš smulkios įmonėlės pokarinio penkmečio metais pavirto stambia mechanizuota kailių apdirbimo įmone. Žymiai buvo išplėsti „Kauno audiniai", „Trikotažas", „Cotton", „Lima" ir kiti fabrikai. Penkmečio metais buvo pastatytos ir naujos įmonės: medžio apdirbimo kombinatas (1945), laivų remonto gamykla (1945), trikotažo fabrikas „Audimas" (1945), Kauno energoremonto mechaninis fabrikas (1949), du duonos fabrikai (Šančiuose ir Vilijampolėje) ir kt.

Sparčiai augo buržuaziniais metais apleista metalo apdirbimo pramonė. Per pokarinį penkmetį metalo apdirbimo pramonės lyginamasis svoris bendrosios pramoninės produkcijos apimtyje padidėjo dvigubai.

Miesto partinei organizacijai vadovaujant, jau pirmaisiais metais po karo plačiai įsiliepsnojo miesto darbo žmonių socialistinis lenktyniavimas. Kauno darbininkai, technikai, inžinieriai, tarnautojai ryžtingai kovojo už spartesnį miesto pramonės atkūrimą bei gamybinių planų įvykdymą.

Po pirmojo pasaulinio karo Lietuvos pramonei, taigi ir Kauno miesto ekonomikai, atkurti iki ikikarinio lygio reikėjo maždaug penkiolikos metų. Po antrojo pasaulinio karo, kurio metu miestas buvo nepalyginamai daugiau sugriautas, jo pramonė buvo ne tik visiškai atkurta, bet ir gerokai pažengė priekin jau per pirmuosius penkerius metus. Šiame penkmetyje bendroji miesto pramonės produkcija, palyginus su 1946 metais, padidėjo daugiau kaip tris kartus, pasiekė ir viršijo ikikarinių metų lygį.

Po karo daugeliui atrodė, kad reikės dešimtmečių atkurti fašistinių okupantų sugriautai pramonei. Tačiau atstatymo tempai buvo tikrai nuostabūs — tartum kažkokia jėga būtų padėjusi Kauno pramonei pakilti iš pelenų. Taip, tokia jėga buvo. Ta jėga, kurios nežinojo buržuazinė santvarka, — tarybinių tautų draugystė. Apie jos nuostabią galią kalba šimtai pavyzdžių.

Antai pirmaisiais pokario metais knygų leidykloms, mokslo bei švietimo įstaigoms labai trūko popieriaus. Stambus Petrašiūnų popieriaus fabrikas, iki karo priklausęs švedų kapitalistams, stovėjo — svarbiausias mašinas ir įrengimus išgrobstė bėgdami fašistiniai okupantai. Kur reikėjo ieškoti, kaip surasti bent dalį buvusių švediškų įrengimų? Pagaminti vietoje ir sumontuoti naujas reikalingas mašinas taip pat buvo neįmanoma. Tačiau fabriką reikėjo kuo greičiau atstatyti. Ką daryti? Ir štai šiuo metu tikrą, tvirtą paramą suteikė ne švedų kapitalistai, o tarybinės tautos. Mūsų šalies įmonės sutiko pagaminti sudėtingą specialų užsakymą. Unikalius įrengimus ėmėsi gaminti Leningrado V. I. Lenino vardo gamykla „Elektrosila", Charkovo J. Stalino vardo elektromechaninių įrengimų gamykla ir kitos — iš viso daugiau kaip trisdešimt šalies įmonių. Per labai trumpą, vos pusantrų metų laikotarpį jos pagamino Kauno popieriaus fabrikui visas reikalingas mašinas ir įrengimus. Skubus užsakymas buvo atliktas

ne tik greitai, bet ir gerai. Pasirodė, kad tarybinės mašinos nė kiek ne blogesnės už švedų. Jos ir dabar puikiai dirba, gamindamos net geresnį popierių negu švediškos mašinos.

Taip, broliškosioms tarybinėms respublikoms padedant, Kauno pramonė sualsavo su nauja jėga.

Vos išvijus vokiškuosius okupantus, Kaune tuoj susirūpinta švietimo bei kultūros įstaigų atkūrimu. Jau tais pačiais metais pradėjo veikti daugelis Kauno mokyklų. Per pirmuosius metus buvo atkurta ir pradėjo veikti dešimt gimnazijų, į kurias susirinko daugiau kaip penki tūkstančiai mokinių, trys progimnazijos, 38 pradinės mokyklos, atsidarė 37 vaikų darželiai. Pradėjo veikti mokytojų seminarija, ekonominė mokykla, keletas amatų mokyklų bei įvairių kursų.

Pirmaisiais pokariniais metais buvo atkurtas ir žymiai išplėstas Kauno universitetas, jam sudarytos puikios darbo sąlygos. Universitetui buvo atiduoti dideli ir gražūs buvusio Žemės ūkio banko rūmai:

Jaunieji bičiuliai, ar žinot, ar ne
Tuos rūmus garsius šiandieniniam Kaune?
Iš pilko fasado, iš formų lengvų
Jie žiūri į mus begalybe langų.
Stiklai, kaip gyvi, susimąstę giliai,
Už jų čia šiandieną studentų suolai.

(V. Reimeris)

Šiuose puikiuose rūmuose, iš kur buržuazijos valdininkai engė kaimo darbo žmones, kurie kėlė siaubą tūkstančiams į skolas patekusių valstiečių, dabar darbininkų ir valstiečių vaikai pradėjo semtis mokslo žinių, kad galėtų kurti šviesų socialistinį gyvenimą.

Ąžuolų kalne pradėjo veikti Taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutas. Atsidarė konservatorija, muzikos mokykla.

Sekančiais mokslo metais Kaune atsidarė Žemės ūkio akademija. Anksčiau ji buvo Dotnuvoje. Fašistiniai okupantai atsitraukdami susprogdino jokios karinės reikšmės neturinčius akademijos rūmus. Todėl senoje vietoje atnaujinti akademijos veiklos nebuvo galima. Tarybinė vyriausybė šiai aukštajai mokyklai paskyrė didžiulius buvusius Žemės Ūkio Liaudies Komisariato rūmus Kaune, Kęstučio gatvėje.

Pirmaisiais pokario metais buvo sparčiai atkuriami muziejai, skaityklos, bibliotekos. Tuoj po karo Kaune pradėjo veikti šešios didelės viešosios bibliotekos. Respublikinei bibliotekai, kuri buržuaziniais metais buvo mėtoma iš vienos vietos į kitą, LTSR Liaudies Komisarų Tarybos nutarimu buvo atiduoti puikūs buvusieji Prekybos ir pramonės rūmai Donelaičio gatvėje. Mieste vėl pradėjo veikti Valstybinis operos ir dramos bei Jaunimo—muzikinės komedijos teatrai, atidaryta nemaža klubų. Buvo sutvarkytos ir pradėjo veikti II-oji ir IV-oji moterų ligoninės, I-oji ir VII-oji ligoninės, keturios poliklinikos, vaikų poliklinika ir kitos miesto gydymo įstaigos.

Miesto gyvenimas netrukus grįžo į normalias vėžes. Karo žaizdos buvo sėkmingai užgydytos. Kauno pramonė žengė į naują galingą pakilimą. Suklestėjo kultūra. Kauniečiai teisėtai galėjo didžiuotis savo nuveiktu didžiuliu darbu.

PRAMONĖS ŽINGSNIAI

Užgydžius karo žaizdas, Kauno ekonomika vystėsi dar spartesniais tempais. Naujajame penkmetyje (1951—1955) toliau sparčiai augo miesto pramonė. Daugelis fabrikų buvo toliau rekonstruojami ir plečiami, kuriamos naujos pramonės įmonės.

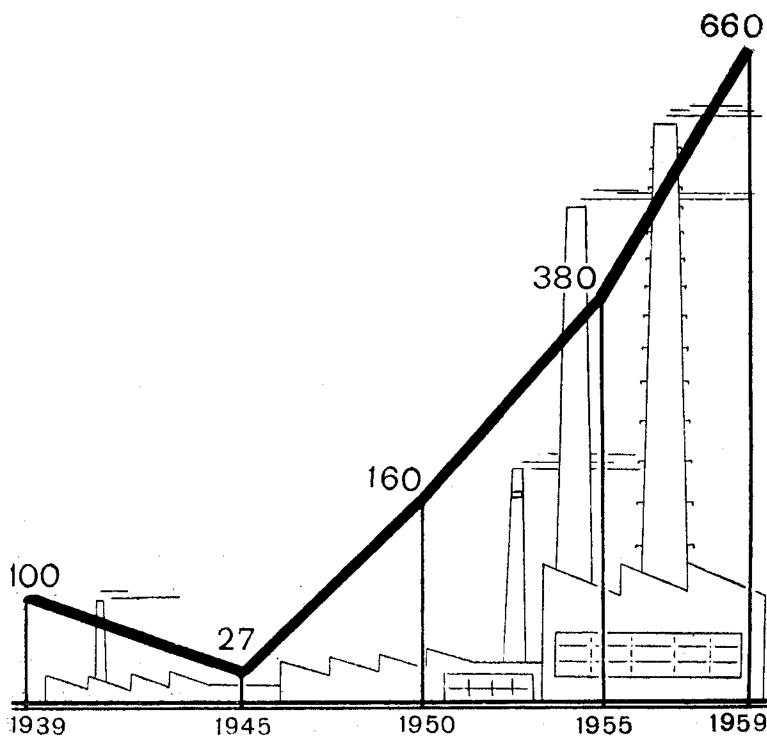
Ypač sparčiai buvo vystoma miesto sunkioji pramonė, kuri buržuazijos valdymo metais buvo visai sunykusi. Kaune sukurtos visai naujos šios pramonės šakos.

1949 metais buvo atkurta ir sekančiais metais pradėjo veikti fašistinių okupantų sunaikinta „Pergalės" gamykla (buv. Tilmanso įmonė), kuri per penktąjį penkmetį nepaprastai išaugo. „Pergalė" pirmą kartą Lietuvos istorijoje pradėjo gaminti sudėtingą produkciją — turbinas. Gamyklą statyti padėjo net trisdešimt trys Tarybų šalies miestai. Padedant broliškoms tarybinėms respublikoms, „Pergalė" buvo aprūpinta naujausia šiuolaikine technika.

Gamykla per trumpą laiką įsisavino 300, 500, 750, 1500 kilovatų pajėgumo energetinių ir garo turbinų gamybą. Dabar „Pergalė" gamina devynių tipų turbinas, turbosiurblius, tepalo aušintuvus, reduktorius ir kitą produkciją. „Pergalėje" jau konstruojamos lietuviškos turbinos.

Kauno turbinų gamykla — pati naujausia Tarybų Sąjungoje ir vienintelė visoje Lietuvoje įmonė, gaminanti šios rūšies mašinas. „Pergalės" turbinos siunčiamos į Indiją, į liaudies demokratijos šalis — Kiniją, Vietnamą, Rumuniją, Vengriją ir kitur.

Dar pirmajame pokariniame penkmetyje pastatyta laivų remonto gamykla pradėjo gaminti upių laivus. Per penktąjį penkmetį įmonė pagamino dešimtis keleivinių motorlaivių. Buvo pakeisti visi mūsų upėmis kursavę senoviški garlaiviai. Vėliau laivų remonto gamykla įsisavino metalinių baidokų-aikštelių statybą. 1957 metais įmonė pagamino Šiaurės Dvinos laivininkystei 200 sėdimų vietų keleivinį laivą „Nemunas". Tai buvo pirmas didelis lietuviškas laivas. 1959 metais gamykla pastatė didelį savaeigį keltą Klaipėdai, pavadintą „Neringa". Tai ledlaužio tipo laivas, kuris kursuoja tarp Klaipėdos ir Kuršių neri-

Kauno pramonės bendrosios produkcijos augimas (procentais)

jos. Keltas, pajėgdamas pralaužti iki 40 centimetrų storio ledą, gali plaukioti ir žiemą. Jis turi du 300 arklio jėgų galingumo variklius. Vienu metu keltas gali pervežti aštuonis sunkvežimius su kroviniais ir 140 keleivių, o be automašinų — 975 keleivius.

Gražioje Žemutinės Fredos medžių paunksmėje, ant Nemuno kranto, buržuaziniais metais glaudėsi nedidelis geležinkelio dirbtuvių cechas. Po karo čia buvo įkurta liejimomechaninė gamykla, o vėliau — konteinerių gamykla. 1958 metais vietoj jos įkurta dar viena stambi Kauno įmonė — elektros variklių gamykla „Elektra". Kuriant „Elektrą", daug padėjo Maskvos, Krasnodaro, Barnaulo, Jaroslavlio ir kitų miestų gamyklos. Jauna įmonė, broliškųjų respublikų įmonėms padedant, per keletą mėnesių įsisavino sudėtingą produkciją — šeštojo gabarito elektros variklius. 1960 metais tokių variklių „Elektroje" pagaminta apie 30 tūkstančių. Jauniausia Kauno įmonė sparčiai auga ir plečiasi. Jau statomi nauji didžiuliai korpusai. Įmonė bus labai mechanizuota ir automatizuota, joje bus gaminami ir kitų gabaritų varikliai.

Elektros variklius Kaune gamina ir „Apvijos" gamykla. Šios įmonės gaminami varikliai skiriami tekstilės pramonei. „Apvija" per metus pagamina apie tris tūkstančius elektros variklių.

Žaliakalnyje, kur buržuaziniais metais riogsojo apgriuvę namukai, o aplink telkšojo nepraeinamos balos, išaugo žaliuojančių medžių apsupta stambiausia respublikoje dizelinių motorų įmonė. Pirmaisiais pokario metais gamykla remontuodavo traktorių motorus. Vėliau įmonė pradėjo ir pati gaminti dizelinius motorus ir kitą produkciją. Dabar gamykla išleidžia ir sudėtingas atsargines dalis traktoriams, universalius skriemulius ir kitą produkciją žemės ūkiui. Tačiau pagrindinė gamyklos produkcija šiuo metu — vertikalinės gręžimo staklės, kurių gamyba buvo

pradėta dar 1952 metais. Dabar įmonėje sparčiai įsisavinama sudėtingų koordinatinių tekinimo staklių gamyba. Naujomis staklėmis galima gaminti trijų mikronų tikslumo detales. Jau įsisavinta ir koordinatinių gręžimo staklių gamyba. Ši produkcija respublikoje gaminama pirmą kartą. Taip buvusi dizelinių motorų įmonė tapo pirmąja Kauno staklių gamykla.

Ne taip seniai mūsų respublikos keliuose pasirodė nedideli keleiviniai autobusai su raidėmis „KAG". Dabar autobusą su šiuo ženklu galima sutikti Ukrainos, Sibiro, Tadžikistano keliuose. Tai Kauno autobusų gamyklos produkcija. Kauno autobusų gamykla — vienintelė respublikoje. Gamykla, anksčiau tik remontavusi autobusų kėbulus, 1956 metais pati pradėjo gaminti autobusus. Kauno autobusų gamykla jau išleido daugiau kaip tūkstantį autobusų.

Prieš keletą metų mieste pradėjo veikti prekybos mašinų gamykla, neseniai reorganizuota į Kauno automatizacijos priemonių gamyklą. Šios įmonės gaminius galima pamatyti ne tik Lietuvoje ir įvairiuose Tarybų šalies miestuose, bet ir Bulgarijoje, Čekoslovakijoje, Mongolijoje, Vietname. Įmonė gamina automatinius saturatorius gamykloms ir gatvių vežimėliams, parduotuvėms, valgykloms, žuvų valymo mašinėles žuvies apdirbimo įmonėms, įvairius įrengimus visuomeninio maitinimo įmonėms. Gamykla pirmoji Tarybų Sąjungoje pradeda gaminti elektrografinius reprodukcinius aparatus, kuriais per labai trumpą laiką galima pagaminti sudėtingų brėžinių, schemų ir tekstų kopijas.

Be mašinų gamybos pramonės, Kaune veikia nemaža įvairių kitų metalo apdirbimo įmonių. Labai išaugo sena metalo apdirbimo gamykla „Neris". Radiatoriai su šios gamyklos ženklu turi gerą paklausą ne tik mūsų šalyje,

bet ir užsienyje — jie šildo namus Mongolijoje, Vietname, net Anglijoje.

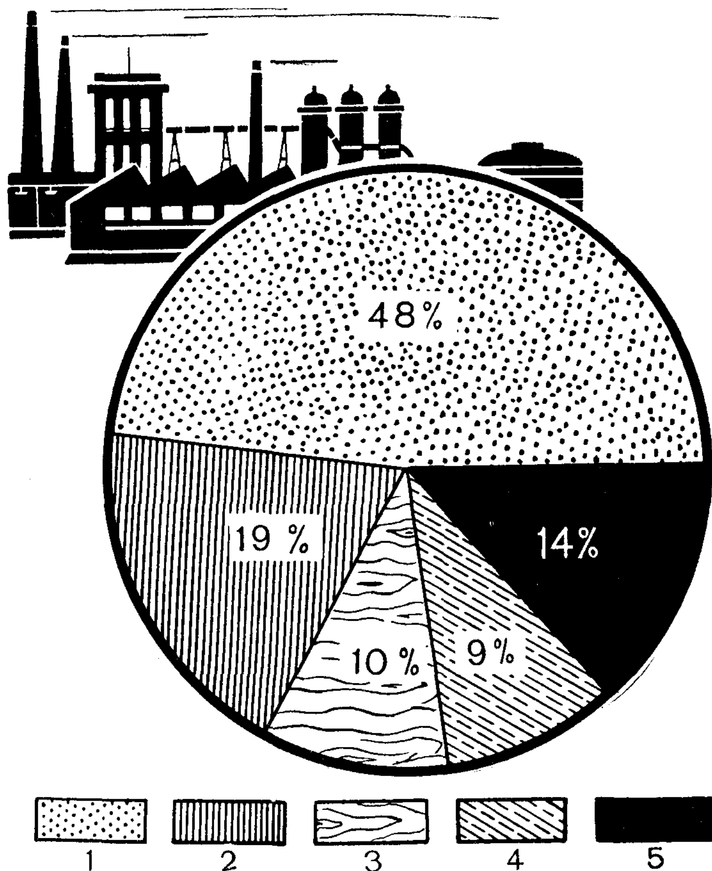
Smarkiai plečiasi „Pirmūno" plataus vartojimo reikmenų gamykla. Įmonė aprūpina daugelį miestų ir rajonų puikiais emaliuotais indais ir kitais dirbiniais. Neseniai „Pirmūnas" pirmą kartą respublikoje pradėjo masiškai gaminti taip reikalingas respublikos gyventojams dujines viryklas. Įmonė įsisavina ir šaldytuvų gamybą. Ryšium su naujos produkcijos gamyba įmonė plečiama, statomi dideli gamybiniai korpusai.

Kauno mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės įmonės, vykdydamos Komunistų partijos ir Tarybinės vyriausybės nutarimus dėl tolesnio spartaus žemės ūkio vystymo, gamina kasmet vis daugiau įvairių žemės ūkio mašinų ir įrankių, mašinų detalių.

Didelę savo produkcijos dalį žemės ūkiui skiria „Metalo" mašinų gamykla. Be įvairių plataus vartojimo dirbinių, gamykla pagamino šimtus naujų žemės ūkio mašinų, atliejo tūkstančius detalių linų šukavimo mašinoms. Respublikos laukuose dažnai gali pamatyti naujus didelius kultivatorius, linų brukimo mašinas, spyruoklines akėčias, pagamintus metaliečių.

Tarą degalams, balonus suspaustoms dujoms, įrengimus žemės ūkiui gamina „Atramos" gamykla. „Priekalo" įrankių gamykla, „Metalistas" ir kitos įmonės taip pat gamina įvairius įrankius, atsargines dalis bei kitus reikmenis žemės ūkiui.

Iš viso Kaune veikia dvidešimt aštuonios mašinų gamybos ir metalo apdirbimo įmonės, kuriose dirba apie devynis su puse tūkstančio darbininkų. Vien 1959 metais šios Kauno įmonės pagamino pusketvirto šimto autobusų, apie dvylika tūkstančių elektros motorų, apie aštuonis tūkstančius tonų vinių, apie keturis tūkstančius tonų vielos. Dabar Kauno metalo pramonė tik vinių gamina pus-

Svarbiausios Kauno pramonės šakos (pagal darbininkų skaičių): 1. lengvoji pramonė 48%, 2. mašinų gamyba ir metalo apdirb. 19%, 3. medžio apdirb. ir popieriaus 10%, 4. maisto pramonė 9%, 5. kitos pram. šakos

trečio karto daugiau, vielos — pusketvirto karto daugiau, keletą kartų daugiau emaliuotų indų ir plataus vartojimo reikmenų, negu 1939 m. gamino visa Lietuvos pramonė.

Mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonės bendroji produkcija nuo 1949 iki 1959 metų padidėjo beveik aštuonis kartus. Taigi ši Kauno pramonės šaka žengė prie-

kin labai plačiais žingsniais. Jos lyginamasis svoris visoje miesto pramonėje (pagal pagaminamą produkciją) labai išaugo.

Vis dėlto Kaunas ir šiandien tebėra visų pirma didelis lengvosios pramonės centras. Beveik pusė visos miesto pramoninės produkcijos gimsta tekstilės, trikotažo, avalynės, kailių ir kitose lengvosios pramonės įmonėse.

Pati stambiausia Kauno lengvosios pramonės šaka — tekstilės pramonė. Tai tokios gerai žinomos įmonės, kaip „Drobė", „Kauno audiniai", pliušo-šilko kombinatas, vilnonių audinių fabrikai „Lima", „Liteksas" ir kiti. Kauno tekstilės pramonė pokariniais metais taip pat labai išaugo, žymiai padidino produkcijos apimtį, išplėtė gaminių asortimentą.

Antai vilnonių audinių fabrikas „Drobė" penktojo penkmečio pradžioje turėjo apie tris šimtus darbininkų. Fabrike dar veikė daugiausia senos mašinos ir staklės. Per penktąjį penkmetį „Drobės" fabrikas visiškai pasikeitė: buvo rekonstruoti cechai, stojo rikiuotėn 236 našios mašinos, gautos iš broliškų tarybinių respublikų. Fabrikas pradėjo gaminti ploną aukščiausios rūšies šukuotinių vilnų kostiuminę medžiagą. Pastaraisiais metais įmonė toliau sparčiai augo ir tobulėjo, vis gerindama ir įvairindama savo produkciją. Dabar įmonėje dirba apie 1400 darbininkų, o jos bendroji produkcija nuo 1950 metų padidėjo beveik šešiolika kartų. „Drobė" tapo viena stambiausių lengvosios pramonės įmonių Lietuvoje. Per vienerius metus ji pagamina daugiau vilnonių audinių, negu 1939 metais pagamino visos Lietuvos vilnonių audinių fabrikai! „Drobės" audiniai visur gerbiami už jų kokybę. Anksčiau įmonė ausdavo kituose fabrikuose sukurtas medžiagas. Prieš keletą metų drobiečiai ėmė kurti originalias, lietuviškas medžiagas. Jau 1957 metais įmonė pradėjo austi savas medžiagas vyriškiems kostiumams: „Triko drobę" ir „Tri-

ko drobę-2", o vėliau „Gintarą" ir „Gintarą-2". „Triko drobė", „Gintaras" ir medžiaga paltams „Buklė" buvo nusiųstos į Briuselio parodą, kur 1958 metais iškovojo aukso medalį. Dabar įmonė jau gamina naują aukštos kokybės vilnonę kostiuminę medžiagą „Tauras", vilnonę medžiagą su šilko priemaiša „Putinas" ir kt.

Aukštos kokybės vilnonius audinius gamina tekstilės fabrikai „Lima" ir „Liteksas".

Vilnonių audinių gamyba Kaune nuo 1950 metų iki 1959 metų padidėjo beveik šešis kartus.

Viena iš moderniausių ir didžiausių Kauno įmonių — šilko audinių fabrikas „Kauno audiniai". Įmonės cechuose dūzgia naujos tarybinės mašinos bei automatai, kurie labai paspartino gamybą, pagerino audinių kokybę. Fabrike kasmet tobulinami įrengimai, senos mašinos pakeičiamos naujomis, galingesnėmis, įdiegiami nauji technologijos procesai, įsisavinama vis daugiau naujų šilko audinių. Fabriko pagrindinė produkcija — natūralus, viskozinis ir acetatinis šilkas, viskoziniai su medvilne bei sintetinio pluošto — kaproniniai — audiniai. Įmonė labai išaugo. Dabar čia dirba apie 1600 darbininkų, kurių šaunaus darbo dėka „Kauno audiniai" tik per kelis mėnesius pagamina tiek šilko, kiek jo buvo pagaminama 1939 metais visoje buržuazinėje Lietuvoje.

„Kauno audiniams" smarkiai besiplečiant, buvo atidarytas naujas cechas Vilijampolėje. Šiame ceche buvo sumontuotos pačios naujausios audimo staklės ir kiti įrengimai. 1953 metais cechas davė pirmąją produkciją. Tačiau „Kauno audinių" fabrikas ir toliau augo taip veržliai, kad jo atžala — cechas Vilijampolėje — netrukus atsiskyrė ir tapo savarankiška įmone — Kauno pliušo-šilko kombinatu. Dabar šis kombinatas — viena stambiausių respublikoje įmonių. Čia pirmą kartą Lietuvoje pradėti gaminti įvairūs aukštos kokybės pliušo audiniai. Kombi-

natas kasdien išaudžia apie 38 tūkstančius metrų dailių ir patvarių audinių.

Septyni tūkstančiai Kauno tekstilės pramonės darbininkų — štai ta armija, kurios darbo vaisiai pažįstami visuose respublikos kampeliuose, daugelyje tarybinių respublikų. Vaisiai gražūs: vien 1959 metais Kauno tekstilės pramonė pagamino tris su puse milijono metrų vilnonių ir beveik dešimt milijonų metrų šilkinių audinių. Per metus Kauno tekstilininkai dabar gamina tris kartus daugiau vilnonių ir septynis kartus daugiau šilkinių audinių, negu visa Lietuvos pramonė pagamino 1938 metais.

Miesto tekstilės įmonės gamina 52 proc. vilnonių ir apie 90 proc. šilkinių audinių, pagaminamų respublikoje.

Gerai žinoma ir Kauno trikotažo įmonių produkcija, ypač kojinės. Jas gamina du stambūs fabrikai — „Silva" ir „Cotton". „Silva", kurioje dirba pusantro tūkstančio žmonių, yra stambiausia trikotažo įmonė Kaune. Fabrikas per dieną pagamina apie 60 tūkstančių porų įvairių kojinių. Tai sparčiai auganti įmonė. Pokariniais metais jos bendroji produkcija padidėjo šešiasdešimt kartų!

Prieš karą „Cottone" buvo tik dvylika netobulų mezgimo staklių, kurios per dieną pagamindavo maždaug 500 porų kojinių. 1959 metais „Cottonas", kurio gamyba padidėjo daugiau kaip penkiolika kartų, pagamino 2,3 milijono porų kojinių.

Stambios trikotažo įmonės — Ad. Šiaučiūnaitės vardo ir „Audimo" trikotažo fabrikai, gaminantys vyriškus, moteriškus ir vaikiškus trikotažinius baltinius ir sportinę trikotažinę medžiagą. Abi šios įmonės tarybiniais metais neatpažįstamai pasikeitė. Ad. Šiaučiūnaitės vardo fabrike dirba apie tūkstantį darbininkų. „Audimas" išaugo iš smulkių įmonėlių — „Šilko" ir „Verpalito", teturėjusių keletą pasenusių audimo ir verpimo staklių. Dabar „Audime" dirba septyni šimtai darbininkų. Apie 500 dar-

bininkų dirba „Gegužės Pirmosios" fabrike, kuris gamina viršutinį trikotažą. O visoje Kauno trikotažo pramonėje dirba daugiau kaip keturi tūkstančiai darbininkų.

Mieste ne tik gaminamos medžiagos, bet ir siuvami iš jų puikūs drabužiai. Iš vienuolikos siuvimo įmonių didžiausias yra siuvimo fabrikas „Spalis", kuriame dirba 1100 darbininkų. Čia siuvami įvairūs demisezoniniai ir žieminiai vyriški paltai, moteriški šilkiniai-krepdešininiai lietpalčiai bei paltukai ikimokyklinio amžiaus vaikams. Parduotuvėse gausu drabužių, kuriuos siuva „Raudonoji vėliava", siuvimo-trikotažo kombinatas, „Mada", „Danga", „Dubysa".

Neatsilieka Kaune ir avalynės bei kailių pramonė. Mieste veikia stambi avalynės įmonė „Inkaras", kuriame dirba daugiau kaip 1300 darbininkų. Buržuaziniais metais iš inkariečių kruvino prakaito krovė sau turtus dvarininkas Karvelis. Inkariečiai dirbdavo per dieną iki dvylikos valandų, o uždirbdavo centus. Neatpažįstamas šiandien „Inkaras". Nuo 1946 metų darbininkų skaičius padidėjo penkis kartus, o bendroji produkcija — dešimt kartų. Darbininkų uždarbis per tą laikotarpį pakilo beveik trigubai.

Neseniai Neries krantinę papuošė balti keturių aukštų pastatai. Tai nauji avalynės fabriko „Raudonasis Spalis" gamybiniai korpusai. 1960 metais įmonė pagamins 770 tūkstančių porų avalynės.

K. Giedrio v. kailių fabrikas, išaugęs iš smulkios „Vilko" kailių dirbtuvėlės, tarybiniais metais tapo stambia kailių apdirbimo įmone. Daugiau kaip milijonas avikailių kasmet čia virsta aukštos kokybės taurintais kailiais, kuriems suteikiami įvairūs atspalviai ir nuostabi imitacija. K. Giedrio vardo kailių fabriko produkcija buvo puikiai įvertinta 1958 metų Pasaulinėje Briuselio parodoje: fabrikas gavo Garbės diplomą.

Pusketvirto tūkstančio Kauno avalynės ir kailių pramonės darbininkų 1959 metais pagamino apie 4 milijonus porų įvairios avalynės — tris kartus daugiau negu 1938 metais visos Lietuvos pramonė.

Toli už Lietuvos ribų žinomas Juliaus Janonio vardo popieriaus fabrikas. Tarybiniais metais gerokai išaugusi įmonė turi puikias tėvynines mašinas ir gamina aukštos kokybės įvairių rūšių popierių. 1938 metais švedų kapitalistams priklausęs Petrašiūnų popieriaus fabrikas pagamino 5,3 tūkstančio tonų popieriaus, o J. Janonio vardo popieriaus fabrikas 1959 metais — 23 tūkstančius tonų. Geriausi mūsų žurnalai, enciklopedijos ir daugelis kitų knygų spausdinama Kauno popieriuje. Austrijos, Vengrijos, tolimosios Indijos vaikai mokosi iš knygų, kurios atspausdintos Kauno popieriuje. Fabrikas siunčia popierių į Indoneziją, Libaną, Pakistaną ir kitas pasaulio šalis.

Neseniai J. Janonio v. popieriaus fabrikas pirmasis Tarybų Sąjungoje pradėjo gaminti naują popieriaus rūšį — puslaidininkinį popierių. Šis nuostabus popierius labai reikalingas daugelyje mokslo ir technikos sričių: elektrografijoje, fotoelektrografijoje, rentgenografijoje. Jis nepamainomas ten, kur reikia greitai kopijuoti ir dauginti brėžinius bei archyvines medžiagas. Todėl šio popieriaus platus pritaikymas labai palengvins ir paspartins projektavimo bei mokslo įstaigų darbuotojų darbą. J. Janonio vardo fabrikas aprūpins puslaidininkiniu popieriumi ne tik respubliką, bet ir kitus ekonominius rajonus.

Didelę paklausą respublikoje turi Kauno baldai. Mieste veikia didelis baldų kombinatas, du stambūs medžio apdirbimo kombinatai, kurių viename taip pat gaminami baldai. Dabar Kaune baldų pagaminama aštuonis kartus daugiau negu 1950 metais. Mieste veikia degtukų ir sporto reikmenų fabrikas „Startas". Sporto inventorių gamina ir „Dinamo" fabrikas.

Viena iš seniausių Kauno pramonės šakų — maisto pramonė. Penkiolikoje įvairių maisto pramonės įmonių šiandien dirba apie keturis tūkstančius darbininkų.

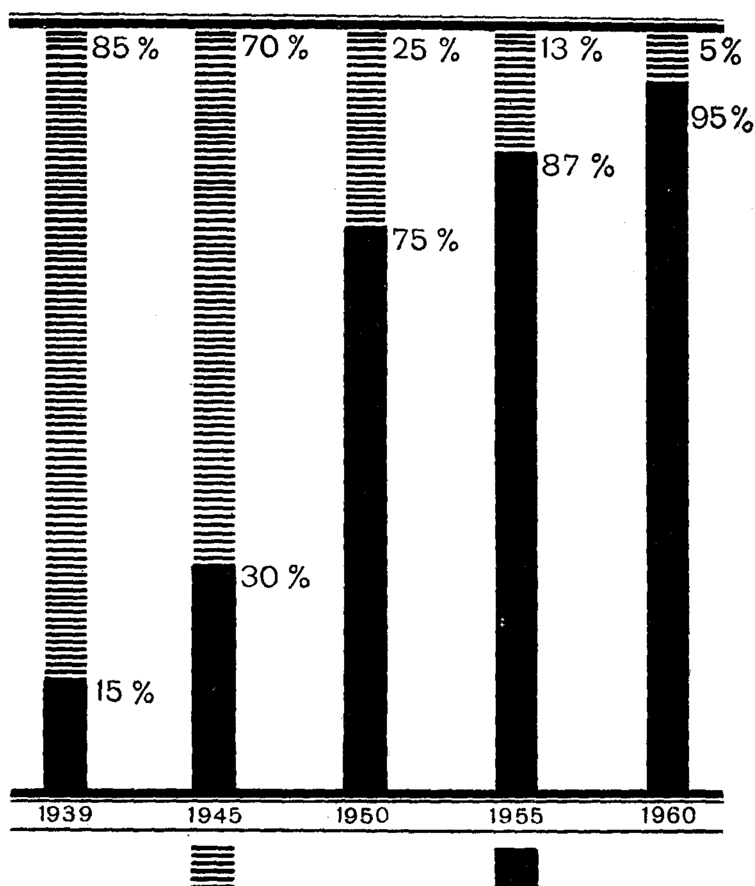
Stambiausia maisto pramonės įmonė — Kauno mėsos kombinatas. Anksčiau buvusiame „Maiste" šeimininkavo smetoniškasis biznierius Lapėnas. Įmonė buvo menkai mechanizuota. Tarybiniais metais kombinatas žymiai išaugo, pastatyti nauji gamybiniai korpusai. Sparčiai stiprėjant respublikos žemės ūkiui, Kauno mėsos kombinato gamyba labai padidėjo. 1955 metais įmonė pagamino 6,3 tūkstančio tonų mėsos ir 1,6 tūkstančio tonų dešrų, o 1959 metais — 22 tūkstančius tonų mėsos ir 6,6 tūkstančio tonų dešrų. Nuolat plečiamas mėsos produktų asortimentas. Dabar vien tik dešrų gaminama 90 įvairių rūšių. Plačiai žinomas ir mėgstamas „Kauno kumpelis", skilandis bei kita produkcija. Mėsos kombinate gaminami ir įvairūs medicininiai preparatai: insulinas, angiotrofinas, hematogenas, stiklakūnis ir kiti.

Per pastaruosius metus keleriopai padidėjo Kauno pieno kombinato gamyba. Kombinatas gausiai aprūpina kauniečius įvairiais ir skaniais pieno produktais.

Kaune veikia nemažas K. Poželos v. konditerijos fabrikas. Palyginus su ikikariniais metais, dabar įmonė gamina keliolika kartų daugiau įvairių rūšių konditerijos gaminių.

Žaliakalnyje neseniai išaugo moderniškas duonos fabrikas — didžiausia šios paskirties įmonė Pabaltijyje. Fabrikas pilnai mechanizuotas, jo pajėgumas — 60 tonų duonos gaminių per parą.

Kauniečiai žinomi ne tik kaip gero popieriaus gamintojai, bet ir kaip puikūs poligrafininkai. Malonu paimti į rankas knygą ir žurnalą, atspausdintą K. Poželos vardo spaustuvėje. Tai stambi, gerai organizuota poligrafijos įmonė, turinti prityrusius kadrus, našias mašinas. Spaus-

Kauno pramonės įmonių augimas (pagal darbininkų skaičių)

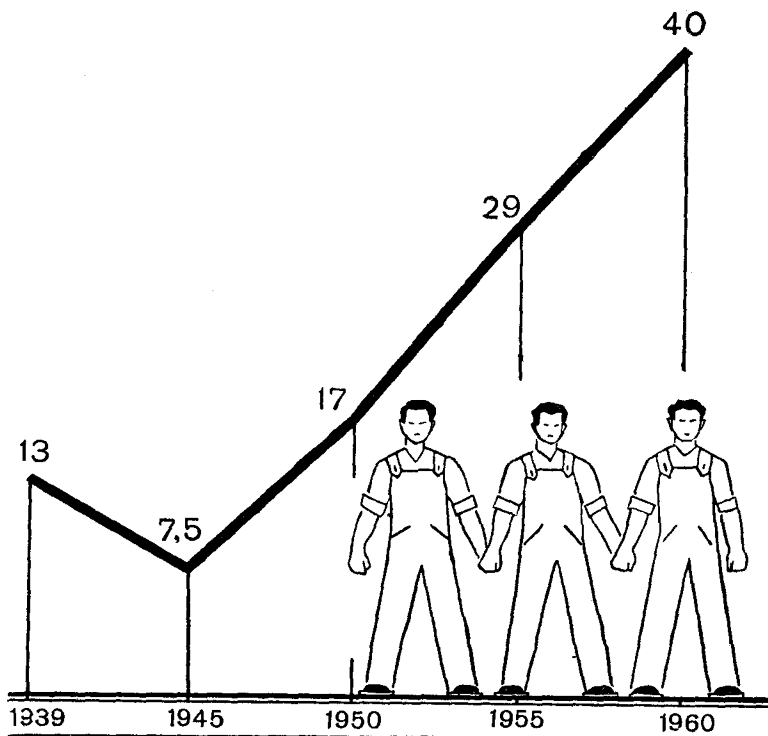
Įmonės, kuriose dirbo mažiau kaip 50 darb. *Įmonės, kuriose dirbo daugiau kaip 50 darb.*

tuvė ypač daug spausdina spalvotų aukštos kokybės leidinių bei grožinės literatūros — per metus apie 80 milijonų spalvotų atspaudų. V. Kapsuko vardo spaustuvė

spausdina apie 80 procentų vadovėlių respublikos mokykloms. Be to, čia, kaip ir „Raidės" spaustuvėje, spausdinama ir grožinė literatūra. Mieste veikia litografijos ir popieriaus gaminių fabrikas „Giedra".

Pokariniais metais žymiai išplėtė savo gamybą stiklo fabrikas „Aleksotas", medikamentų fabrikas „Sanitas", „Dailės" kombinatas ir daugelis kitų įmonių.

Visa Kauno pramonė pokario metais labai išaugo ir sustambėjo. Jeigu paskutiniais buržuazijos valdymo metais Kaune buvo tik 15 procentų įmonių, turėjusių daugiau kaip po 50 darbininkų, tai Tarybų valdžios metais vaiz-

Kauno pramonės įmonių darbininkų skaičiaus augimas (tūkstančiais)

das iš pagrindų pasikeitė. Dabar mieste yra tik 5 procentai smulkių įmonių, kuriose dirba mažiau kaip po 50 darbininkų. Tai daugiausia įvairios buitinio aptarnavimo įmonėlės, artelės. Kaune dabar nesurasi nė vienos įmonės, kurios nebūtų palietę spartūs mūsų gyvenimo tempai, kuri nebūtų daugiau ar mažiau pasikeitusi.

Toks šiandieninio Kauno pramoninis veidas. Belieka pridurti, kad miesto pramonė dabar pagamina septynis kartus daugiau produkcijos negu 1939 metais ir apie tris kartus daugiau, negu 1938 metais pagamino visos Lietuvos pramonė. Miesto įmonėse dirba gausi darbo armija — apie 40 tūkstančių darbininkų.

Augo pramonė, augo ir žmonės. Tarybiniais metais subrendo nauja gausi darbininkų klasė, kuri jaučiasi tikru savo miesto, savo šalies šeimininku. Miesto darbo žmonės stengiasi vis našiau dirbti, nuolat tobulina gamybos procesus bei technologiją, kovoja už gamybinių planų įvykdymą ir viršijimą. 1959 metais mieste buvo daugiau kaip pustrečio tūkstančio racionalizatorių, kurie pateikė apie tris tūkstančius racionalizacinių pasiūlymų ir išradimų; dauguma jų buvo įgyvendinti ir sutaupė valstybei keliolika milijonų rublių.

Miesto pramonėje, statyboje, transporte tarp atskirų brigadų, cechų, tarp įmonių vyksta platus socialistinis lenktyniavimas. Jau keletą metų kauniečiai lenktyniauja su Vilniaus ir Tartu miestais. Kauno pramonės darbininkai, technikai ir inžinieriai su dideliu gamybiniu pakilimu kovoja už septynmečio plano gamybinių užduočių įvykdymą per žymiai trumpesnį laiką — penkerius su puse metų.

Mieste išsiplėtė patriotinis sąjūdis — kolektyvų ir spartuolių kova už komunistinį darbą. Jau apie keturis šimtus įmonių brigadų, barų ir cechų kolektyvų kovoja už komunistinio darbo kolektyvų vardą.

* * *

Po karo atkuriant ir toliau sparčiai plečiant miesto ekonomiką, svarbiausias dėmesys buvo skiriamas naujoms statyboms. Kauno veidą visai pakeitė dešimtys naujų pramoninių korpusų, šimtai gyvenamųjų namų, didelių mokyklų ir kitų kultūros įstaigų.

Pastaraisiais metais didžiausia Kauno statyba buvo Nemuno hidroelektrinė. Per dvejus—trejus metus Petrašiūnuose, buvusioje dykvietėje, išaugo naujas miestelis, kuriame apsigyveno apie du tūkstančius Kauno hidroelektrinės statybininkų bei jų šeimų narių. Naujame miestelyje pastatyta daugiau kaip dvidešimt keliaaukščių gyvenamųjų namų, mokykla, vaikų darželis ir lopšelis, statybininkų klubas, valgyklos, parduotuvės ir kiti pastatai. Už statybininkų gyvenvietės, Nemuno krantuose, dvidešimties kvadratinių kilometrų plote vyko hidroelektrinės statyba. Šią gigantišką statybą aptarnavo daugybė specialiai įrengtų pagalbinių įmonių: dvi betono gamyklos, naftos bazė, sandėlių kompleksas su geležinkelio atšakomis bei autokeliais, mechaninės dirbtuvės, lentpiūvė, poligonas gelžbetoninėms konstrukcijoms gaminti, autoūkis — visko nesuminėsi...

Visi hidroelektrinės statybos procesai buvo mechanizuoti. Žemės darbams statybininkai gavo keliolika galingų ekskavatorių, 30 buldozerių ir traktorių, daugiau kaip 250 automobilių. Broliškos tarybinės respublikos, atsiuntusios ne tik šias puikias mašinas, bet ir gausų prityrusių specialistų būrį, padėjo Tarybų Lietuvos darbo žmonėms pagaliau pažaboti Nemuną. 1959 metais pagrindiniai hidroelektrinės statybos darbai buvo baigti, o iki Naujųjų, 1960 metų pradėjo suktis dvi pirmosios hidroturbinos. 1960 metų gegužės mėnesį Kauno HES suūžė pilnu galingumu. Galinga betono užtvanka tvirtai įsi-

rėmė į Nemuno dugną, privertusi senąją upę atiduoti savo energiją tarybiniams žmonėms.

Kaunas pasipuošė naujais kultūros bei mokslo įstaigų pastatais, kurių statoma vis daugiau. Tik pastaraisiais metais Šančiuose pastatyta kinoteatras „Taika", Aleksote — vidurinės mokyklos ir žemės ūkio technikumo pastatai. Vilijampolėje išaugo patogūs Veterinarijos akademijos studentų bendrabučiai, Žaliakalnyje, Vydūno alėjoje, — puikūs Politechnikos instituto, o Dainavos gatvėje — Medicinos instituto studentų bendrabučiai; iškilo kelios didelės vidurinės mokyklos ir kiti pastatai.

Sparčiai augant miestui, ypač rūpinamasi gyvenamųjų namų statyba. Prieš keletą metų dailininkas R. Kalpokas nutapė Pergalės krantinę. Čia tada riogsojo tik kelios medinės lūšnos. Dabar šioje vietoje išsirikiavę daugiaaukščiai namai, kuriuos per kelerius metus pastatė „Pergalės" gamykla ir miesto vykdomasis komitetas. Šios Nemuno krantinės išvaizda neatpažįstamai pasikeitė. Nemaža gyvenamų namų pastatė „Drobės" fabrikas Panemunėje, J. Janonio vardo popieriaus fabrikas ir Petrašiūnų elektrinė Petrašiūnuose, Nemuno laivininkystė, „Metalo", „Neries" gamyklos, šilko-pliušo kombinatas ir daugelis kitų miesto įmonių. Per pastaruosius metus priešais būsimąjį „Žalgirio" stadioną Tunelio gatvėje, Petrašiūnuose, Jaunosios Gvardijos gatvėje ir kitose miesto vietose išaugo gražūs trijų keturių aukštų gyvenamieji namai, kuriuose apsigyveno tūkstančiai kauniečių. Labai sparčiai statomi gyvenamieji namai Vilijampolėje. Šiame anksčiau apleistame rajone šalia gyvenamųjų namų pastatyta daug kultūrinių-buitinių įstaigų — vaikų darželių, lopšelių, parduotuvių.

Vien 1959 metais kauniečiai gavo daugiau kaip 43 tūkstančius kvadratinių metrų gyvenamojo ploto — kone dvi-

gubai daugiau nei 1958 metais. Platų užmojį mieste įgavo individualių gyvenamųjų namų statyba.

Didžiausia ir pajėgiausia Kauno statybinė organizacija — Kauno Statybos trestas. Šis Kauno statybininkų kolektyvas susikūrė vos išvadavus miestą iš fašistinių okupantų. Dabar treste dirba pusketvirto tūkstančio statybininkų. Kauno statybos trestas pradėjo mieste industrinę statybą, pirmasis respublikoje panaudojo surenkamąsias perdengimų konstrukcijas, surenkamuosius pamatus ir kitus architektūrinius elementus. Vis daugiau namų statoma iš stambių blokų.

Kauno Statybos treste išaugo puikūs statybininkų kadrai, gerai žinomi visoje respublikoje. Tai tokie savo darbo meistrai, kaip Socialistinio Darbo Didvyris mūrininkų brigadininkas Stasys Maižrimas, mūrininkai broliai Liniovai ir daugelis kitų. Vien penki mūrininkai Liniovai per visus savo darbo metus pastatė daugiau kaip 2100 namų!

Be Statybos tresto, mieste daug stato Statybos-montavimo valdyba, Vietinio ūkio valdyba ir kitos statybinės organizacijos.

Seniai užmiršti tie laikai, kai statytojai ant savo pečių tempdavo į trečią ar ketvirtą aukštą plytas, virvėmis traukdavo skiedinio kibirus. Miesto statybininkai dabar turi daugybę įvairiausių mašinų — ekskavatorių, žemkasių, buldozerių, skreperių ir kitų mechanizmų. Statybose plačiai naudojami bokštiniai kranai, autokranai, tinkavimo aparatai ir kita technika.

Tiek daug statant, reikia gausybės statybinių medžiagų. Todėl labai rūpinamasi statybinių organizacijų gamybinės bazės stiprinimu bei statybinių medžiagų pramonės vystymu.

Pati didžiausia Kauno statybinių medžiagų įmonė — „Bitukas". Petrašiūnuose, kur buržuaziniais metais medi-

nės pašiūrės užuovėjoje girgždėjo pora presų, po karo išaugo didelė silikatinių plytų gamykla. Buržuazijai valdant, „Bitukas" per metus pagamindavo apie pusantro milijono plytų, o 1960 metais pagamins net penkiasdešimt kartų daugiau. Be silikatinių plytų, „Bitukas" gamina ir daug stambių blokų.

Prieš keletą metų pastatyta pajėgi gelžbetonio dirbinių gamykla, kuri pagamina per metus apie 75 tūkstančius kubinių metrų gelžbetonio ir betono. Mieste veikia statybinių medžiagų kombinatas ir kitos įmonės.

Neregėtais tempais augant pramonei, besiplečiant statyboms, labai padidėjo miesto plotas. Tarybinės santvarkos metais Kauno plotas padidėjo beveik pustrečio karto.

* * *

Besiplečiant miestui, nepaprastai išaugo ir transportas. 1959 metais miesto įmones ir įstaigas aptarnavo apie 3000 įvairių automašinų.

Visiškai pasikeitė keleivinis autotransportas. Mieste kursuoja „ZIL", „Ikarus", „Lvov" ir kitų markių aukštos klasės autobusai. 1959 metais Kaune buvo 340 keleivinių autobusų, kurie pervežė 61 milijoną žmonių — apie šešis kartus daugiau negu paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais, kada bilietai kainavo brangiai. Autobusų linijų dabar triskart daugiau negu tada, jos pasiekė tolimiausius priemiesčius. Kauniečius aptarnauja didelis lengvojo autotransporto parkas.

Tarybiniais metais Kaune pastatyti keturi dideli tiltai per Nemuną ir Nerį. Miesto centras su Žaliakalniu ir Aleksoto kalnu sujungtas dviem elektriniais keltuvais (funikulieriais). Jų numatoma įrengti ir daugiau. Pastatytas viadukas iš Aukštųjų Šančių į Žaliakalnį. Šis pėsčiųjų tiltas labai palengvino susisiekimą tarp abiejų miesto rajonų.

Išplėstas ir nuolat plečiamas vandentiekio ir kanalizacijos tinklas. 1959 metais mieste vandentiekio tinklas siekė 210 kilometrų. Per parą kauniečiai gauna apie 33 tūkstančius kubinių metrų vandens.

Kairiajame Nemuno krante, Vičiūnuose, baigiama statyti nauja vandentiekio stotis. Ją baigus, o taip pat išplėtus veikiančias stotis, vandens bus tiekiama dvigubai daugiau. Apie 120 kilometrų ilgį turi miesto kanalizacijos komunikacijos.

Dideli darbai nuveikti tvarkant miesto gatves, aikštes, skverus. Tarybiniais metais bendras išgrįstų ir išasfaltuotų gatvių ilgis padidėjo beveik iki 120 kilometrų; dabar jų du kartus daugiau negu prieškariniais metais. Tik per paskutinius porą metų miesto gatvėse, aikštėse ir skveruose pasodinta apie 50 tūkstančių medžių.

Daug padaryta gerinant mieste prekybą. Kaune veikia apie 600 mažmeninės prekybos įmonių ir daugiau kaip 200 visuomeninio maitinimo įmonių. Kasmet atidaroma po kelias dešimtis naujų prekybos įmonių ir taškų, tame tarpe nemaža miesto pakraščiuose: Vilijampolėje, Aleksote, A. Šančiuose. Vis labiau plečiamos pažangios prekybos formos: parduotuvės be pardavėjų, visuomeninio maitinimo įmonės, kuriose lankytojai apsitarnauja patys, prekybos automatai.

Kasmet gerėja miesto gyventojų gyvenimo sąlygos, didėja jų perkamoji galia. Palyginus su 1950 metais, gyventojams parduota (1958) pieno produktų apie 20 kartų daugiau, mėsos konservų — 10, dešros gaminių — 7, trikotažo — 7, avalynės — 3 kartus daugiau. Šie keli skaičiai rodo, kad miesto gyventojai kasmet vis geriau valgo, gražiau rengiasi ir kultūringiau gyvena.

Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais visoje Lietuvoje dirbo apie 900 gydytojų. 1959 metais vien Kaune

buvo apie 1000 įvairių specialybių gydytojų. 1959 metais Kauno gydymo įstaigos turėjo 4550 lovų — pusketvirto karto daugiau negu 1938 metais. Mieste veikia keturiolika ligoninių ir poliklinikų, penki dispanseriai bei kitos gydymo-profilaktinės įstaigos.

Kauno Respublikinė klinikinė ligoninė — didžiausia ir moderniškiausia Pabaltijyje. Ši ligoninė turi 1200 lovų, joje dirba 570 medicinos darbuotojų. Ligoninė aprūpinta pačia naujausia medicinine technika, čia daromos sudėtingos širdies ir kitos operacijos.

Iš kitų didesnių miesto ligoninių paminėtinos: Tarybinė ligoninė (300 lovų), Pažaislio psichoneurologinė ligoninė (425 lovos), infekcinė ligoninė (250 lovų).

Kaune yra penkios sanatorijos, turinčios 850 vietų (Raudonojo Kryžiaus, A. Domaševičiaus vardo, Romainių sanatorija ir kitos).

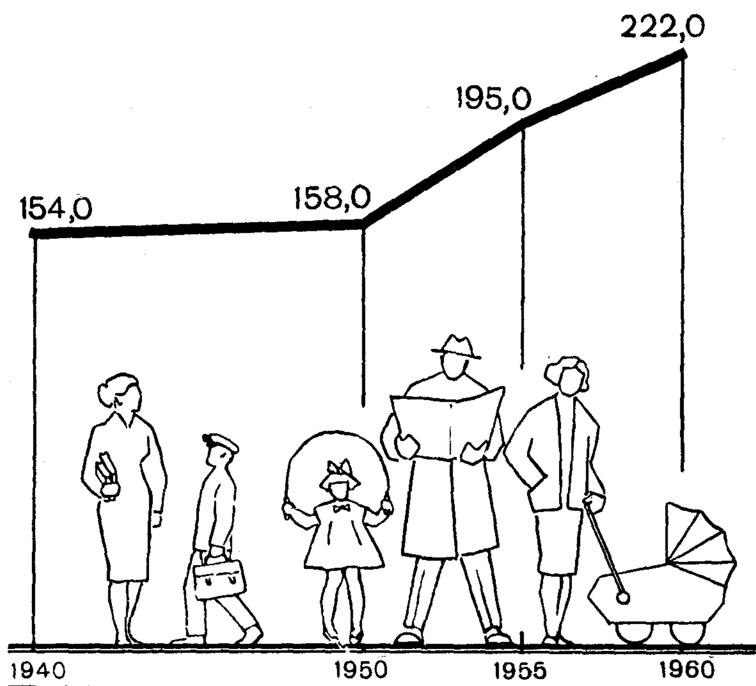
Kaune yra dvidešimt vaistinių, kuriose dirba apie du šimtus farmacininkų su aukštuoju ir viduriniu išsilavinimu. Kauno vaistinės dabar aptarnauja apie penkis kartus daugiau gyventojų negu 1939 metais. Jau vien šis faktas rodo, kad buržuaziniame Kaune gydytis ir vaistus pirkti galėjo toli gražu ne visi gyventojai.

Žymiai pagerinus miesto darbo žmonių gyvenimo ir darbo sąlygas, įvedus nemokamą gydymą, smarkiai išplėtus gydymo įstaigų tinklą, labai sumažėjo gyventojų mirtingumas — net dvigubai. Ypač sumažėjo vaikų mirtingumas. Buržuaziniame Kaune iš tūkstančio vaikų iki vienerių metų amžiaus mirdavo aštuoniolika. Dabar tokio amžiaus vaikų mirtingumas sumažėjo net penkis kartus. Mieste auga sveika, žvali, energinga jaunųjų kauniečių karta.

Kaunas tapo vienu didžiausių respublikoje pramonės centrų. Tai gyvenantis kūrybingą, veržlų ir darbštų gyvenimą socialistinis miestas. Devyniasdešimt penki tūks-

tančiai kauniečių dirba miesto pramonėje, statybose, transporte ir kitose ūkio šakose!

Labai išaugo miesto gyventojų skaičius. Fašistinės okupacijos metais apie pusę Kauno miesto gyventojų buvo okupantų sunaikinta mirties fortuose, Vokietijos koncentracijos stovyklose arba žuvo karo audrose. Todėl pirmaisiais pokariniais metais mieste gyveno tik apie 70--80 tūkstančių žmonių. Per penkiolika metų miesto gyventojų skaičius padidėjo beveik trigubai.

Kauno gyventojų skaičiaus augimas Tarybų valdžios metais (tūkstančiais)

KULTŪROS ŽIDINYS

Kiekvieną rytą miesto gatves užlieja linksmų jaunuolių srovės, sumirga įvairiaspalvės studentiškos ir moksleivių kepurės. Kaunas dar niekuomet neturėjo tiek daug besimokančio jaunimo kaip dabar. Mieste — platus bendrojo lavinimo mokyklų tinklas, daug įvairių specialiųjų mokyklų ir technikumų. Kaunas turi net penkias dideles aukštąsias mokyklas.

Įgyvendinant visuotinį vidurinį mokymą, mieste buvo labai išplėstos bendrojo lavinimo mokyklos. Šiuo metu Kaune veikia 61 bendrojo lavinimo mokykla, jų tarpe 25 vidurinės. Visose šiose mokyklose mokosi apie 33 tūkstančius mokinių, kuriems perteikia savo žinias pusantro tūkstančio mokytojų. Rūpinantis mokymo politechnizavimu, prie mokyklų įrengti 82 įvairūs kabinetai, 39 dirbtuvės. Miesto vidurinėse mokyklose veikia gamybinio apmokymo klasės. Kauno vidurinės mokyklos kasmet išleidžia į gyvenimą tūkstantį abiturientų.

Prieš porą metų mieste atidaryta pirmoji mokykla-internatas. Auklėtiniai, baigę šią mokyklą, turės vidurinį politechninį išsilavinimą.

Buržuazijai valdant, beveik visos miesto gimnazijos ir progimnazijos spietėsi miesto centre. Priemiesčiuose ir miesto pakraščiuose mokyklų buvo vos keletas. Po karo ypač išaugo septynmečių ir vidurinių mokyklų tinklas miesto priemiesčiuose ir pakraščiuose. Antai, buržuazijai valdant, daugelis Kauno priemiesčio Birutės apylinkės darbininkų ir valstiečių vaikų negalėjo įsigyti net pradinio

mokslo: čia buvo tik dvi mažos pradinės mokyklos. Dabar šiame rajone veikia XIV-oji vidurinė mokykla, kurioje mokosi daugiau kaip 900 mokinių, darbo jaunimo mokykla ir septynmetė mokykla. Vilijampolėje, Šančiuose, Petrašiūnuose, Aleksote tarybiniais metais įkurta daug septynmečių, vidurinių, darbo jaunimo mokyklų. Pastatytos naujos mokyklos Aleksote, Vilijampolėje ir kitur.

Tarybiniame Kaune labai rūpinamasi suaugusiųjų švietimu. Devyniose vidurinėse darbo jaunimo mokyklose mokosi apie pustrečio tūkstančio darbininkų ir tarnautojų. Be to, veikia Respublikinė neakivaizdinė vidurinė mokykla.

Šimtus kvalifikuotų specialistų liaudies ūkiui bei kultūros darbui kasmet paruošia Kauno technikumai ir specialiosios mokyklos.

Viena iš didžiausių respublikoje specialiųjų mokyklų — Kauno Politechnikumas. Politechnikumas išaugo iš buvusios Aukštosios technikos mokyklos, įkurtos 1920 metais. Ši mokykla turi puikias tradicijas: komjaunimo organizacija joje susikūrė dar 1937 metais, siautėjant smetoninei reakcijai. Dabar Politechnikume ruošiami metalų apdirbimo piovimu, pramonės įmonių elektros įrengimų, radijo aparatų gamybos, automobilių remonto bei eksploatavimo, automobilių kelių statybos ir kitų specialybių technikai. Politechnikumas turi gerą mokomąją bazę, puikiai įrengtus kabinetus ir laboratorijas. Dieniniame, vakariniame bei neakivaizdiniame Politechnikumo skyriuose mokosi apie 1700 moksleivių.

Nemaža specialistų respublikos pramonei išugdo Maisto pramonės ir Medžio apdirbimo technikumai. Kaune veikia Statistikos technikumas, dvi prekybos mokyklos. Taip reikalingus respublikos žemės ūkiui kadrus ruošia dideli Žemės ūkio ir Sodininkystės-daržininkystės technikumai.

Apie 300 moksleivių mokosi J. Gruodžio vardo muzikos technikume. Darbininkų ir kolūkiečių vaikai, buržuazijai valdant, apie muzikos specialybę negalėjo nė svajoti. Tada šioje mokykloje vien už mokslą reikėjo mokėti 700 litų per metus. Dabar technikumo durys plačiai atvertos gabiam jaunimui. Moksleiviai gauna stipendijas, turi bendrabutį. Technikumas gausiai aprūpintas įvairiais muzikos instrumentais, jame dirba prityrę pedagogai. Be J. Gruodžio vardo muzikos technikumo, mieste dar yra dešimtmetė muzikos mokykla, kurioje mokosi apie du šimtus gabių muzikai jaunuolių, ir vaikų muzikos mokykla. Kaune veikia trys dailės mokyklos. Stepo Žuko vardo taikomosios dailės technikumas ruošia dailininkus poligrafijai, tekstilės pramonei, keramikos ir medžio dailiojo apdirbimo specialistus. Kauno vidurinę dailės mokyklą baigę moksleiviai stoja studijuoti į aukštąsias dailės mokyklas. Neseniai pradėjo veikti vaikų keturmetė dailės mokykla. Dvi medicinos mokyklos ruošia respublikos gydymo įstaigoms medicinos darbuotojus su viduriniu išsilavinimu.

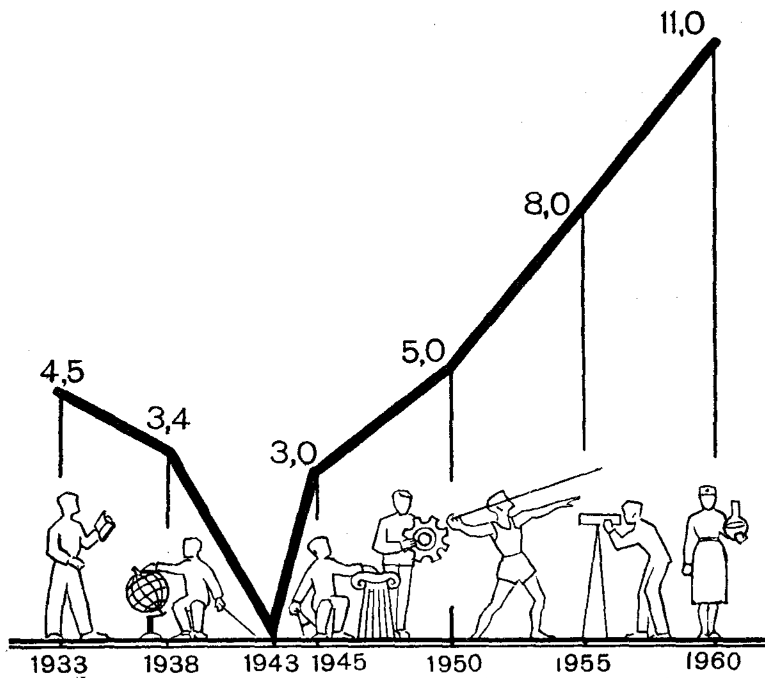
Kaune veikia kelios profesinio techninio mokymo mokyklos, statybos mokyklos, žemės ūkio mechanizacijos mokykla ir kitos.

Mieste yra keturios mokyklos invalidams — aklųjų mokykla, kurčių-nebylių mokykla ir dvi pagalbinės mokyklos-internatai, kuriose išlaikoma, globojama ir mokoma daugiau kaip pusseptinto šimto auklėtinių. Paskutiniaisiais buržuazijos valdymo metais Kaune buvo tik aklųjų institutas, turėjęs apie 70 mokinių.

Kaunas tarybiniais metais tapo tikru aukštųjų mokyklų miestu. Jų auklėtiniai dirba įvairiuose Tarybų Lietuvos kampeliuose — įmonėse ir kolūkiuose, statyboje ir ligoninėse, mokyklose ir sporto organizacijose.

Didžiausia miesto aukštoji mokykla — Kauno Politechnikos institutas. Jis susikūrė 1951 metais, perorganizavus universitetą į dvi aukštąsias mokyklas: techniškųjų universiteto fakultetų bazėje buvo įkurtas Politechnikos institutas, o medicinos fakultetas buvo išplėstas į Kauno Medicinos institutą. Labiausiai išaugo Politechnikos institutas, dabar tapęs svarbiausia respublikos inžinierių kalve.

Šiuo metu Politechnikos institute veikia elektrotechnikos, hidrotechnikos, technologijos, statybos, mechanikos fakultetai, kurie ruošia daugiau kaip dvidešimt penkių specialybių inžinierius. Buržuazijai valdant, Kauno universiteto techniškuose fakultetuose dirbo tik penkiasdešimt

Kauno aukštųjų mokyklų studentų skaičiaus dinamika (tūkstančiais)

profesorių ir dėstytojų. Dabar Politechnikos institute — daugiau kaip trys šimtai profesorių ir dėstytojų. Per visą buržuazijos valdymo laikotarpį techniškieji universiteto fakultetai išleido vos apie 300 inžinierių. Politechnikos institutą dabar tik per vienerius metus baigia du su puse karto daugiau inžinierių. Politechnikos institutas įsikūręs aštuoniuose puikiuose rūmuose, turi gerai įrengtas medžiagų atsparumo, tekstilės, elektros mašinų, aukštos įtampos, elektros matavimų, radiotechnikos, fizikos bei chemijos ir kitas laboratorijas, geras mokomąsias dirbtuves.

Dabar institute studijuoja daugiau kaip puspenkto tūkstančio studentų. Prie instituto sudarytos geros sąlygos mokytis tiems, kurie dirba gamyboje. Čia veikia vakarinis skyrius. Instituto vakariniai skyriai jau įkurti Klaipėdoje ir Šiauliuose; Vilniuje veikia vakarinis KPI fakultetas. Institutas per pokarinį laikotarpį paruošė 5000 inžinierių.

Spartus Kauno Politechnikos instituto išaugimas, jo sienose dirbamas didžiulis jaunimo mokymo ir auklėjimo darbas, daugybė jį baigusių puikių specialistų — visa tai puikiai simbolizuoja aukštojo mokslo laimėjimus Tarybų Lietuvoje. Šiuo metu dešimčiai tūkstančių gyventojų Lietuvoje paruošiama beveik pusantro karto daugiau inžinierių negu JAV ir apie tris kartus daugiau negu labiausiai išsivysčiusiose Europos kapitalistinėse valstybėse.

Kauno Politechnikos institutas palaiko glaudžius kūrybinius ryšius su respublikos pramonės įmonėmis ir kolūkiais. Instituto mokslo personalas ir studentai daugiau kaip šimtui įmonių teikia mokslinę ir techninę paramą, atlieka pramonei ir žemės ūkiui tūkstančius analizių ir ekspertizių. Instituto kolektyvas aktyviai dalyvavo tyrinėjimuose Kauno HES statybos teritorijoje. Susiklostė studentiška tradicija vasaros atostogų metu patiems statyti. Instituto studentai pastatė Dovinės HES, talkininkavo statant Bublių, Antanavo, Jundeliškių, Antalieptės

hidroelektrines, dalyvauja kolūkių melioravimo darbuose ir kt.

Dvi aukštosios Kauno mokyklos — Žemės ūkio akademija ir Veterinarijos akademija — ruošia kadrus socialistiniam žemės ūkiui.

Žemės ūkio akademija turi agronomijos, miškų ūkio, hidromelioracijos, žemės ūkio ekonomikos ir žemės ūkio mechanizacijos fakultetus. Per visą buržuazijos valdymo laikotarpį akademija, turėjusi tik du fakultetus — agronomijos ir namų ūkio, — paruošė vos 222 žemės ūkio specialistus. Pokariniais metais respublikos kolūkiai, tarybiniai ir miškų ūkiai, melioravimo mašinų stotys iš Žemės ūkio akademijos susilaukė daugiau kaip pusketvirto tūkstančio aukštos kvalifikacijos žemės ūkio specialistų. Jau 1946 metais akademijoje mokėsi apie 780 studentų — dvigubai daugiau negu buržuazijai valdant, — o dabar studijuoja daugiau kaip trys tūkstančiai. Akademijoje veikia neakivaizdinis fakultetas (agronomijos, žemės ūkio mechanizacijos, miškų ūkio, hidromelioracijos, žemės ūkio ekonomikos ir buhalterinės apskaitos specialybės), į kurį kasmet priimama beveik po 400 gamybininkų. Šiuo metu neakivaizdiniu būdu studijuoja daugiau kaip 1500 žemės ūkio darbuotojų. Akademija turi gerą mokomąją bazę, didelį (2500 ha) mokomąjį ūkį Noreikiškėse, kuris aprūpintas naujausiomis žemės ūkio mašinomis.

Lietuvos Veterinarijos akademija yra kvalifikuotų gyvulininkystės kadrų ruošimo kalvė. 1922 metais Kauno universiteto medicinos fakultete įsisteigė veterinarijos skyrius, kuris 1928 metais vėl buvo uždarytas, išleidęs tik penkiolika gydytojų. 1936 metais pagaliau buvo įkurta aukštoji veterinarijos mokykla, bet ji kasmet priimdavo vos po 25 studentus (kartu su laisvaisiais klausytojais). 1940 metais akademija teturėjo apie 80 studentų.

O juk Lietuva, pagal pačios buržuazijos propaguotą mintį, buvo ir turėjo likti žemės ūkio kraštas!

Tik tarybinės santvarkos metais Veterinarijos akademija tapo didele mokslo įstaiga, kurioje darbo žmonių vaikams sudarytos puikios sąlygos tapti kvalifikuotais gyvulininkystės specialistais.

Nelengvi buvo pirmieji akademijos žingsniai po karo. Ji turėjo tik du profesorius-daktarus. Kiti dėstytojai neturėjo mokslinių laipsnių, daugelis jų buvo jauni, mažai patyrę mokymo darbe. Maskvos, Leningrado ir kitoms mokslo įstaigoms padedant, keliasdešimt akademijos dėstytojų jau įsigijo mokslo laipsnius. Dabar akademijoje dirba 75 mokslo darbuotojai.

Dabar akademijos stacionariniame skyriuje studijuoja daugiau kaip 700 studentų; apie 300 žmonių mokosi neakivaizdiniu būdu. Taigi akademija išaugo daugiau kaip dvylika kartų. Ją kasmet baigia apie pusantro šimto gyvulininkystės specialistų — veterinarijos gydytojų ir zootechnikų.

Akademijos laboratorijos ir kabinetai turi daug įvairių mokslo priemonių ir aparatūros, jos klinika — modernų rentgeno kabinetą, originalius chirurginius stalus stambiems gyvuliams operuoti, fizinės terapijos kabinetą bei kitus įrengimus. Geros mokymosi ir buities sąlygos sudarytos studentams. Akademija pastaraisiais metais pastatė du didelius ir patogius studentų bendrabučius.

Akademija, jos mokslininkai vis labiau stiprina ryšius su žemės ūkiu, įdiegia praktikoje vertingiausius mokslinius darbus, teikia mokslinę paramą kolūkiams.

Labai išaugo Kauno Medicinos institutas. 1951 metais jame buvo 896 studentai, 103 dėstytojai, o 1960 metais jau daugiau kaip 1800 studentų ir apie 200 dėstytojų (jų tarpe daugiau kaip 70 mokslo daktarų ir kandidatų).

Studentams medikams sudarytos puikios sąlygos mokytis ir gyventi. Institute yra gerai įrengtos laboratorijos ir kabinetai. Vienoje gražiausių Kauno vietų, Dainavos gatvėje, neseniai išaugo puikus studentų bendrabutis, kuriame gyvena daugiau kaip 450 studentų. Statomas dar vienas didelis bendrabutis.

Institutas kasmet paruošia gausų būrį kvalifikuotų gydytojų. Dar 1949 metais buvęs medicinos fakultetas išleido pirmąją laidą — 144 jaunus specialistus. Dalis jų liko dirbti Medicinos institute; dabar du iš jų jau docentai, keli tapo mokslų kandidatais. Didesnė baigusiųjų dalis dirba įvairiuose respublikos darbo žmonių sveikatos apsaugos baruose.

Žaliakalnyje, šalia senojo Ąžuolyno, baltuoja šviesūs Kūno kultūros instituto rūmai. Čia nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro verda darbas: erdviose auditorijose vyksta paskaitos; stadionuose, aikštynuose, žaidimų ir gimnastikos salėse būsimieji fizinio lavinimo specialistai atlieka pratimus, treniruojasi, mokosi sportinio meistriškumo.

Buržuazijai valdant, Kaune trumpą laiką veikė Aukštieji kūno kultūros kursai. 1937 metais juose mokėsi 25 studentai. Tačiau sekančiais metais kursai buvo uždaryti — buržuazijai nerūpėjo nei sportininkų kadrų ugdymas, nei rimtas fizkultūrinis darbas liaudyje. Tarybinė vyriausybė, skirdama didelį dėmesį sporto ir fizinės kultūros ugdymui, jau pirmaisiais pokariniais metais įkūrė Valstybinį kūno kultūros institutą. Šiandien institutas — didžiausia respublikos sportinių kadrų mokykla. Čia išaugo nemaža puikių sportininkų, žinomų toli už Lietuvos ir net Tarybų Sąjungos ribų — tokių, kaip S. Butautas, J. Lagunavičius, A. Mikėnas ir daugelis kitų. Buvę instituto auklėtiniai, tapę treneriais ar kvalifikuotais fizinės

kultūros pedagogais, sėkmingai ugdo naują respublikos sportinį jaunimą.

Kauno aukštosiose mokyklose dabar (1959/60 m. m.) studijuoja arti vienuolikos tūkstančių studentų — tris kartus daugiau, negu studijavo visose Lietuvos aukštosiose mokyklose paskutiniais buržuazijos valdymo metais. Vien 1959 metais Kauno aukštąsias mokyklas baigė apie 1800 kvalifikuotų specialistų.

Visose Kauno bendrojo lavinimo, specialiosiose ir aukštosiose mokyklose mokosi apie penkiasdešimt tūkstančių žmonių — ketvirtadalis miesto gyventojų! Mieste veikia dešimt liaudies kultūros universitetų, kuriuose kelia savo kultūrinį lygį keli tūkstančiai darbininkų, tarnautojų, studentų.

Kauno mokslininkai gerai žinomi respublikoje. Kaune veikia net penki mokslinio tyrimo institutai, kuriuose dirba gausus specialistų būrys. Didžiausias yra Energetikos ir elektrotechnikos institutas, kuris tiria elektrinių statybos ir jų veikimo efektyvumo klausimus, atlieka tiriamuosius darbus gamybinių procesų automatizavimo srityje ir t. t.

Viena jauniausių mokslinio tyrimo įstaigų respublikoje — Kaune esantis LTSR Mokslų akademijos Statybos ir architektūros institutas. Jis sprendžia gyvenamųjų namų statybos, statybinių medžiagų tyrimo ir kitas statybos problemas.

Žemės ūkio mechanizavimo ir elektrifikavimo mokslinio tyrimo institutas tiria respublikos sąlygomis tinkamiausias žemės ūkio mašinas, ieško būdų joms patobulinti, rūpinasi kuo platesniu įvairių žemės ūkio darbų mechanizavimu. Hidromelioracijos institutas teikia veiksmingą mokslinę paramą respublikos melioratoriams. Miškų ūkio institutas nagrinėja įvairius Lietuvos miškų ūkio klausimus.

Kaune nemaža ir kitų svarbių kultūros įstaigų, kurios yra žinomos visoje respublikoje. Tai LTSR Respublikinė biblioteka, vieninteliai Lietuvoje Zoologijos ir Botanikos sodai, LTSR Pedagoginės literatūros leidykla ir kt.

Tarybiniais metais Kaune ypač suklestėjo menas. Mieste veikia trys teatrai. Įmonėse ir įstaigose gausu meninės saviveiklos kolektyvų.

Miesto centre, tarp senų, išsikerojusių miesto sodo liepų ir klevų, stovi šviesūs Kauno Valstybinio muzikinio teatro rūmai. „Menas priklauso liaudžiai" — toks įrašas teatro fasade sutinka kiekvieną dieną miesto gyventojus, po darbo šventiška srove plaukiančius į teatrą. Teatras, veikiantis jau beveik septyniasdešimt metų, niekada nematydavo tiek lankytojų kaip dabar. Kauniečiai labai myli ir gausiai lanko savo teatrą. Net žmonės, anksčiau niekada neateidavę į teatrą, dabar tampa dideliais ir karštais teatrinio meno mėgėjais.

Teatro aktoriai dirba didelį kūrybinį darbą, jie stengiasi geriau patenkinti Kauno darbo žmonių kultūrinius poreikius, sukurti daugiau vertingų spektaklių. Teatras, be daugelio klasikinių ir šiuolaikinių tarybinių ir užsienio kompozitorių kūrinių, pastatė pirmąją lietuvišką operetę „Auksinės marios" (A. Belazaro muz.), V. Baumilo operą „Paskenduolė", komišką B. Gorbulskio operą „Frank Kruk" bei operetę „Meilė ir skarda" ir kitus spektaklius.

Vaisingai dirba Kauno Valstybinis dramos teatras. Vien per pastaruosius kelerius metus teatras sukūrė tokius puikius pastatymus, kaip „Herkus Mantas", „Dvidešimtasis pavasaris", „Raitelių pirmoji", „Vedybų sukaktis", „Generalinė repeticija" ir kiti.

1959 metų pabaigoje iš Kapsuko į Kauną perkeltas lėlių teatras.

Kauno teatrai vis daugiau parodo scenoje lietuviškų kūrinių nūdiene tematika, stiprina ryšius su žiūrovais.

Teatrai dažnai stato spektaklius įmonių klubuose, sistemingai gastroliuoja Vilniuje ir kituose respublikos miestuose bei rajonuose.

Kaune veikia keliolika kinoteatrų. Kinoteatras „Romuva" prieš porą metų buvo rekonstruotas ir pritaikytas demonstruoti plačiaekraniniams filmams. Buržuaziniame Kaune kinoteatrų bilietai buvo brangūs, todėl kinoteatruose darbo žmonės buvo reti svečiai. Dabar miesto kinoteatrų durys atvertos visiems. 1951 metais Kauno kinoteatrus aplankė 1,6 milijono žiūrovų, 1955 metais — 3,6 milijono, o 1959 metais — net 5,3 milijono. Tai taip pat ryškiai rodo, kaip išaugo miesto gyventojų kultūriniai poreikiai.

Platų užmojį Kaune įgavo meninė saviveikla. Nerasi įmonės, mokyklos, kur nebūtų meninės saviveiklos kolektyvo, entuziastų saviveiklininkų. Saviveikloje dalyvauja seni ir jauni, mokiniai ir dėstytojai, darbininkai ir inžinieriai, namų šeimininkės ir tarnautojai. Dabar Kaune yra daugiau kaip 700 meno saviveiklos kolektyvų, turinčių dvidešimt vieną tūkstantį saviveiklininkų. Kauno darbo žmonės turi daug puikių klubų ir kultūros namų: Profsąjungų, Mokytojų namų, „Inkaro", J. Janonio v. fabriko, „Spalio", „Drobės" ir kitus. Klubai, kultūros namai tapo svarbiais kultūrinio darbo centrais, saviveiklos židiniais. Gerai paruoštu ir turtingu repertuaru pasižymi Profsąjungų kultūros rūmų, Mokytojų namų, Politechnikos instituto, „Kauno audinių", Verslinės kooperacijos ir kitų klubų meniniai kolektyvai. Kauno Politechnikos instituto dainų ir šokių liaudies ansambliui bei akademiniam mišriam chorui, Medicinos darbuotojų profsąjungos dainų ir šokių liaudies ansambliui, „Kauno audinių" mišriam chorui ir „Inkaro" pučiamųjų orkestrui suteikti Nusipelniusių respublikos kolektyvų vardai.

Klubuose organizuojami meninės saviveiklos vakarai, susitikimai su mokslo ir meno darbuotojais, paskaitos, senelių popietės ir įvairios kitos politinės-masinės priemonės. Mieste paplito puiki tradicija — komjaunuoliškos vestuvės, kurios organizuojamos daugiausia miesto klubuose pagal geriausius liaudies papročius. Kaune kasmet ruošiama tradiciniai festivaliai, dainų ir šokių šventės, kuriose kauniečiams parodo savo kūrybinio darbo vaisius tūkstančiai miesto saviveiklininkų.

Mieste gyvena ir kuria nemaža rašytojų, dailininkų, kompozitorių. Kauniečio rašytojo J. Grušo parašyta tragedija „Herkus Mantas", kurią pastatė Kauno dramos teatras, susilaukė didelio įvertinimo visoje respublikoje. Kaune gyvena ir kuria žinoma lietuvių rašytoja Ieva Simonaitytė, žymus Lietuvos praeities tyrinėtojas, daugelio istorinių knygų autorius archeologas Petras Tarasenka, žinomas senosios kartos kultūros veikėjas rašytojas K. Vairas-Račkauskas ir kiti. Kaune yra LTSR Dailininkų sąjungos skyrius, kuris jungia apie 100 dailininkų. Čia gyvena ir kuria TSRS liaudies dailininkas profesorius Antanas Žmuidzinavičius, LTSR nusipelnęs meno veikėjas profesorius Stasys Ušinskas, LTSR liaudies dailininkas Petras Rimša, dailininkai Kazys Šimonis, Robertas Antinis, Jonas Janulis, Jonas Buračas ir daugelis kitų.

Kaunas nuo seno garsus taikomosios dailės dirbiniais. Taikomosios dailės centras — Kauno „Dailės" kombinatas, kuriame dirba daug prityrusių šios srities dailininkų. „Dailės" kombinato produkcija žinoma toli už mūsų miesto ribų, ji dažnai eksponuojama tarptautinėse parodose. 1958 metais kombinato meniniai dirbiniai buvo didžiai įvertinti Pasaulinėje parodoje Briuselyje ir tarptautinėje parodoje Osakoje (Japonijoje).

Daugelis miesto gyventojų laisvą valandą mėgsta ilsėtis gražiai sutvarkytame Istorinio muziejaus sodelyje. Į sodą žvelgia moderniški rūmai su aukštu bokštu ir laikrodžiu. Greta rūmų — liaudies mylimos poetės Salomėjos Nėries kapas su antkapiniu paminklu. Sienos nišose — 1926 metais sušaudytų keturių komunistų palaikai.

Rūmuose veikia du muziejai: Istorinis ir M. K. Čiurlionio vardo Dailės muziejus.

Istorinis muziejus turi sukaupęs daug vertingų eksponatų iš Lietuvos istorijos ir darbo žmonių revoliucinių kovų. Muziejuje veikia socialistinės statybos skyrius, kuriame atsispindi ne tik Kauno miesto, bet ir visos respublikos ekonomikos bei kultūros laimėjimai.

M. K. Čiurlionio vardo Dailės muziejuje saugomi šio įžymaus lietuvių dailininko kūriniai. Čia veikia lietuvių liaudies meno skyrius su turtingais audinių, medžio, metalo, keramikos ir kitų dirbinių rinkiniais. Muziejuje yra pirminės kultūros ir dailės skyrius, egiptologijos, kinų, japonų kultūros ekspozicijos. Kauno Dailės muziejuje greta pastovių ekspozicijų periodiškai rengiamos vietinių dailininkų darbų bei respublikinės ir visasąjunginės reikšmės parodos.

Šiurpius Lietuvos istorijos puslapius atskleidžia IX-ojo forto muziejus. Drėgnos ir niūrios forto kameros, karceriai, daiktinė, dokumentinė, fotomedžiaga, mirtininkų įrašai karcerių sienose, iškalenti kulkų lietaus tvirtovių mūrai, prie kurių buvo šaudomi vyrai ir moterys, vaikai ir seniai, — visa tai kiekvieną čia apsilankiusį sukrečia iki dvasios gelmių. Šį muziejų — gyvą šiurpios praeities liudytoją — masiškai lanko šimtai žmonių iš įvairių respublikos kampelių.

Kauno gyventojai, ekskursijos gausiai lanko Zoologijos sodą, įsikūrusį Žaliakalnyje, gražioje kalvotoje vietovėje.

Šis sodas — vienintelis respublikoje. Čia eksponuojama daugiau kaip 500 gyvūnų. Tai visų pasaulio žemynų faunos atstovai: baltoji ir Himalajų meškos, liūtai, povai, fazanai, Pietų Azijos gyvuliai ir kt. Kauno Zoologijos sode yra rudasis dvikupris, kurį K. Vorošilovui kaip draugystės simbolį padovanojo Mongolijos Liaudies Respublika.

Kaune (Stalino pr.) veikia ir Zoologijos muziejus — didžiausias respublikoje gamtos muziejus, kuriame eksponuojami Lietuvos TSR teritorijoje gyvenantieji žvėrys, paukščiai, ropliai, amfibijos, žuvys, vabzdžiai, o taip pat kai kurių Europos, Azijos, Afrikos šalių gyvūnai.

Gražiose Aukštosios Fredos kalvose, apžėlusiose vešliais krūmais ir išsikerojusiais lapuočiais, įsikūręs Lietuvos Mokslų akademijos Botanikos sodas. Sodo oranžerijose auginama apie du tūkstančius rūšių tropinių ir subtropinių augalų, apie 100 rūšių vaistinių augalų, daugiau kaip 600 vynuogių krūmų, kurios aklimatizuojamos vietinėse sąlygose, ir kitų augalų.

Kaune veikia Respublikinis pedagoginis muziejus. Name Donelaičio gatvėje, kuriame buržuaziniais metais gyveno įžymus mūsų rašytojas Petras Cvirka, įrengtas jo memorialinis muziejus. Buvusiuose Maironio namuose įsikūręs Literatūrinis muziejus.

Kaune veikia Valstybinė respublikinė biblioteka. Ji įsteigta dar prieš keturiasdešimt metų V. Mickevičiaus-Kapsuko nurodymu, tačiau buržuazijai valdant biblioteka vos gyvavo, nes neturėjo pastovių patalpų, kvalifikuotų darbuotojų ir lėšų. Biblioteka neregėtai išaugo pokariniais metais. Joje saugoma nemaža retų, viduramžiais išleistų knygų lotynų ir graikų kalbomis, inkunabulai, pergamentai ir kitos retenybės. Šiuo metu biblioteka turi daugiau kaip milijoną du šimtus tūkstančių knygų, taigi jos fondai 18,5 karto didesni negu 1939 metais. Respublikinė bib-

lioteka gauna visų Tarybų Sąjungoje leidžiamų spausdinių privalomuosius egzempliorius. Kasdien biblioteka išduoda apie tūkstantį knygų ir turi apie devynis tūkstančius nuolatinių skaitytojų.

Kita didelė biblioteka — Kauno Viešoji biblioteka, įsteigta 1950 metais. Ši biblioteka turi 300 tūkstančių tomų knygų fondą ir aptarnauja apie penkis tūkstančius skaitytojų per metus. Mieste yra trys vaikų ir viena muzikinė biblioteka. Iš viso mieste yra 62 viešosios bibliotekos.

Kaune veikia LTSR Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla. Suklestėjus Tarybų Lietuvoje švietimui, leidykla kasmet leidžia vis daugiau įvairios pedagoginės literatūros. Vien 1959 metais leidykla išleido apie 300 vadovėlių bei metodinės literatūros knygų, kurių tiražas — trys milijonai egzempliorių. Pirmą kartą Lietuvos istorijoje leidžiami vadovėliai akliesiems, kurčių-nebylių bei kitoms specialiosioms mokykloms.

Mieste veikia dvylika knygynų, kurie aprūpina miesto gyventojus moksline, politine, grožine bei kita literatūra. Į Kauno darbo žmonių buitį tvirtai įėjo knygos ir laikraščiai. Vien tik jaunimui skirtos periodinės spaudos Kaune išplatinama daugiau kaip 24 tūkstančiai egzempliorių. Miesto laikraštis „Kauno Tiesa" dabar išeina 45 tūkstančių egzempliorių tiražu. Tai žymiai didesnis tiražas, negu buržuazijai valdant ėjusių kai kurių respublikinių laikraščių tiražai.

Mieste labai mėgstama fizinė kultūra ir sportas. Kaunas — tikras sportinis miestas. Kauniečiai turi gerą, masiškoms varžyboms tinkamą stadioną, didžiausią respublikoje sporto salę. Ąžuolyno pakraštyje, šalia Politechnikos instituto technologijos fakulteto, atidarytas naujas Politechnikos instituto stadionas, kurį statė patys studentai. Apie sporto masiškumą ryškiai kalba sporto kolektyvų

skaičiaus didėjimas įmonėse ir įstaigose. Kaune yra penkios sporto draugijos, kurios vadovauja 145 sporto kolektyvams, jungiantiems daugiau kaip 31 tūkstantį sportininkų (1946 metais Kaune buvo tik penki tūkstančiai sportininkų). Labai išaugo ir sutvirtėjo „Kauno audinių", „Inkaro", Petrašiūnų elektrinės, „Statybininko", „Keturių komunarų" ir kitų miesto įmonių sportiniai kolektyvai. Šiuose sportininkų kolektyvuose iškilo šimtai gerų sportininkų trenerių. 1959 metais pirmą kartą Lietuvos sporto istorijoje kaunietė Birutė Kalėdienė tapo ieties metimo pasaulio rekordininke; 1960 m. ji iškovojo medalį Romos pasaulinėje olimpiadoje. Plačiai žinomi Kareckaitės, Baltušniko, Vietrino, Varanausko, Dzindziliausko, Sviderskaitės, Daktaraitės, Paškevičiaus, nusipelniusių sporto meistrų Butauto, Stonkaus, Šociko ir daugelio kitų Kauno sportininkų vardai. Vien 1958—1959 metais daugiau kaip keturiasdešimt kauniečių buvo priimti į respublikos sporto meistrų šeimą. Šiuo metu mieste yra daugiau kaip šimtas sporto meistrų.

Kurią kultūrinio gyvenimo sritį bepaimtum — visur tarybiniais metais Kaune pasiekta didžiulių laimėjimų. Kaunas tarytum pajaunėjo, jo gyvenimas tapo žymiai turiningesnis ir gražesnis. Dar daugiau jam žada ateitis.

KAUNO RYTDIENA

Kauno miestui daugiau kaip dvidešimt metų teko būti buržuazinės Lietuvos sostine, tačiau vargu kas bedrįstų tvirtinti, kad jo išvaizda visiškai atitiko tą reikšmę, kuri buvo skiriama jam kaip krašto politiniam, ekonominiam bei kultūriniam centrui. Tiesa, gana patenkinamai buvo sutvarkytos kelios centrinės gatvės, viso krašto darbo žmonių skurdo kaina pastatyta keliasdešimt viešų, daugiau reprezentacinę, o ne praktinę vertę turinčių pastatų ir rūmų, tačiau miesto pakraščiai buvo visiškai apleisti, žmonės gyveno lūšnose, pasišviesdami žibalinėmis lempomis, rijo negrįstų gatvių dulkes. Kai kurie miesto pakraščiai bei priemiesčiai liko tokie, kokie jie buvo dar prieš pirmąjį pasaulinį karą. Merdėjo miesto pramonė, užgniaužta užsienio kapitalistų; mieste ir žiemą, ir vasarą buvo pilna bedarbių...

1944 metais traukdamiesi fašistiniai okupantai suspėjo padaryti Kaunui nemaža žalos. Apie tai, kaip buvo atstatomas miestas, atkuriama jo pramonė, jau pasakojome. Šiandien Kaunas yra žymiai didesnis ir gražesnis negu tada, kada jis buvo „sostine". Šito niekas nedrįs neigti.

Tačiau tarybinio Kauno svarbiausias pranašumas yra tas, kad jo augimo ir vystymosi galimumai bei tempai yra visai kitoki. Buržuaziniais metais, nors ir būdamas valstybės sostine, Kaunas neturėjo jokių perspektyvų kada nors tapti didmiesčiu. Tapti didmiesčiu miestas gali tada, kai turi stambią pramonę; tuometinis Kaunas jos neturėjo ir negalėjo turėti, nes Lietuva buvo tik menkas agrarinis

kapitalistinės Europos priedėlis ir, jei ne tarybinė santvarka, būtų juo ir pasilikusi.

Plačiai, galingai sualsavo Kaunas, tapęs tarybiniu miestu. Jau pirmieji tarybinio gyvenimo metai Lietuvoje akivaizdžiai parodė, kad miesto laukia didelė ateitis. Po karo jis ėmė žengti į tą ateitį tokiais veržliais, tiesiog audringais tempais, apie kokius buržuazinėje Lietuvoje niekas nė pagalvoti nebūtų galėjęs. Tarybiniame Kaune per kelis sunkius pokarinio atstatymo metus nuveikta tiek, kad buržuaziniam Kaunui būtų prireikę ištisų dešimtmečių, jeigu tik iš viso jis būtų pajėgęs savo išgalėmis atkurti beveik visiškai sunaikintą pramonę, sugriautus tiltus, sunaikintą miesto ūkį.

Kaunas kasdien auga ir gražėja. Visiems — o pirmiausia, žinoma, patiems kauniečiams — įdomu, koks jis bus ateityje.

Kaip atrodys Kaunas po dešimties ir daugiau metų, šiandien dar sunku pasakyti: miesto veidas sparčiai keičiasi, kiekvieni metai atneša labai daug naujo. Dar šiame septynmetyje miesto gyvenime įvyks didelių ir žymių pakitimų. Vienas reikšmingiausių yra neseniai baigta Kauno HES statyba.

Kauno HES pastatyta Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XIX suvažiavimo nutarimu, padedant broliškosioms tarybinėms respublikoms. Tai viena iš didžiausių hidroelektrinių Pabaltijyje. Lietuvos liaudies ūkiui ji kasmet duos vidutiniškai po 370 milijonų kilovatvalandžių papildomos elektros energijos, kuri taip reikalinga smarkiai augančiai pramonei, vis intensyviau elektrifikuojamam žemės ūkiui ir gyventojų buitiniams poreikiams.

Kauno hidroelektrinės pagaminta elektros energija labai pigi: vieno kilovatvalandžio savikaina sieks tik dvi tris kapeikas. Tatai taip pat turės didelės teigiamos reikšmės miesto ir viso krašto liaudies ūkiui. Kauno gyvento-

jai galės vartoti daugiau elektros ne tiktai šviesai, bet ir kitiems buitiniams reikalams, ypač valgio gaminimui.

Kauno HES pradėta statyti 1956 metais ir turėjo būti baigta 1960 metais, tačiau HES statytojų kolektyvas, apskaičiavęs turimus rezervus bei galimumus, nusprendė paleisti ją į darbą ištisais metais anksčiau. 1959 metais ėmė suktis pirmosios Kauno HES turbinos. Taip išsipildė sena Lietuvos energetikų, visų darbo žmonių svajonė — pastatyti ant Nemuno galingą elektros gamyklą, kurios agregatus varytų nieko nekainuojanti šios upės vandens kritimo jėga.

Buržuazinėje Lietuvoje šis sumanymas negalėjo būti įgyvendintas. Nors krašto energetikos ūkis tada buvo labai menkas, buržuazinė vyriausybė entuziastų energetikų projektui pastatyti didelio pajėgumo hidroelektrinę neteikė jokios paramos ir jam nepritarė. Tiesa, visuomenei spaudžiant, apie šį projektą buvo nemaža kalbama, rašoma laikraščiuose, bet nieko nedaryta jam įgyvendinti. Daugelis vyriausybės narių ir buržuazinės visuomenės veikėjų buvo papirkti belgų akcinės bendrovės, kuriai priklausė Kauno šiluminė elektros stotis ir kuri lupo iš miesto gyventojų už elektrą pasakiškas kainas.

Tik tarybinė santvarka sudarė visas galimybes paversti tikrove seną Lietuvos energetikų svajonę.

Sparčiai pastatyti Kauno hidroelektrinę būtų buvę neįmanoma, jei ne kitų broliškųjų respublikų, ypač Rusijos Federacijos, parama. Ta parama buvo gausi: ne tik įvairios mašinos, sudėtingi įrengimai, bet ir patyrę specialistai. Tačiau statybos sėkmę, be abejo, nulėmė tas pakilumas bei entuziazmas, su kokiu dirbo visas HES statytojų kolektyvas. Kauno HES statybos istorijos puslapiuose įrašyti dešimtys šaunių statytojų vardų. Tai buldozerininkai Varnas ir Gajenka, armatūrininkas Rekevičius, tekintojas Žemaitis, ekskavatorininkai Litvinas ir Zima-

riovas, betonuotojai Pūras ir Šeduikis, inžinieriai Velaniškis, Gudavičius, Urbonas, Pakalniškis, Charūnas ir daugelis kitų. Geriausi HES statytojai už puikų darbą apdovanoti Tarybų Sąjungos ordinais ir medaliais.

Be hidroelektrinės, Kaune išaugo ir ištisas HES statytojų miestelis — graži, gerai išplanuota darbininkų gyvenvietė. Ten stovi ištisi kvartalai dviaukščių bei triaukščių gyvenamųjų namų (septyniolika tūkstančių kvadr. metrų), kurie apšildomi iš bendros termofikacinės magistralės, turi visus patogumus. Kauno HES darbuotojų gyvenvietė — viena gražiausių šiame rajone.

Nemuno vanduo per pusantro kilometro aukščiau HES užtvankos pakilo beveik dvidešimt (tiksliau — devyniolika su puse) metrų. Plačiai išsiliejęs abipus upės vagos, vanduo sudarė gana didelį, šešiasdešimt trijų su puse kvadratinio kilometro (6350 hektarų) ežerą. Šis 462 milijonus kubinių metrų vandens talpinantis baseinas dabar vadinamas Kauno jūra. „Jūra" gerokai pakeitė miesto rytinių pakraščių bei apylinkių gamtovaizdį. Vandenyje dingo pusėtinas gabalas Nemuno slėnio su vasarą žaliuojančiomis lankomis, pakrančių brūzgynais, miškeliais ir 2850 ha ariamos žemės. Iš užliejamo ploto iškelta daugiau kaip aštuoni šimtai sodybų, apie pusantro šimto valstybinių ir keli šimtai kolūkinių-visuomeninių pastatų. Net ištisą Rumšiškių miestelį, esantį už 23 kilometrų nuo Kauno, teko perkelti į aukštesnę vietą, netoli buvusios gyvenvietės. Tačiau turimi nuostoliai yra labai menki, palyginus su ta nauda, kurią gauna Kauno miestas ir visa respublika iš hidroelektrinės. Be to, „jūra" suteikė Kaunui naujo, patrauklaus grožio, puošia jį, o jo gyventojams daugeliu atvejų atstoja tikrąją jūrą. Čia smagu maudytis, degintis saulėje: jūra gana plati — vietomis net ligi 4 km pločio, — todėl saulės spinduliai, lūžę vandens paviršiuje, dosniai nutvieskia jos

paplūdimius. Jūros krantams sustiprinti ir apsaugoti nuo galimos erozijos jos šlaituose masiškai sodinami maumedžiai, raudonieji ąžuolai, riešutmedžiai, pocūgės, sparčiaūgės tuopos, laukinės slyvos, erškėtrožės ir kiti medžiai, kurie auginami Miškų ūkio mokslinio tyrimo instituto užveistame Dubravos miškų tyrimo stoties medelyne. Po keleto metų Pažaislio miškas, kuris atsidūrė pusiasalyje, iš trijų pusių skalaujamame Kauno jūros bangų, Palemonas ir kitos artimesnės „jūros" pakrantės taps kauniečių mėgstamiausiomis poilsio vietomis.

Kauno jūra kasmet vis labiau vilios ne tik kauniečius, bet ir kitų respublikos vietovių gyventojus, ypač keliauti mėgstantį jaunimą. Todėl numatoma organizuoti čia nuolatinę LTSR liaudies ūkio parodą ir liaudies buities muziejų. Dar šiame septynmetyje ant vaizdingų „jūros" krantų išaugs parodos ir muziejaus pastatai. Taip pat bus pastatyti namai turistams, sudarytos kultūringo ir įdomaus poilsio sąlygos stovyklautojams, kurių vasarą, reikia manyti, netruks.

Ypač daug džiaugsmo Kauno jūra teiks, o iš dalies jau ir dabar teikia, vandens sporto mėgėjams ir meškeriotojams. „Jūroje" bus erdvu plaukikams, irkluotojams ir buriuotojams; čia vyks laivų regatos ir kitos varžybos. Vandens sporto mėgėjams ant „jūros" kranto, arti hidroelektrinės statomas didelis moderniškas jachtklubas, kuris netrukus ims veikti.

Meškeriotojus Kauno „jūroje" vilios ne tik žiobriai, lydžiai, ūsuočiai, sterkai, bet ir tokios žuvys, kurių šioje Nemuno dalyje nebuvo: lašišos, sazanai, orfai ir netgi sterlės — itin vertinga eršketinių veislės žuvis. Pirmas gyvų sterlių transportas Kaune gautas 1959 metų vasarą iš Novosibirsko (šios žuvies tėvynė yra Obės upė Sibire). Specialiame žuvivaisos ūkyje sėkmingai aklimatizuojamos ir kitų nevietinių veislių žuvys. Kauno jūroje joms suda-

romos tinkamos sąlygos veistis ir daugintis. Nepamirštami ir senieji Nemuno „gyventojai". Pavyzdžiui, žiobriams „jūros" dugne įruoštos nuolatinės neršyklos. Kauno jūroje žuvininkystei atsiveria plačios ir daug žadančios perspektyvos. Žuvų ilgainiui bus tiek, jog joms išgaudyti nebepakaks vienų meškeriotojų-sportininkų, todėl bus organizuota pramoninė žvejyba. Ant „jūros" kranto dar šį septynmetį bus pastatytas naujas moderniškas žuvies perdirbimo fabrikas, kuris duos per metus ne mažiau kaip 10 tūkstančių centnerių įvairių žuvies gaminių.

Hidroelektrinės užtvanka ir šalia jos atsiradusi „jūra" padės apsaugoti miestą ir jo pakraščius nuo didelių pavasarinių potvynių, kurie Kaune nereti. Užtvanka sulaikys atplaukiančias iš aukštupio ledo lytis, kurios jūroje ir sutirps, nepasiekusios Kauno.

Kauno HES gaminama elektros energija suteiks galimybę dar labiau išvystyti miesto pramonę.

Kauno pramonė šiandien pagamina kelis kartus daugiau produkcijos negu iki karo. Tačiau tai tik graži miesto pramoninio augimo pradžia. Pramonės plėtimo ateities planai tokie dideli, jog jiems įvykdyti neužteks nė Kauno HES pagaminamos energijos. Todėl šiame septynmetyje bus praplėsta ir Petrašiūnų šiluminė elektrinė.

Miesto pramonė gamina labai įvairią produkciją: čia ir maisto, ir tekstilės, ir metalo, ir vaistų, ir medžio apdirbimo, ir kitokios — daugiausia lengvosios — pramonės įmonės. Šį mišrų produkcijos profilį Kauno pramonė, atrodo, išlaikys ir ateityje, gamindama daugiausia tai, ko žmogui labiausiai reikia kasdieniniame gyvenime.

Kauno pramonės gaminiai pasižymi gera kokybe, todėl jie mielai perkami visoje šalyje, o kai kurie eksportuojami ir į užsienį. „Silvos" fabriko kaproninių kojinių, „Kauno audinių" šilko arba „Drobės" vilnonių medžiagų kostiumams ir paltams jūs rasite visose Maskvos ir kitų

Tarybų Sąjungos didmiesčių universalinėse parduotuvėse. Petrašiūnų J. Janonio vardo fabrike pagamintame popieriuje spausdinama Didžioji tarybinė enciklopedija. Kaune padirbtais baldais papuoštas Maskvos Valstybinis universitetas. Čekoslovakijoje ir Vokietijos Demokratinėje Respublikoje mėgstamos Kauno mėsos kombinato dešros, kumpiai ir bekoniena. Kauno „Pergalės" gamyklos turbinos siunčiamos net į Indiją ir kitas tolimas šalis. Kauno pramonės gaminių paklausa vis didėja, todėl visai nenuostabu, kad dauguma Kauno įmonių nuolat auga ir plečiasi. Modernūs cechai kyla „Metalo" fabrike, staklių gamykloje, „Dailės" kombinate, šilko-pliušo kombinate ir kitose įmonėse. Statomos vis naujos gamyklos ir fabrikai. Be minėto žuvies perdirbimo fabriko ant Kauno jūros kranto, dar šiame septynmetyje Kaune bus pastatyta ir pradės veikti didžiulė chemijos pramonės įmonė — acetatinio šilko kombinatas, kuris savo gaminiais aprūpins ne tik mūsų respubliką, bet ir visasąjunginę rinką. Kombinato statyba bus pradėta 1961 metais. Tai bus viena iš didžiausių dirbtinio pluošto gamyklų Tarybų Sąjungoje. Vien pagrindinis cechas turės 400 metrų ilgio ir užims septynių hektarų plotą.

Šiame septynmetyje taps stambia įmone neseniai įkurtoji elektros variklių gamykla „Elektra". 1965 metais ji pagamins 300 tūkstančių variklių.

Petrašiūnuose šiame septynmetyje bus pabaigta statyti didžiulė turbinų gamyklos „Pergalė" liejykla, kuri per metus duos apie 40 tūkstančių tonų metalo liejinių.

Šešis kvadratinius kilometrus užims naujas pramoninis rajonas Žaliakalnyje. Be jau minėto acetatinio šilko kombinato, čia iškils didelio medvilnės verpimo fabriko, metalinių konstrukcijų gamyklos, vaisių-daržovių konservų fabriko korpusai. Atokiau nuo įmonių išsirikiuos šviesūs darbininkų gyvenvietės kvartalai.

Be paliovos plečiama ir tobulinama, Kauno pramonė septynmečio pabaigoje gamins beveik dvigubai daugiau produkcijos negu dabar, o kai kurios įmonės — net keleriopai daugiau. Pavyzdžiui, „Raudonojo Spalio" fabrikas gamins beveik dešimt kartų daugiau avalynės negu šiuo metu. Miesto pramonės darbuotojai ne tik stengsis duoti daugiau gaminių, bet ir gamins juos geresnius, dailesnius, pigesnius.

Augant ir plečiantis Kauno pramonei, didėja ir miesto gyventojų skaičius. Šiuo atžvilgiu Kaunas pokariniais metais yra padaręs nepaprastai didelį šuolį pirmyn. Jeigu 1940 metais jis turėjo apie 150 tūkstančių gyventojų, o 1944 metų vasarą, išvijus hitlerinius okupantus, jame bebuvo pasilikę tik apie 70—80 tūkstančių, tai šiuo metu Kaune gyvena 225 tūkstančiai žmonių. Tai dar kartą akivaizdžiai rodo, kokius didelius galimumus augti, plėstis ir klestėti atnešė miestui tarybinė santvarka.

Pagausėjus gyventojų, miestui reikia daug naujų gyvenamųjų namų. Nemaža jų pokariniais metais ir pastatyta. Kiekviename miesto rajone, bemaž kiekvienoje svarbesnėje gatvėje galime pamatyti naujų daugiaaukščių mūrinių namų, kuriuose gyvena miesto darbo žmonės. Kai kuriose miesto dalyse iškilo ištisi nauji kvartalai: turbinų gamyklos „Pergalė" gyvenamųjų namų ansamblis Pergalės krantinės—Daukanto—Kęstučio—Maironio gatvių kvadrate, didžiulis naujų namų kompleksas A. Panemunėje, stambus gyvenamųjų namų kvartalas Vilijampolėje (prie Sąjungos aikštės) ir kitur. Dideli daugiaaukščiai namai iš pagrindų keičia miesto išvaizdą.

Tačiau tiek valstybės, tiek pačių gyventojų lėšomis pastatytų namų toli gražu neužtenka: gyvenamojo ploto vis dar trūksta. Todėl namai Kaune statomi vis spartėjančiais tempais. Šiame septynmetyje valstybės lėšomis mieste bus pastatyta daug keliaaukščių gyvenamųjų namų

(ne mažiau kaip pustrečio šimto tūkstančių kvadratinių metrų). Išaugs nemaža individualių namų: per artimiausius trejus metus bus pastatyta daugiau kaip 100 tūkstančių kvadratinių metrų gyvenamojo ploto. Tuo būdu, iki septynmečio pabaigos Kauno miesto gyvenamųjų namų fondas padidės maždaug 350 tūkstančių kvadratinių metrų; naujuose butuose galės apsigyventi tūkstančiai kauniečių.

Daug naujų gyvenamųjų namų išaugs Vilijampolėje, A. Panemunėje, Žaliakalnyje. Visai pasikeis rajonas tarp Žaliakalnio ir Petrašiūnų, kuris artimiausioje ateityje ne tik formaliai, bet ir faktiškai turi susilieti su Kaunu, tapti neatskiriama miesto dalimi. Šiame rajone (Tunelio gatvėje, netoli VI forto) jau statomi erdvūs daugiaaukščiai namai. Po keleto metų čia susiformuos ištisi nauji kvartalai (apie 200 tūkstančių kvadratinių metrų gyvenamojo ploto) su gražiai išplanuotomis aikštėmis, skverais ir t. t. Žaliakalnį su Petrašiūnais sujungs ilga, kelių aukštų namais apstatyta magistralė.

Daug dėmesio bus skiriama gyvenamųjų namų statybai miesto centre. Kai kurie vieno ir dviejų aukštų namai, išlikę centrinėse gatvėse (pirmiausia Stalino prospekte), bus paaukštinti iki 4—5 aukštų; kai kurie tokie namai bus visiškai nugriauti, o jų vietoje pastatyti nauji.

Septynmečio pabaigoje gyvenamojo ploto Kaune bus maždaug pusantro karto tiek, kiek jo buvo 1958 metais.

Kaunas puošis ne tik gyvenamaisiais namais, bet ir buitiniais bei kultūriniais pastatais. Vilijampolėje jau pastatyti XVIII-ajai vidurinei mokyklai skirti rūmai, kuriuose mokosi 1040 vaikų. Tokį pat pastatą gauna ir XXII-oji vidurinė mokykla Žaliakalnyje. Nauji mokyklų rūmai papuoš A. Panemunę, Aukštuosius Šančius ir kitus miesto rajonus. Taip pat bus statomos mokyklos-internatai, jų tarpe — mokykla-internatas kurčnebyliams, rekon-

struojamos ir plečiamos esamos mokyklos. Septynmečio pabaigoje vietų skaičius Kauno miesto mokyklose padidės daugiau kaip penkiais tūkstančiais.

Per septynmetį jauniesiems kauniečiams bus pastatyta sporto mokykla, keliolika pavyzdingai įrengtų darželių ir lopšelių. Pagal septynmečio programą vietų skaičius darželiuose padidės dvigubai, o lopšeliuose — tris kartus.

Mieste dar labiau plėsis sveikatos bei gydymo įstaigų tinklas. Žaliakalnyje netrukus bus pastatyta nauja infekcinė 200 lovų ligoninė. Gaus ligoninę ir Vilijampolės gyventojai.

Miesto centre iškils didelis ir moderniškas viešbutis, kuriame galės patogiai gyventi Kauną lankantieji svečiai iš kitų broliškųjų respublikų ir užsienio. Stalino prospekto—Dzeržinskio ir K. Poželos gatvių—Raudonosios Armijos prospekto sankryžoje stovintys gyvenamieji pastatai bus rekonstruoti, įrengiant jų pirmuosiuose aukštuose erdvias parduotuves. Miesto centre išaugs ir naujas centrinės universalinės parduotuvės pastatas. Žaliakalnyje netrukus bus užbaigtas statyti didelis paviljonas maisto produktams pardavinėti su specialiais šaldytuvais pieno ir mėsos produktams bei kitais naujausiais įrengimais.

Daug naujovių septynmetis atneš ir miesto kultūriniam gyvenimui. Pradės veikti Kaune pastatytoji galinga televizijos stotis. Respublikos žiūrovai galės pamatyti programas, rodomas iš Kauno teatrų, stadionų, saviveiklos kolektyvų koncertus. Prie Kauno radijo transliacijų redakcijos bus sudaryta speciali grupė, kuri organizuos iš Kauno televizijos stoties perduodamas programas.

Šalia televizijos laidų bus žymiai praplėsta ir paįvairinta radijo transliacijų iš Kauno per Vilniaus radijo sto-

tį, o taip pat per Kaune veikiančią radijo stotį ultratrumpomis bangomis programa.

Septynmečio metais kauniečiai susilauks keleto naujų kinoteatrų; pirmiausia jie bus statomi priemiesčiuose: Aleksote, A. Panemunėje, Šančiuose. Vilijampolėje, K. Markso ir Tilžės gatvių kampe, bus pastatytas didelis plačiaekraninis kinoteatras. Kai kurie jau veikiantieji kinoteatrai bus rekonstruoti, pastatant naujas sales. Žaliakalnyje vėl ims veikti iš naujo įrengtas kinoteatras „Pasaka", kuriame iki šio buvo Medicinos instituto sporto klubas.

Kalbant apie miesto statybas, kurios bus užbaigtos dar šiame septynmetyje, negalima nepaminėti didžiulio Žemės ūkio akademijos komplekso. Dabar akademija įsikūrusi keliuose pastatuose, kurie išmėtyti po įvairius miesto rajonus. Centriniams akademijos rūmams Kęstučio gatvėje, kur jie užima didelį keturių aukštų namą, jau per ankšta, todėl nuspręsta iškelti visą akademiją į miesto pakraštį, į Noreikiškes (už Aleksoto), kur įsikūręs akademijos mokomasis ūkis. Čia, labai gražioje vietovėje ant Nemuno kranto, statomas ištisas akademinis miestelis.

Akademinį miestelį sudarys trys pagrindiniai skyriai: mokomosios patalpos, pagalbiniai pastatai ir gyvenvietė — studentų bendrabučiai bei gyvenamieji namai profesūrai, tarnautojams ir technikiniam personalui.

Penkiaaukščiuose centriniuose akademijos rūmuose, kurie turės 135 metrus ilgio, įsikurs agronomijos, miškininkystės, hidromelioracijos ir ekonomikos fakultetai, daug mokslinių kabinetų ir melioracijos bei hidraulikos laboratorijos. Juose bus taip pat įrengtos keturios didelės amfiteatrinio tipo auditorijos, kurių kiekvienoje galės klausytis paskaitų 550 studentų.

Tuose pačiuose centriniuose rūmuose bus patalpos bibliotekai, studentų skaityklai, sporto ir aktų salės. Pastarojoje bus įrengtas 630 vietų plačiaekraninis kinoteatras.

Pagalbiniuose pastatuose bus įrengtas žemės ūkio mašinų paviljonas, mokomųjų mašinų garažas su variklių laboratorijomis, 300 vietų valgykla ir daugelis kitų patalpų.

Naujajame miestelyje studentai turės keturis bendrabučius po 400 vietų kiekvieną. Taigi bendrabučiais bus aprūpinti 80—85 procentai studentų.

Mokomasis, administracinis ir pagalbinis personalas gaus vieną didelį 60 butų namą ir visą eilę nedidelių, kotedžinio tipo dvibučių namų.

Visas miestelis bus apšildomas iš vienos centrinės katilinės, o vandenį gaus iš artezinių šulinių žemutinėje Nemuno terasoje, pastačius specialų vandentiekio bokštą.

Miestelio teritorijoje bus įrengtas parkas, šiltnamiai, didelis stadionas. Su Aleksotu akademiją jungs plati liepomis apsodinta bei asfaltuota alėja.

Naujus pastatus stato ir kitos Kauno aukštosios mokyklos. Antai Medicinos institutas, prieš dvejus metus pastatęs ant kalno, Dainavos gatvėje, puikų 450 vietų studentų bendrabutį, 1959 metais pradėjo statyti naują, dar gražesnį ir moderniškesnį pastatą K. Petrausko ir Jankaus gatvių kampe, kuriame taip pat bus įrengtas bendrabutis 370 studentų.

Šiame bendrabutyje bus įvairios patalpos: gyvenamos, sportinės, kultūrinės. Gyvenamieji kambariai — erdvūs ir šviesūs, aprūpinti įvairiais buitiniais patogumais. Bus įrengti atskiri kambariai studentų užsiėmimams, bufetas, dujinės viryklos.

Sportinį sektorių sudarys 540 kv. metrų sporto salė; čia bus krepšinio aikštelė, bokso, sunkumų kilnojimo, stalo teniso, trenerių, medicininės kontrolės, dušų ir

sandėlių sportiniam inventoriui patalpos. Salėje galės sutilpti apie 400 žmonių.

Kultūriniam studentų reikalams bus skirta 454 vietų aktų salė, kurioje galės būti organizuojamos ir programos, biblioteka-skaitykla, dekoracijų sandėliai ir kt.

Kitame miesto pakraštyje, kairiajame Kauno „jūros" krante, dar visai neseniai pradėta vadinamojo „miškininkų miestelio" statyba. Šio „miestelio" kompleksą sudarys 15 pagrindinių pastatų, kuriuose įsikurs Miškų ūkio mokslinio tyrimo institutas, Dubravos draustinio tyrimo stotis, Miškų ūkio technikumas ir eigulių mokymo bazė. Čia pat bus visi reikiami pagalbiniai pastatai — bendrabučiai, gyvenamieji namai personalui, valgykla, vaikų darželis, mechaninės-mokomosios dirbtuvės ir pan.

Šiai statybai paskirta daugiau kaip 15 milijonų rublių.

Šitokiai didelei įvairių pastatų, ypač gyvenamųjų namų, statybai Kaune reikia nepaprastai daug įvairių statybinių medžiagų. Žymią dalį plytų, ištisų blokų ir kitų svarbiausių medžiagų tieks vietinės įmonės. Daug medžiagų miesto statyboms duoda Palemono ir Sargėnų plytinės, silikatinių plytų bei blokų gamykla „Bitukas" Petrašiūnuose ir kai kurios kitos įmonės. Tačiau jų nepakanka. Todėl artimiausiais metais bus skiriamas didesnis dėmesys esamų vietinių rezervų išnaudojimui. Pavyzdžiui, Kauno miesto ribose į Nemuną įtekančio Jiesios upelio pakrantėse slūgso dideli klodai mergelio (kreidos su didele molio priemaiša), kurį galima perdirbti į puikią rišamąją medžiagą — hidraulines kalkes. Joms gaminti numatoma pastatyti specialų cechą. Greta bus pastatytas kalkių malimo cechas ir silikatinių blokų formavimo cechas.

Netrukus „Bituke" pradės veikti naujas cechas, gaminantis stambiaplokščius gelžbetoninius dirbinius. Iš per

metus jame pagamintų plokščių bus galima pastatyti keturiolika penkiaaukščių namų. Statomas surenkamųjų namų cechas, kurio pajėgumas — 35 tūkstančiai kvadratinių metrų gyvenamojo ploto per metus.

Kauno miestui sparčiai augant ir plečiantis, vis aštresnė darosi vidaus susisiekimo problema. Dabar mieste kursuoja autobusai, kurie, tur būt, dar ilgai bus pagrindinė transporto priemonė, patogi tuo, kad ją greit ir be jokių ypatingų įrengimų galima nukreipti bet kuria linkme, pasiųsti į bet kurį miesto punktą. Visas Kaunas išraižytas daugybės ilgesnių ir trumpesnių linijų, kuriomis galima greit, pigiai ir patogiai nuvažiuoti ne tik iš vieno miesto krašto į kitą, bet ir į artimesnes bei tolimesnes jo apylinkes — Garliavą, Kleboniškį, IX fortą, Raudondvarį, Kačerginę, Kulautuvą, Karmėlavą, Turžėnus, taip pat į Prienus, Birštoną, Kazlų Rūdą...

Autobusų linijų mieste pagausės, o veikiančiosios bus geriau organizuotos. Taip pat numatoma žymiai padidinti autobusų skaičių (per septynmetį dvigubai), kad jie galėtų dažniau kursuoti; tuo būdu pagaliau bus likviduota keleivių spūstis, kurios kol kas vis dar neišvengta.

Gerinant ir tobulinant susisiekimą, nuspręsta šiame septynmetyje paleisti Kaune troleibusus — patogią ir pigią transporto priemonę, kurią mūsų respublikoje kol kas turi tik Vilnius. Jau suprojektuotos dvi pagrindinės troleibusų linijos: Rotušės aikštė—Birutės gatvė (A. Panemunėje) ir Gogolio gatvė—Respublikinė klinikinė ligoninė (Žaliakalnyje). Projektuojama ir trečia — žiedinė — linija, kuri jungs pirmąsias dvi, eidama Tunelio gatve, Jaunosios Gvardijos alėja ir Raudonosios Armijos prospektu. Pagrindinės troleibuso linijos turės 17 kilometrų ilgio. Jas nutiesus, mieste iš karto pradės kursuoti ne mažiau kaip trisdešimt troleibusų.

Susisiekimo problema kelia mūsų miesto tvarkytojams ir daugiau rūpesčių. Vienas tokių rūpesčių yra pagerinti susisiekimą su Vilijampole. Dabar iš miesto centro su šiuo priemiesčiu susisiekiama Poželos, Daukšos ir Jonavos gatvėmis bei tiltu per Nerį. Judėjimas šia arterija nepaprastai didelis, nes ji jungia Kauną ne tik su tirštai gyvenamu pramoniniu rajonu, bet ir su tokiomis svarbiomis komunikacijomis, kaip Žemaičių plentas, Babtų—Kėdainių—Panevėžio, Raudondvario—Vilkijos—Jurbarko plentai. Šia arterija eina tranzitinis transportas, kuriam Kauno miestas tėra tik tarpinis punktas tarp Vilniaus ir Klaipėdos, tarp Klaipėdos ir Sūduvos arba Aukštaitijos ir pan. Tačiau gatvės (ypač Poželos ir Daukšos) čia tokios siauros, jog vis dažniau ir dažniau jose susidaro „kamščiai" iš automašinų, kurios beveik nenutrūkstama srove rieda į abi puses. Nebetoli tas laikas, kada ši arterija visiškai „užsikimš" ir nebepajėgs atlikti jai skirtos funkcijos. Todėl jau dabar reikia galvoti apie patogesnį ir platesnį kelią.

Ieškant tokio kelio iš miesto į Vilijampolę, kurią nuo centro skiria ne tik Neries upė, bet ir didoka Žaliakalnio aukštuma, nelieka nieko kito, kaip tik iškasti po Žaliuoju kalnu tunelį. Toks tunelis jau pradėtas projektuoti ir nelabai tolimoje ateityje (galimas daiktas, dar šiame septynmetyje) bus iškastas. Vienas jo galas žvelgs į Gogolio, kitas — į Jonavos gatvę ties pat tiltu per Neries upę. Šitaip bus išspręsta daug rūpesčių kelianti susisiekimo su Vilijampole problema.

Kol tunelis bus iškastas, numatoma sumažinti eismą miesto vidaus magistralėmis, nutiesiant tranzitiniam transportui apvažiuojamuosius kelius miesto pakraščiais. Dabartinė nauja automagistralė, einanti iš Vilniaus, bus pratęsta šiauriniu miesto pakraščiu iki Neries upės.

Susisiekimui tarp atskirų miesto rajonų vis gyvėjant, jau ima nebeužtekti esamų Nemuno ir Neries tiltų. Nu-

matoma artimiausioje ateityje pastatyti Kaune kelis naujus tiltus. Vienas jų — gelžbetoninis tiltas per Nerį iš Jonavos gatvės Senamiestyje į K. Markso gatvę Vilijampolėje — jau pastatytas.

Iš visų miesto rajonų bene sparčiausiai auga Žaliakalnis, kuris, atrodo, turi visai rimtą perspektyvą tapti viena iš centrinių miesto dalių. Tačiau kol kas tūkstančiai žaliakalniečių priversti kasdien lankytis žemutinėje miesto dalyje, kur sutelktos svarbiausios įstaigos, didžiausios parduotuvės ir t.t. Dauguma Žaliakalnio gyventojų grįžta namo autobusais, kursuojančiais Raudonosios Armijos prospektu ir Jaunųjų Pionierių—K. Petrausko gatvėmis, arba keltuvu, kuriuo iš Salomėjos Nėries gatvės pakylama į Žemaičių ir Aušros gatvių sankryžą. Nemaža gyventojų dalis priversta kopti į kalną pėsčiomis, nes jiems per toli ir iki autobuso, ir iki keltuvo. Todėl nuspręsta pastatyti dar tris keltuvus: vieną — iš Raudonosios Armijos prospekto (priešais vadinamuosius Ožeškienės laiptus) į A. Mackevičiaus gatvę, antrą — iš Donelaičio gatvės ties Respublikine biblioteka į K. Petrausko gatvę ir trečią — iš K. Būgos gatvės į Vaižganto gatvę.

Atsižvelgiant į tą vaidmenį, kurį Žaliakalnis ateityje vaidins Kauno gyvenime, nutarta perkelti čionai geležinkelio prekių stotį.

Patogesniam susisiekimui tarp Žaliakalnio ir Aukštųjų Šančių, kur taip pat jau susikūrė nemažas gyvenamasis rajonas, viršum Tunelio gatvės ir geležinkelio pastatytas tiltas pėstiesiems. Jis labai sutrumpino kelią į A. Panemunės mišką, į Panemunės paplūdimius.

Šitaip bus tvarkomas susisiekimas ir transportas Kaune. Kalbėdami apie ryšius, dar pridursime, kad per septynmetį bus gerokai praplėsta miesto automatinė telefono stotis; dar keli tūkstančiai kauniečių galės įsirengti telefoną

savo butuose. Labai patobulės telefoniniai ryšiai su kitais respublikos rajonais, ypač su sostine Vilniumi. Kauniečiai galės bet kuriuo metu ir betarpiškai, neužsakydami pasikalbėjimo tarpmiestinėje stotyje, susisiekti su bet kuriuo Vilniaus abonentu.

Visa, kas mūsų šalyje sukuriama naujo ir naudingo, skiriama tarybiniam žmogui. Todėl ir Kauno miestas tvarkomas taip, kad darbo žmonėms jame būtų vis geriau, patogiau ir smagiau gyventi.

Gyvenimas moderniškame mieste, koks, be abejo, yra ir Kaunas, neįsivaizduojamas be tokių elementarių patogumų kaip vandentiekis ir kanalizacija. Ir viena, ir kita Kaunas turi jau senokai, tačiau buržuaziniais metais šie patogumai buvo tik centriniuose miesto rajonuose, kuriuose telkėsi miesto buržuazija. Darbininkų ir varguomenės gyvenami miesto pakraščiai ir priemiesčiai skendėjo purve ir srutose, o vandenį gėrė iš nekontroliuojamų šulinių. Tarybų valdžia tuojau susirūpino išplėsti vandentiekio ir kanalizacijos tinklą visame mieste. Karas sutrukdė įgyvendinti šį projektą, o hitlerinių okupantų Kaune įvykdyti sugriovimai bei sunaikinimai, kurių auka tapo ir miesto vandentiekio stotis, gerokai uždelsė projekto realizavimą ir pokariniais metais. Dabar vandentiekio ir kanalizacijos tinklas mieste smarkiai plečiamas. Aleksote sparčiai atstatoma per karą sugriautoji vandens perpumpavimo stotis. Artimiausioje ateityje vandentiekio ir kanalizacijos įrengimais bus aprūpinta Vilijampolė, kuri lig šiol jų visai neturėjo. Pačioje vandentiekio stotyje baigiami dideli vandens šaltinių praplėtimo darbai. Bandoma dezinfekuoti vandenį ultravioletiniais spinduliais, kurie ne tik apvalys jį nuo sveikatai kenksmingų bakterijų, bet ir pagerins jo skonį. Miestui vis daugiau suvartojant vandens, vienos vandentiekio stoties veikiai nebeužteks, todėl sparčiai statoma nauja stotis

Vičiūnuose. Ją pastačius, miestui bus tiekiama dvigubai daugiau vandens negu dabar.

Kaunietės namų šeimininkės džiaugsis ne tik sveiku ir skaniu vandeniu, patogiais kanalizacijos įrengimais. Ne mažiau jos bus dėkingos ir už miesto dujofikaciją. Tiesa, jau dabar apie du tūkstančius šeimų Kaune turi dujines viryklas, kurias dujomis balionuose aprūpina miesto Dujų tiekimo kontora. Tačiau dar šiame septynmetyje į Lietuvą bus nutiestas dujotiekis iš didelės gamtinių dujų verslovės Ukrainoje. Prijungus mūsų miestą prie šio dujotiekio magistralės, kuri eis linija Dašava—Minskas—Vilnius—Kaunas—Šiauliai—Ryga, Kauno pramonei ir gyventojams dujos ims tekėti nenutrūkstama srove, kaip Maskvoje, Leningrade ir daugelyje kitų Tarybų Sąjungos miestų. Nutiesus ne mažiau kaip 40 kilometrų magistralinių dujotiekio tinklų, bus aprūpinti dujomis tūkstančiai butų. Dujofikacijos įrenginiams projektuoti, statyti ir eksploatuoti reikės nemaža kvalifikuotų specialistų. Tokius specialistus ruošia Kauno Politechnikos institutas ir Politechnikumas.

Dujines viryklas, kurios anksčiau į Kauną būdavo atgabenamos iš kitų broliškųjų respublikų, dabar gamina „Pirmūno" gamykla. Pradėtos gaminti modernizuotos keturių rinkių viryklos, kurių apatinėse dalyse įmontuoti dujiniai šildytuvai.

Miestas bus toliau tvarkomas ir gražinamas. Asfaltas padengs daug gatvių, ypač pakraščiuose. Tiesa, dėl intensyviai statomų namų įvairiuose miesto rajonuose ne visas gatves galima iš karto asfaltuoti, todėl naujos gatvės dažniausiai grindžiamos akmenimis. Tačiau tai laikina jų tvarkymo stadija. Ilgainiui visos miesto gatvės bus asfaltuotos.

Po metų kitų bus galutinai sutvarkyta — išasfaltuota, išklota granitu — Pergalės krantinė, kuri tik tarybinės

valdžios metais, pastačius čia daugiaaukščių namų kvartalus, tapo tikra didelio miesto gatve. Taip pat dar šiame septynmetyje bus rekonstruotos Jaunosios Gvardijos, Drobės, Tunelio, Vaidoto, Panerių, K. Markso gatvės, Biliūno alėja, Raudondvario plentas.

Tarybinis Kaunas jau senokai turi žaliuojančio miesto vardą. Ateityje numatoma jį dar labiau apželdinti. Kairiajame Kauno jūros krante, kur plyti aukštos kalvelės, gilūs, vingiuotų upelių išraižyti slėniai, sodinamas 140 hektarų ploto parkas, kuris bus pavadintas Lietuvos nacionaliniu parku. Jame bus auginamos visos mūsų krašte augančių medžių bei krūmų veislės.

Dar šiame septynmetyje naujas puikus parkas sužaliuos Nemuno saloje priešais Pergalės krantinę. Žiemos uostas su laivų remonto dirbtuvėmis iš čia bus perkeltas į kitą vietą. Salos parkas, kurio plotas bus 24 ha, turės vasaros teatrą, daug pavėsinių, maudymosi baseinus.

Dar didesnį ir vaizdingesnį parką manoma įrengti dviejų didžiausių Lietuvos upių — Nemuno ir Neries — santakoje, kurioje kol kas dar plyti miestui garbės nedaranti dykvietė. Sujungtas su restauruotąja Kauno pilimi į vieną ansamblį, Santakos parkas bus vienas patraukliausių miesto kampelių. Labiausiai džiaugsis šiuo parku Senamiesčio gyventojai, kurie pasigenda žalumynų.

Buvusios senosios miesto kapinės pačiame centre, Lenino prospekte, iš kurių kapai jau perkelti į kitas kapines, taps gerai išplanuotu ir gražiai sutvarkytu sodu: jį išraižys pasivaikščiojimo takai, bus įrengtos poilsio aikštelės su fontanais, įžymiųjų žmonių biustais.

Miesto architektai ir statybininkai stengsis geriau, gražiau ir įdomiau sutvarkyti jau esančias ir kauniečių labiausiai mėgstamas poilsio bei pramogų vietas. Dideli tvarkymo darbai jau pradėti Ąžuolyne. Jo centre iškastas baseinas, kuriame bus įrengtas dekoratyvinis tvenkinys,

pasipuošęs žydinčia vandens augmenija. Tvenkinio krante projektuojama pastatyti stilingus paviljonus vasaros kavinei ir bibliotekai-skaityklai. Arčiau Vydūno alėjos esančioje Ąžuolyno dalyje numatoma pastatyti vasaros teatrą. Visą Ąžuolyną apjuos žalia gyvatvorė. Jo augmenija kasmet praturtinama jaunais medeliais. Čia jau pasodinta šimtai jaunų ąžuoliukų, skroblų, skirpstų, tuopų ir kitokių medžių. Ąžuolynas bus Kauno miesto gyventojų ramaus poilsio kampelis.

„Aktyvesnio" poilsio vieta taps buvusioji Parodos aikštė, kur vasarą veiks įvairūs pasilinksminimo įrenginiai bei atrakcionai — sūpuoklės, karuselės, tirai.

Didelė rekonstrukcija dar šiame septynmetyje laukia Vytauto vardo Kultūros ir poilsio parko bei Zoologijos sodo. Zoologijos sode bus apgyvendinti nauji įvairių klimatinių juostų gyvūnijos atstovai.

Ypač daug naujų įrenginių šiame septynmetyje susilauks Kauno sportininkai. Jiems bus pastatytas naujas uždaras plaukymo baseinas, kuriame vandens sporto mėgėjai galės treniruotis ir žiemą. Jau pradėta didelio „Žalgirio" stadiono ir sporto rūmų statyba Tunelio gatvės rajone.

Didelis sporto aikštynas suprojektuotas Žaliakalnyje, Tarybų aikštėje. Buvusioje Parodos aikštėje iškils bokštas šuoliams su parašiutu. Iš pagrindų rekonstruojama Sporto halė.

Vilijampolėje, prie šilko-pliušo kombinato, bus įrengtas betonuotas trekas dviračių lenktynėms.

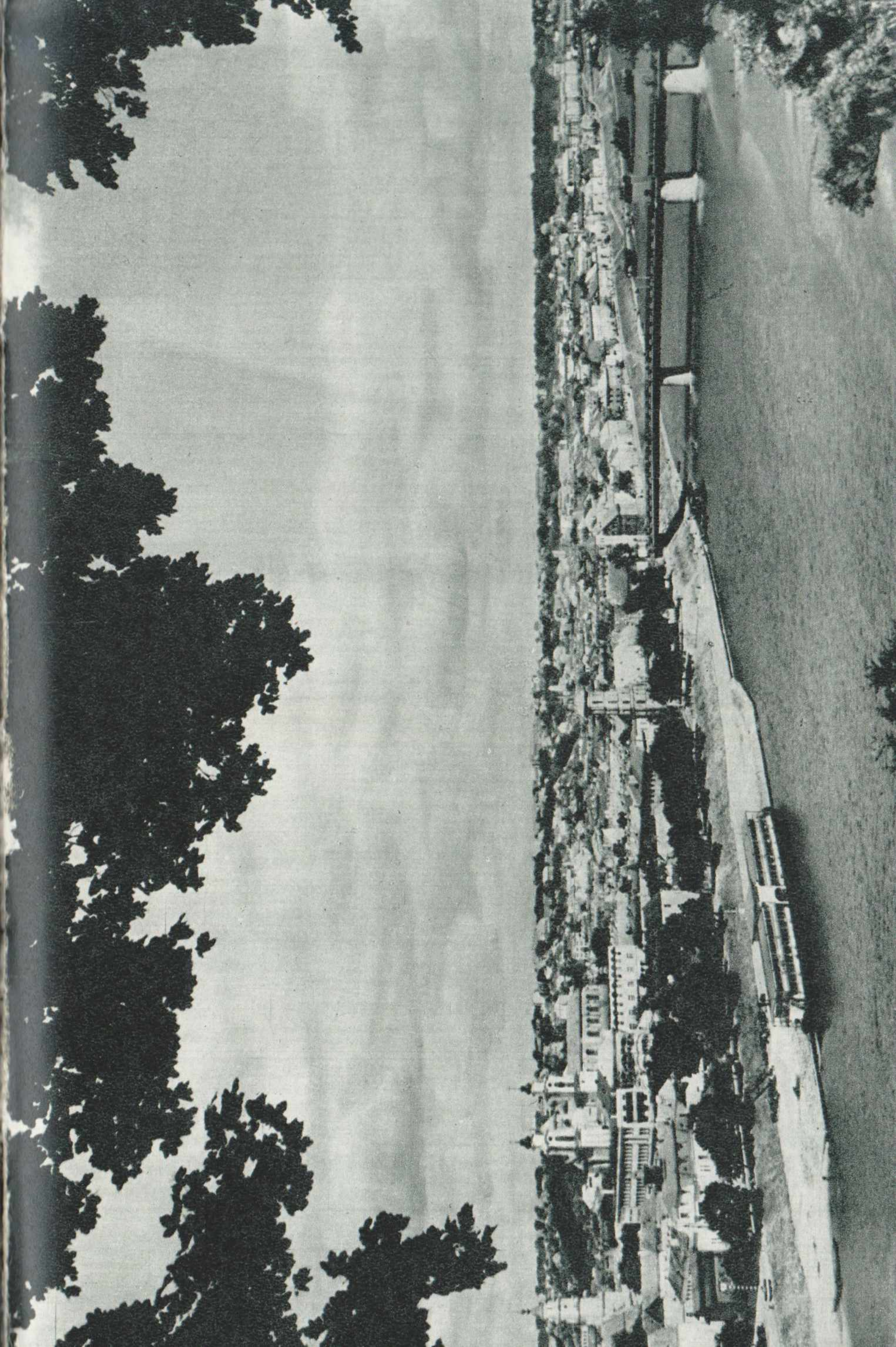
Savus sporto aikštynus šiame septynmetyje įsirengs kai kurios Kauno miesto įmonės ir mokslo įstaigos — „Inkaro" ir „Drobės" fabrikai, mėsos kombinatas, Politechnikos institutas. Žodžiu, Kaunas, kuriame ruošiami respublikos sportiniai kadrai, artimiausioje ateityje žada pavirsti puikių sportinių įrenginių miestu.

Sutvarkytus ir gražiai apsodintus miesto parkus bei skverus papuoš nauji paminklai, įžymiųjų žmonių biustai. Pačiame miesto centre, Juliaus Janonio aikštėje (kurią, beje, bus baigta užstatyti), iškils paminklas Tarybų valstybės kūrėjui Vladimirui Iljičiui Leninui.

Šeštojo forto rajone, kur 1926 metų gruodžio 27 dieną smetoniniai smurtininkai nužudė keturis komunistus — Karolį Poželą, Juozą Greifenbergerį, Kazį Giedrį ir Rapolą Čarną, — iškils jų atminimui pagerbti ir įamžinti obeliskas. Jau dabar čia įrengiamas gražus parkas.

Bus pastatyti paminklai įžymiesiems revoliucionieriams, kovotojams už Tarybų valdžią. Hitlerinių okupantų 1941 metais Kaune žvėriškai nužudyto poeto Vytauto Montvilos biustas 1960 metais atidengtas Vytauto parke.

Kauno miesto darbo žmonės didžiai gerbia atminimą tų, kurie gyveno ir kūrė, kovojo ir mirė už jų laimę, už šviesesnę ateitį. Pats geriausias paminklas jiems — tai tie didieji siekiai ir planai, kuriuos kauniečiai, žengdami Komunistų partijos nubrėžtu keliu, yra pasiryžę įgyvendinti artimiausiais metais. Tai — klestintis, nuolat žengiantis į priekį tarybinis Kaunas!

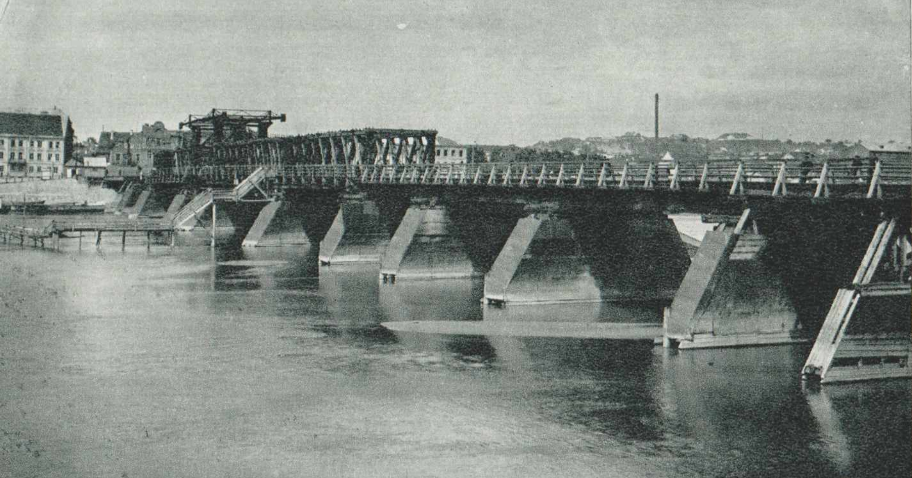
Šventinis Kaunas naktį

Miestas auga. Nuotraukoje: nauji gyvenamieji namai Mickevičiaus gatvėje

Iš Aleksoto kaip ant delno matosi senamiestis ir naujas tiltas per Nemuną

O šitaip Aleksoto tiltas atrodė seniau

Miesto centras 1925 metais

Kauno Centrinis paštas seniau...

...ir dabar

Stalino prospektas vakare

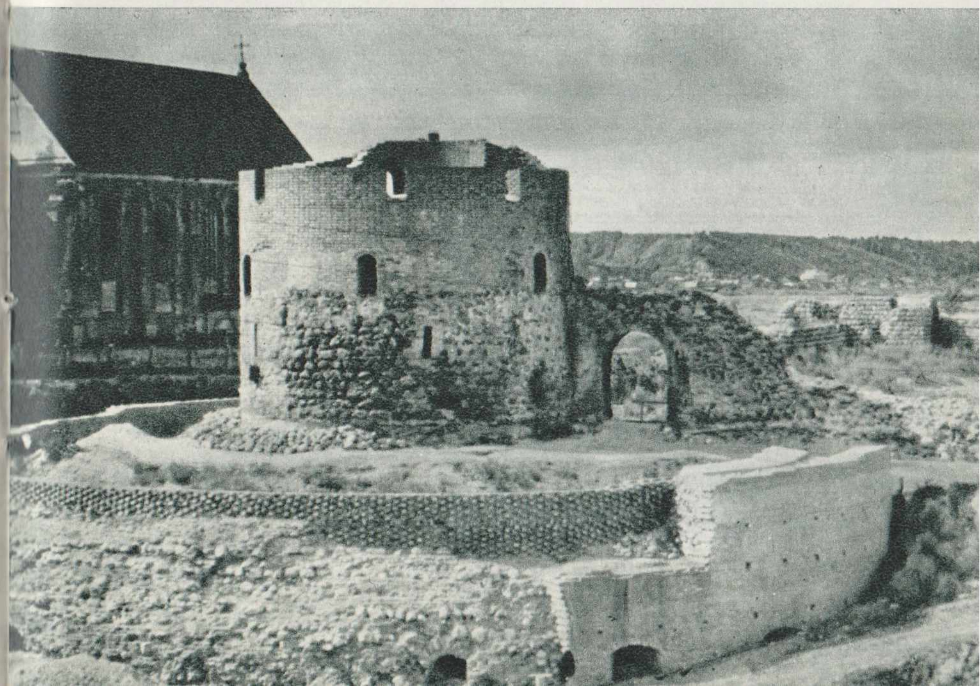

V i r š u j e: kai Kauno gatvėmis „kursavo“ istorinė „konkė“. A p a č i o j e: Stalino pr. mūsų dienomis. Šie namai čia atsirado visai neseniai

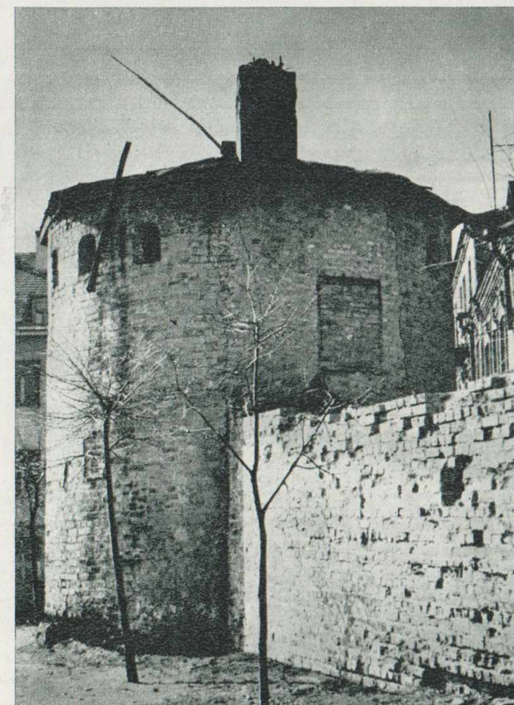

Kauno pilis — XIII—XV a. visasąjunginės reikšmės architektūros paminklas. Tarybinės vyriausybės rūpesčiu čia atliekami dideli restauravimo darbai. V i r š u j e: pilies griuvėsiai prieš restauravimą. A p a č i o j e: restauruotoji pilies dalis

Prekybinis sandėlis senamiestyje, statytas XVII amžiuje

Bokštas su miesto gynybinės sienos liekanomis. XVI a. architektūros paminklas

Senasis Kaunas. Rotušės aikštės kampelis. D e š i n ė j e — Daugirdo gatvė

Rotušės rūmai — XVI a. visasąjunginės reikšmės architektūros paminklas. V i r š u j e — Rotušės bokšto fragmentas

Vytauto bažnyčia — XV a. architektūros paminklas

XVI a. architektūros paminklas — „Perkūno namai“

Sena alėja Pažaislyje

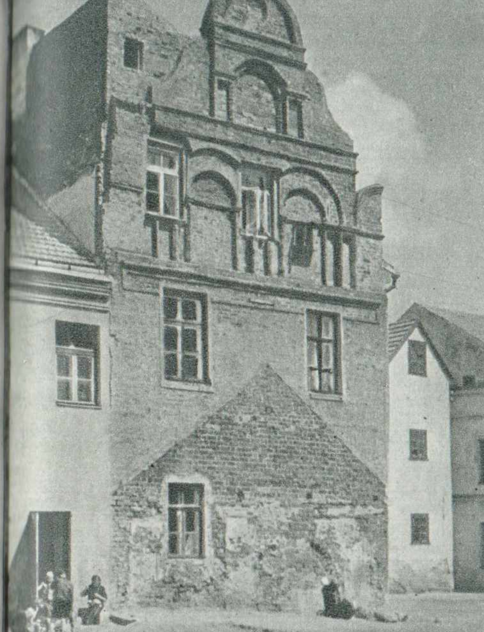
Pažaislio ansamblis — XVII a. visasąjunginės reikšmės architektūros paminklas

Pažaislio bažnyčią gausiai puošia meniniai lipdiniai ir freskos

Senasis Kaunas. Arka Daugirdo gatvėje

„Napoleono namai" Pergalės krantinėje — XVI a. architektūros paminklas

Rotušės aikštė. Šis gyvenamasis namas statytas XVII amžiuje

Vilniaus gatvė. XVIII a. statinys

Šiuose namuose (Rotušės a.) gyveno įžymusis lietuvių poetas Maironis (bareljefe). Tai XVII a. architektūros paminklas. Dabar čia įsikūręs Literatūrinis muziejus

Mičiurino v. sodininkystės-daržininkystės technikumas A. Fredoje (XIX a. architektūros paminklas)

Anksti rytą

Nauji gyvenamieji namai papuošė Vilijampolę

Šis gyvenamųjų namų ansamblis išaugo Pergalės krantinėje

Nauji namai Tolstojaus gatvėje

S. Nėries gatvė

Kauno HES miestelyje

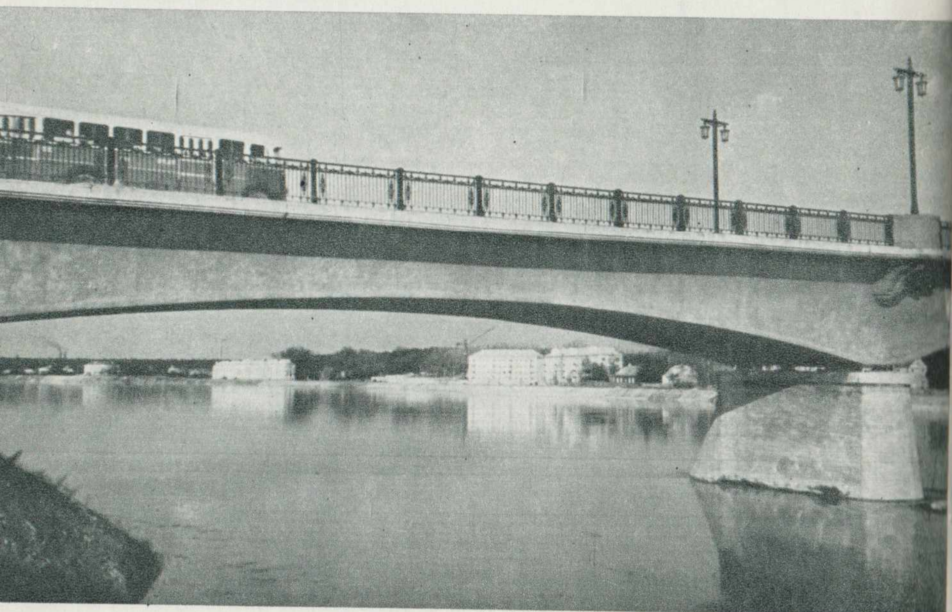
Petrašiūnai. J. Janonio v. popieriaus fabriko darbininkų gyvenvietė

Vienas po kito auga namai Raudonosios Armijos prospekte

Sprukdami iš Lietuvos, fašistiniai okupantai buvo sugriovę Kauno geležinkelio stotį ir tiltą į A. Panemunę. Tarybiniai žmonės pastatė dar gražesnę stotį (nuotrauka viršuje), dar tvirtesnį tiltą (apačioje)

Į Žaliakalnį galima pasikelti elektriniu keltuvu — jei sunku įveikti laiptus

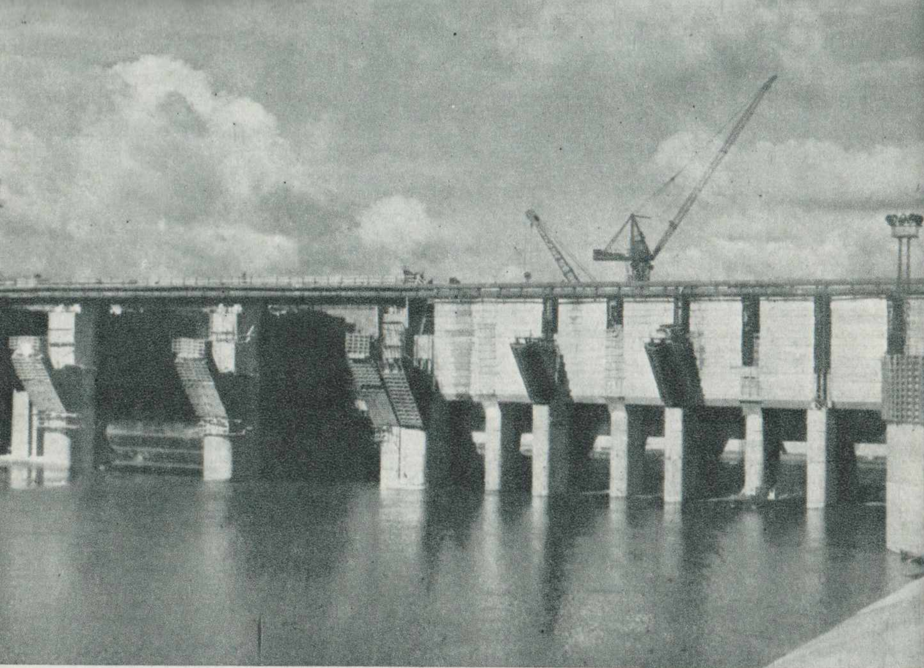

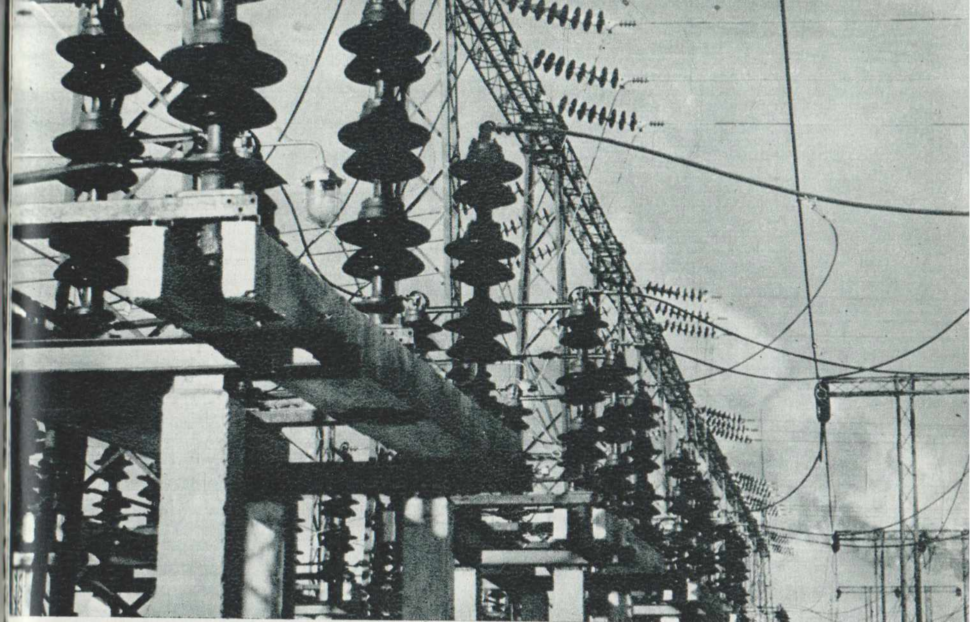

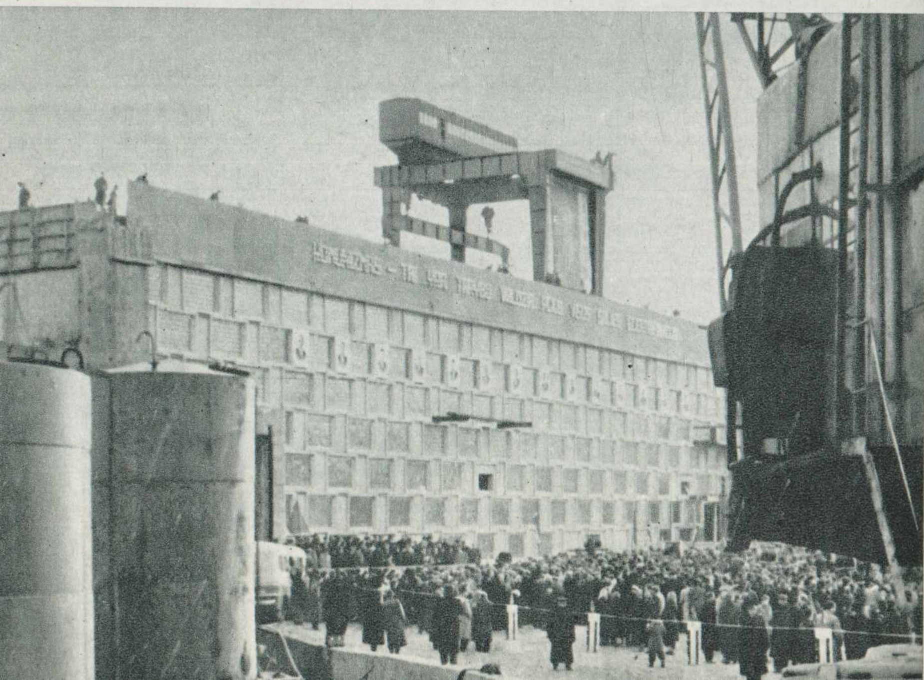
Pačiame centre — miesto Vykdomojo komiteto rūmai. Juose įsikūręs ir LKP miesto komitetas

Čia, prie Kauno viešosios bibliotekos, numatoma pastatyti antrąjį keltuvą į Žaliakalnį

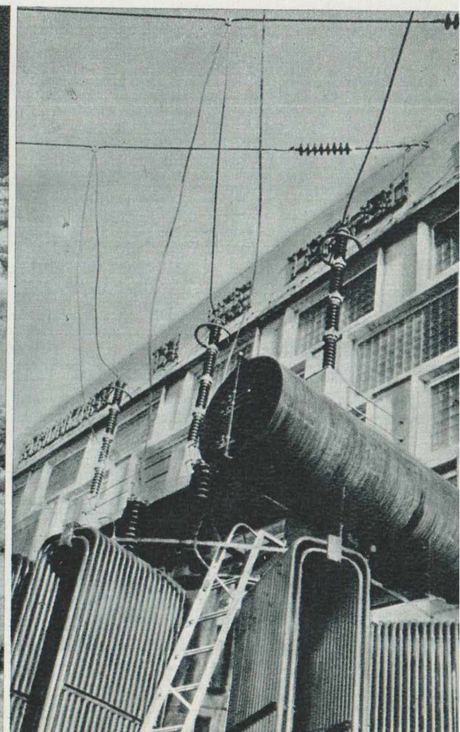

Išsipildė sena lietuvių tautos svajonė: Kauno hidroelektrinė pastatyta, žilasis Nemunas pažabotas!

Kauno žiemos uostas čia jau nebeišsitenka. Jis bus perkeltas į kitą, erdvesnę vietą

„Raudonojo Spalio" avalynės fabriko naujieji korpusai

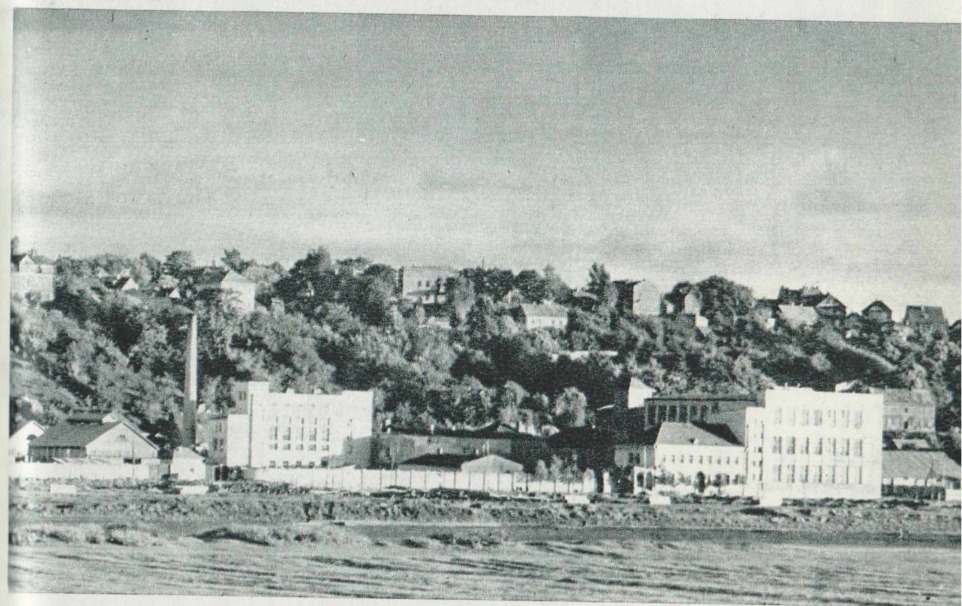
Šioje įmonėje rankų darbą pakeitė mechanizmai

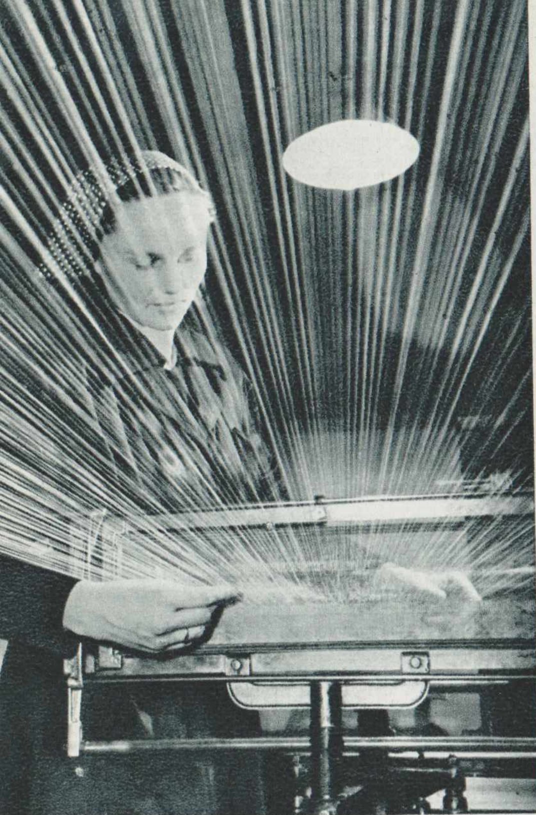
Vilijampolėje išaugo didžiulė įmonė — Pliušo-šilko kombinatas. Šitaip atrodo vienas jo cechas

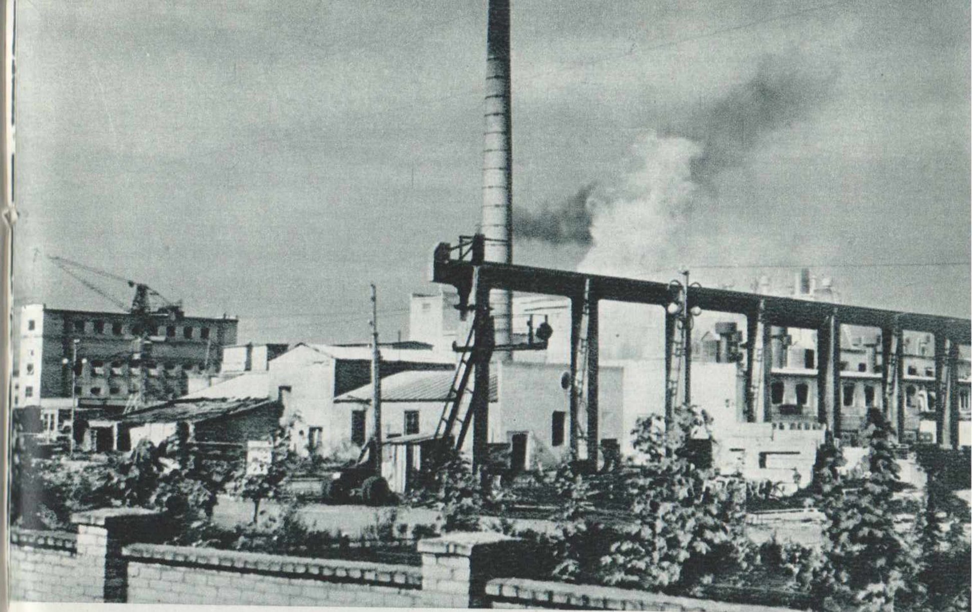
Kombinato bendras vaizdas

Naujieji „Limos" vilnonių audinių fabriko korpusai

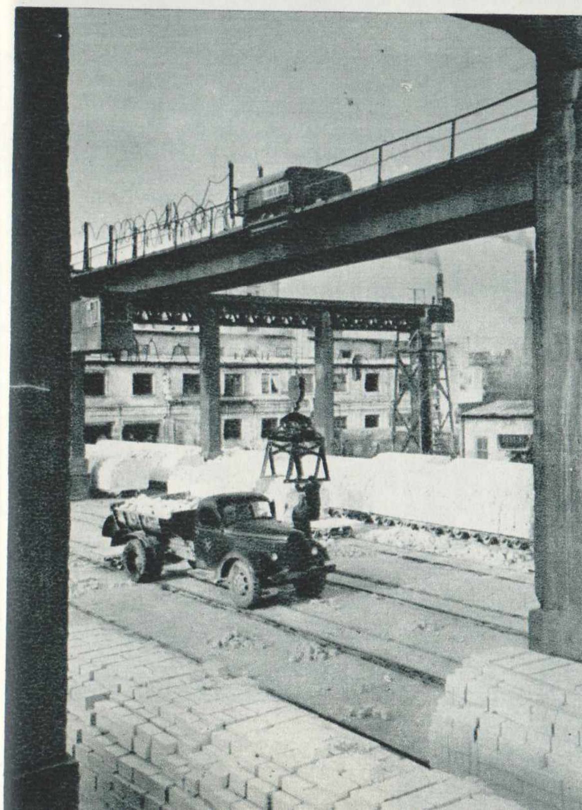

Šilko audinių fabrike „Kauno audiniai“

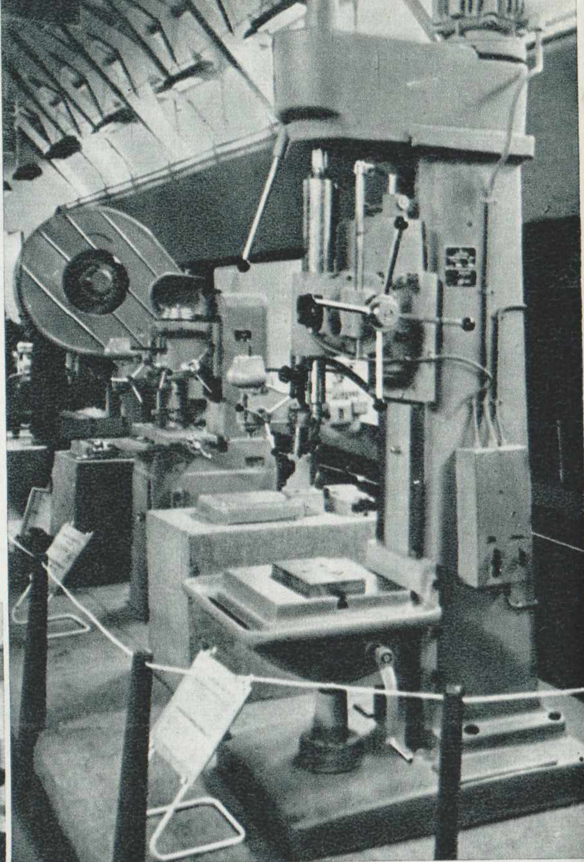

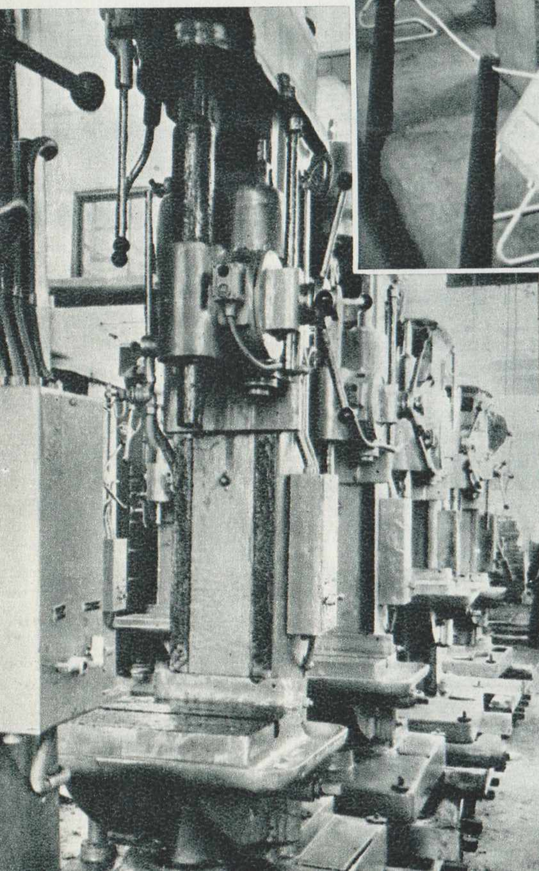
„Bituko“ silikatinių plytų gamykla ir jos produkcija

Liaudies ūkio pasiekimų parodoje Kaune. Šios staklės gaminamos Lietuvoje

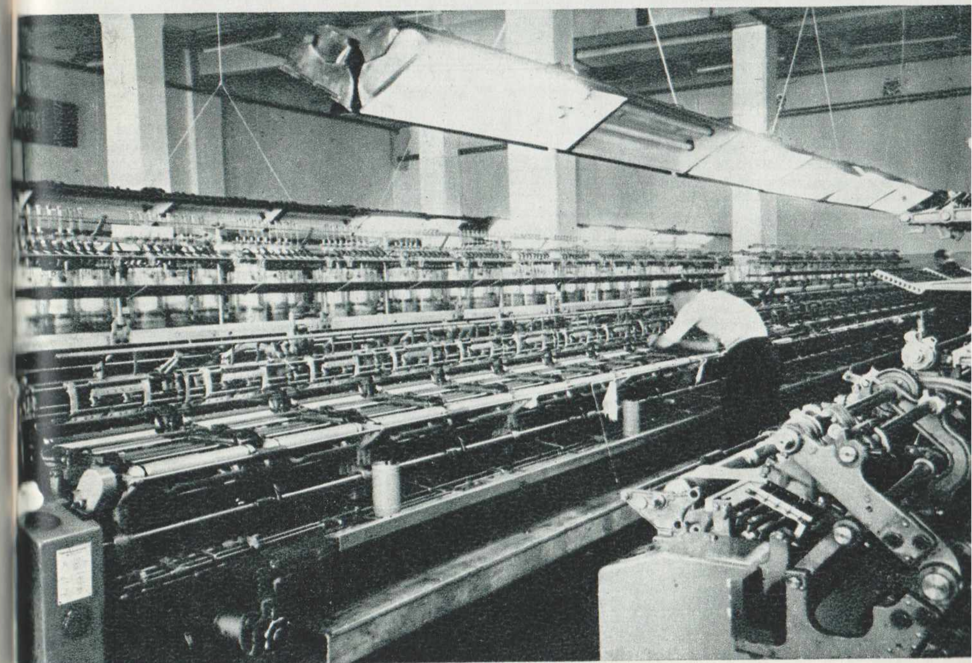

Kauno „Pergalės" turbinų gamykla aprūpinta naujausia technika

Nauja technika atėjo ir į A. Šiaučiūnaitės v. trikotažo fabriką (v i r š u j e), ir į kojinių fabriką „Cotton" (a p a č i o j e)

„Drobės“ vilnonių audinių fabriko ceche šiandien

O taip „Drobė“ atrodė 1944 metais

Duonos kombinato kepyklos Nr. 4 naujasis korpusas

Politechnikos instituto Centriniai rūmai. A p a č i o j e — naujasis KPI studentų bendrabutis (Vydūno al.)

KPI Technologijos fakulteto rūmai (16 Divizijos plentas)

Kūno kultūros instituto rūmai (Sporto g.)

Medicinos instituto rūmai Mickevičiaus gatvėje. A p a č i o j e — naujasis jo studentų bendrabutis (Dainavos g.)

Lietuvos Veterinarijos akademijos rūmai Vilijampolėje. A p a č i o j e — naujasis akademijos studentų bendrabutis

Kauno Politechnikumas (Jaunosios Gvardijos g.)

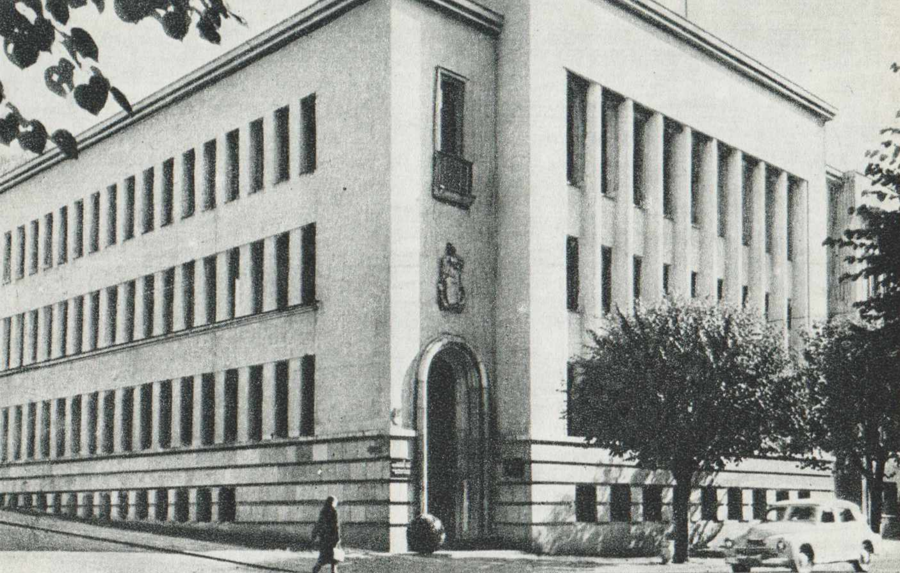

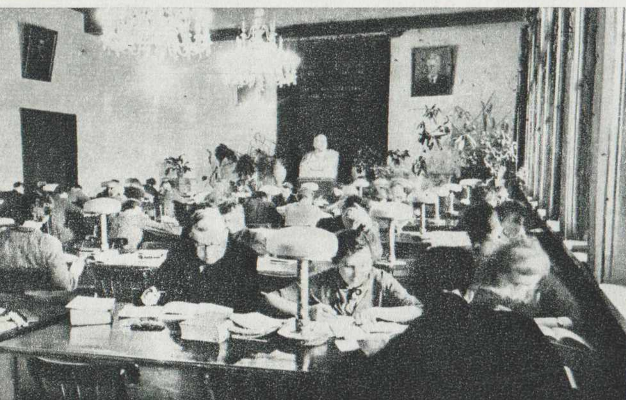
Naujos mokyklos Vilijampolėje. Viršuje — 12-ji vidurinė mokykla (Komjaunimo g.), apačioje — 18-oji vidurinė mokykla (Mūšos g.)

Kauno muzikinis teatras. Šiuose rūmuose 1940 metais Lietuva buvo paskelbta Tarybų Socialistine Respublika

Muzikinio teatro salėje spektaklio metu

Respublikinės bibliotekos rūmai (Donelaičio g.) Netrukus ji persikels į Vilnių, o šiame pastate įsikurs Kauno viešoji biblioteka

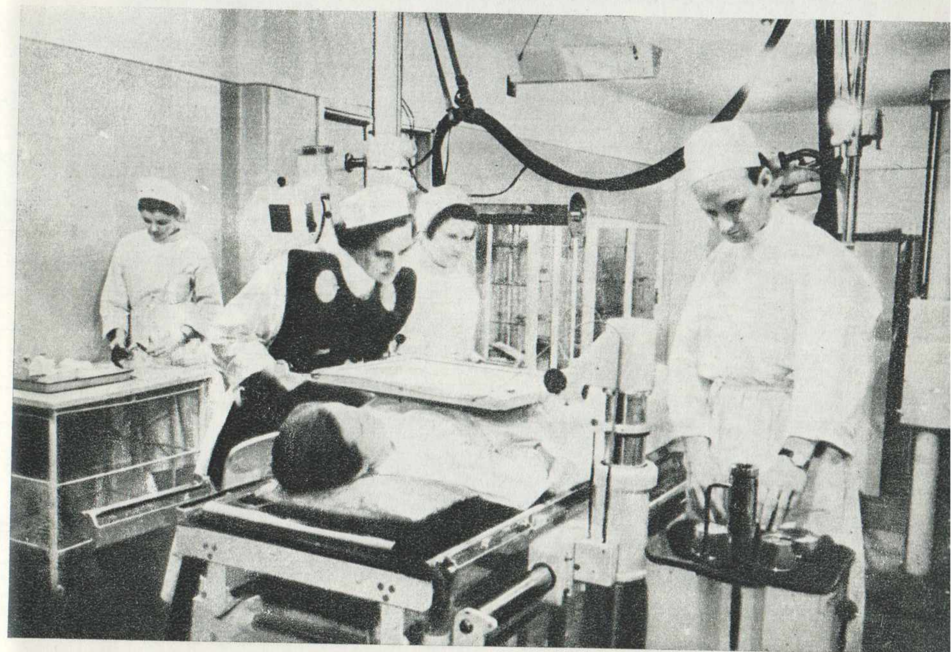
Bibliotekos skaitykloje visada gausu lankytojų

Kauno centriniame knygyne

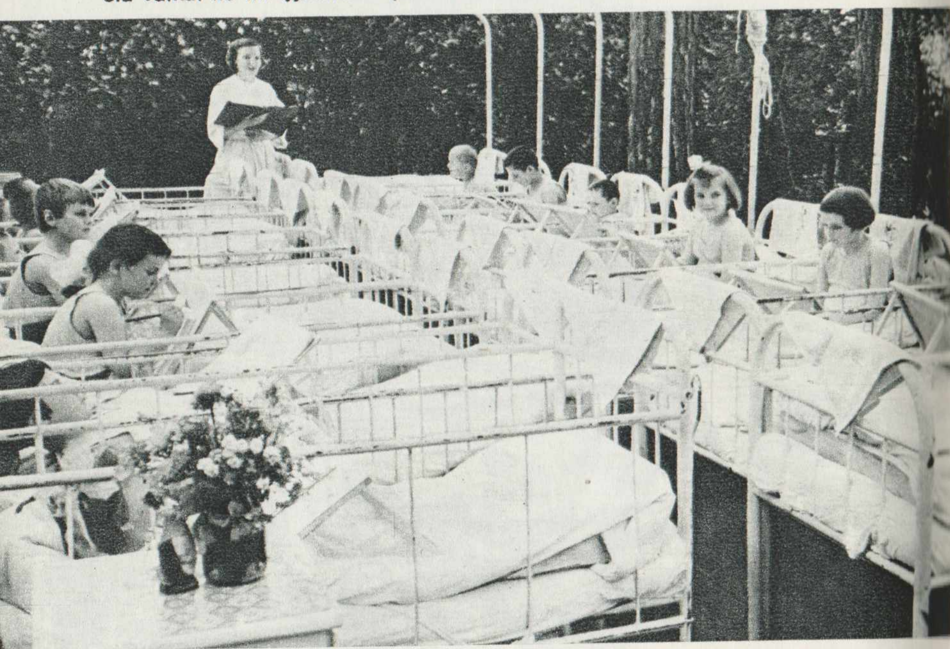
Respublikinės klinikinės ligoninės centrinis korpusas. A p a č i o j e: viename iš ligoninės kabinetų

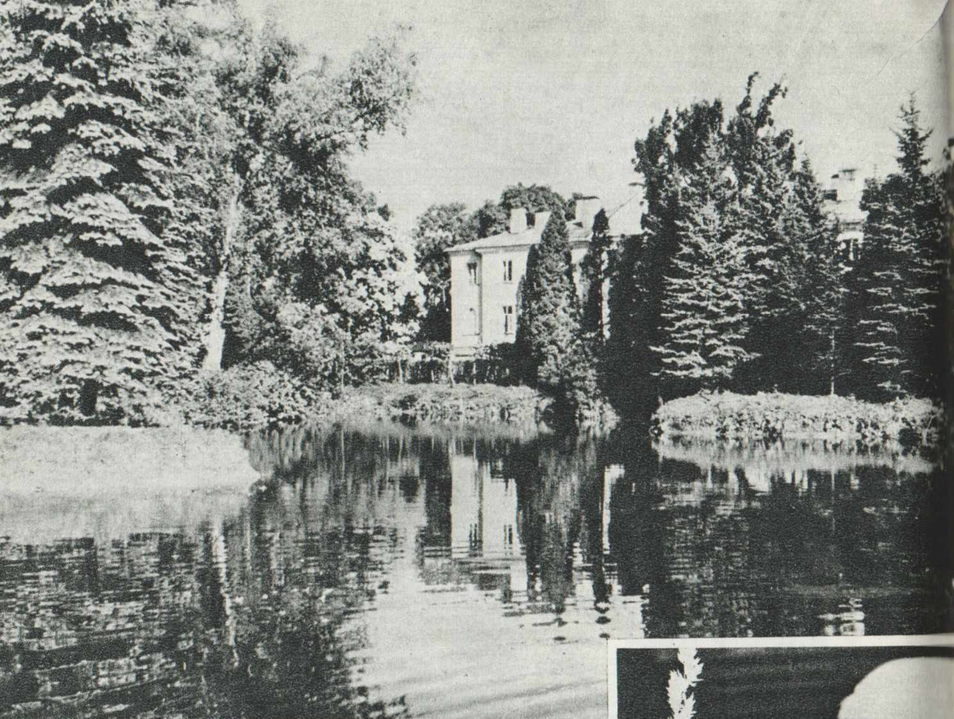

Pionierių rūmai

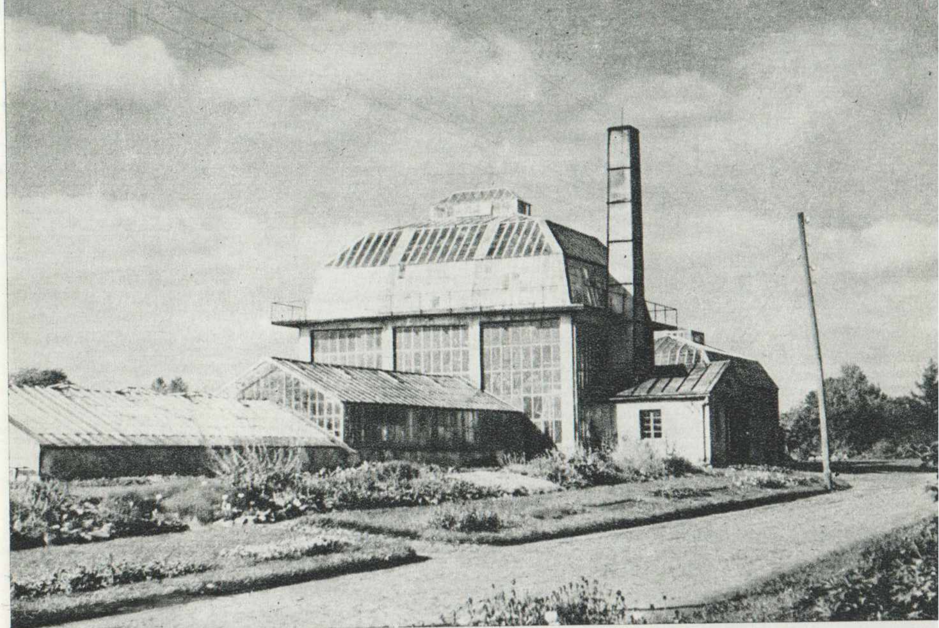
Respublikinė vaikų tuberkuliozinė sanatorija A. Panemunėje. Čia vaikai ne tik gydomi — jie ir sėkmingai mokosi

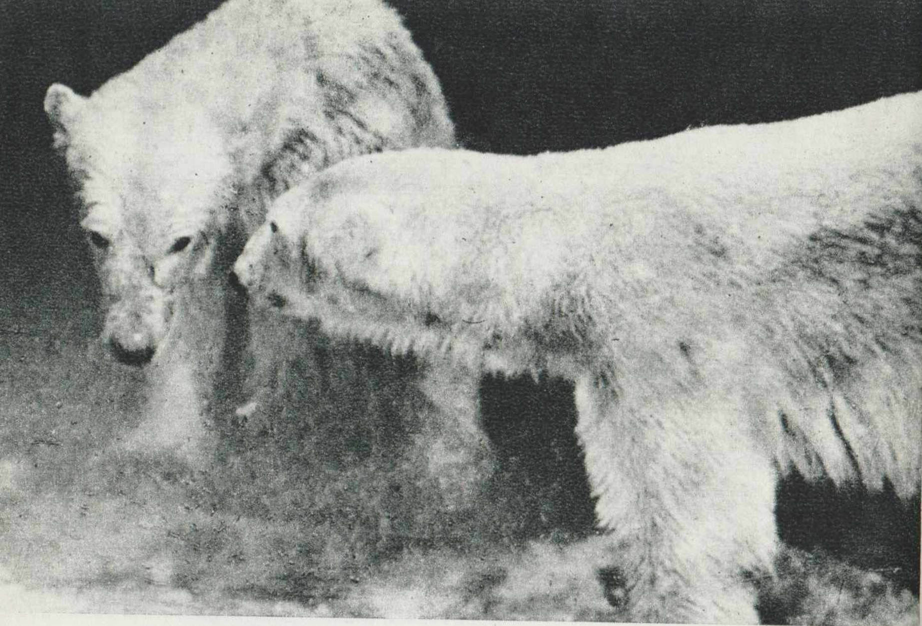
Ir šis gražus namas skirtas mūsų mažiesiems — čia įsikūrė vienas iš daugelio Aleksoto vaikų darželių

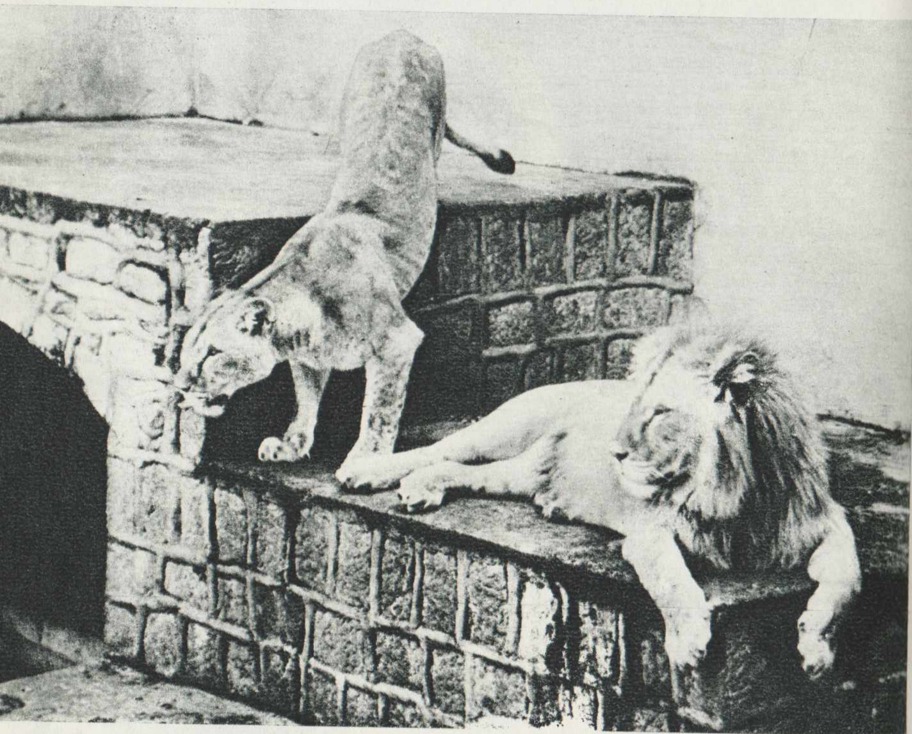

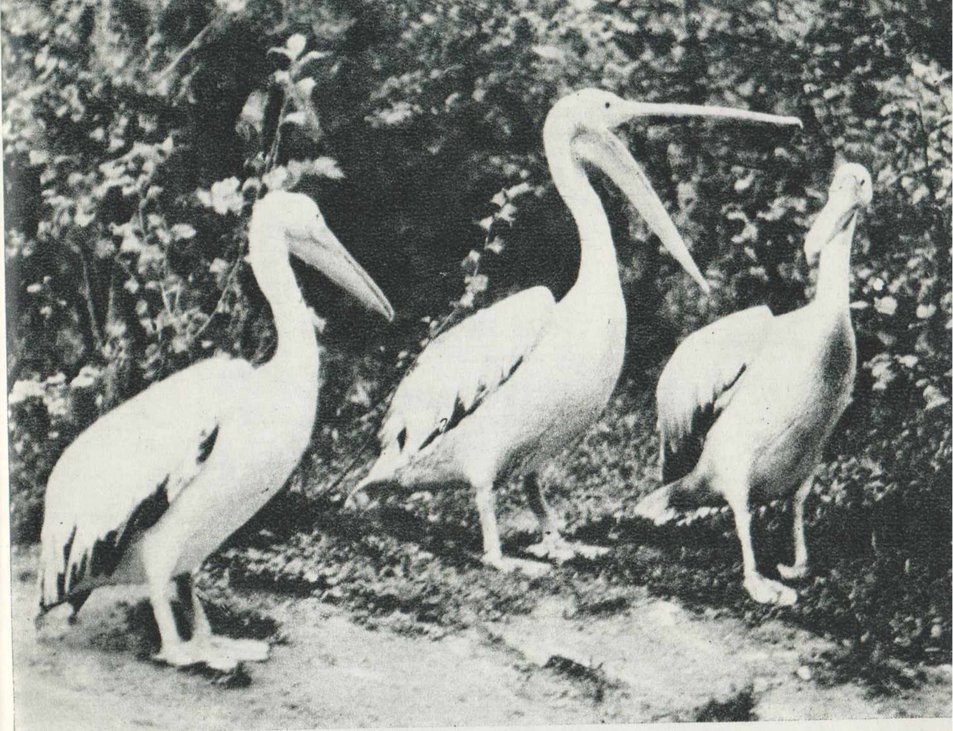
A. Freda. Botanikos sode

Pavasaris Botanikos sode. Viršuje: Botanikos sodo šiltnamis

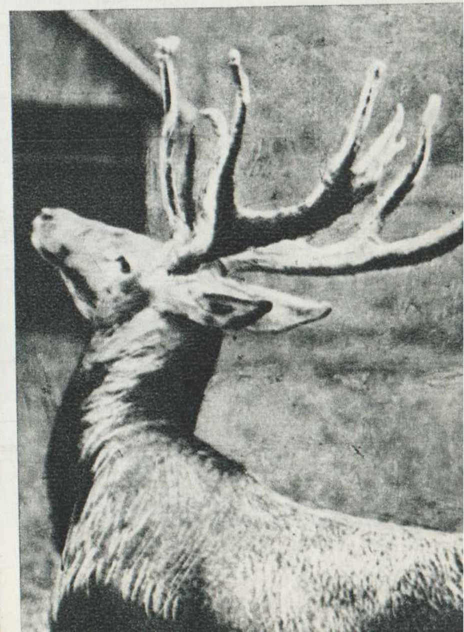

Kauno Zoologijos sode vis gausėja „gyventojų“

Rekonstruoti Kauno dramos teatro rūmai

Kauno Profsąjungų rūmai (Lenino pr.). Apačioje: J. Janonio v. popieriaus fabriko darbininkų klubas

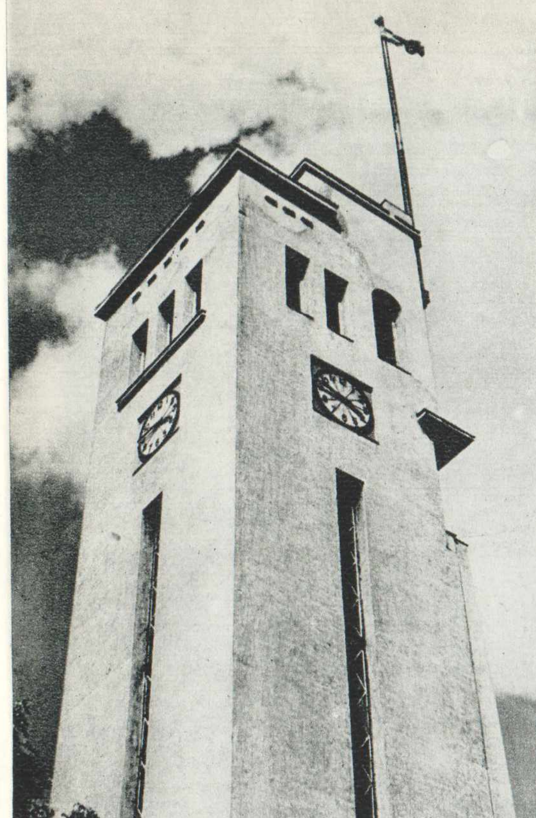

Kauno Valstybinis istorinis muziejus

Vienoje iš muziejaus salių

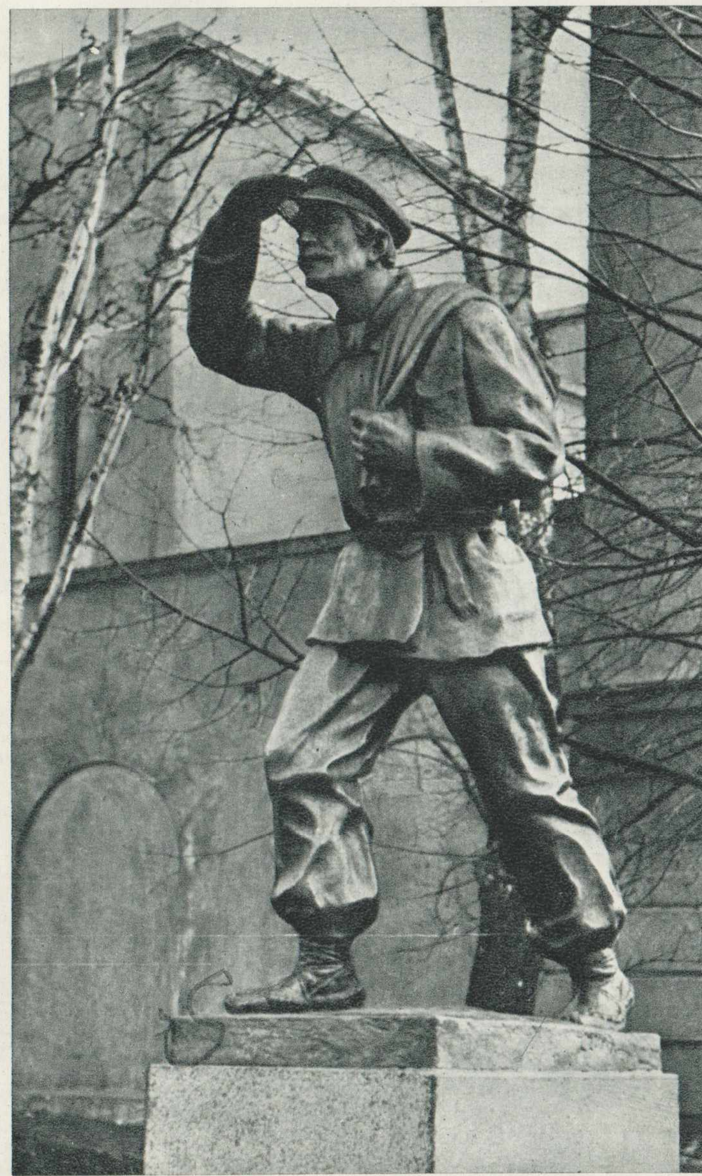
Muziejaus bokšte plevėsuoja laisvosios Tarybų Lietuvos vėliava

Tame pačiame pastate įsikūręs ir M. K. Čiurlionio v. Dailės muziejus (įėjimas iš S. Nėries g.)

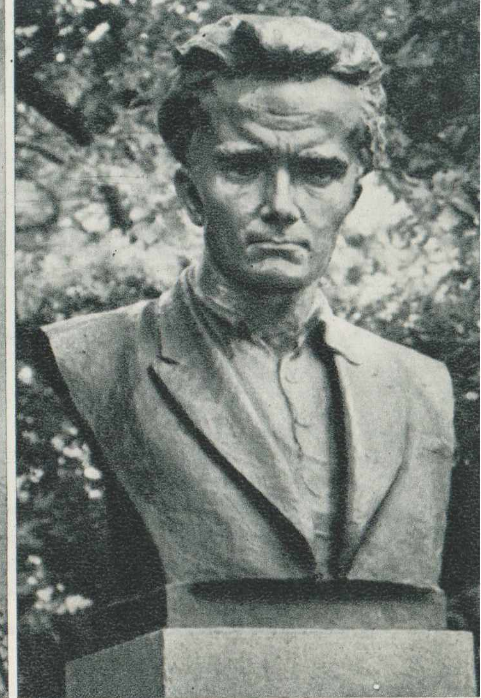
Šie skulpt. J. Zikaro kūriniai puošia Istorinio muziejaus sodelį

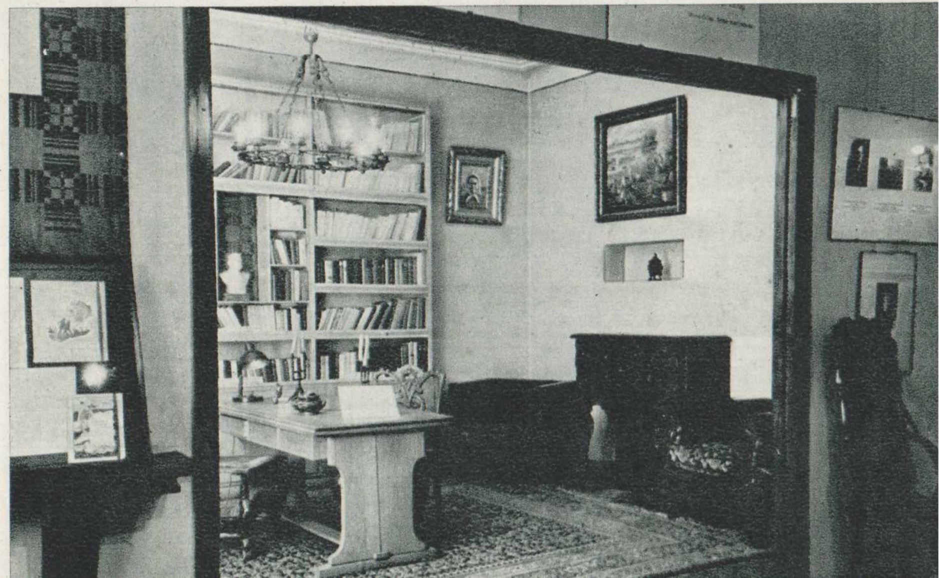
Muziejaus sodelyje ilsisi įžymioji lietuvių liaudies poetė Salomėja Nėris. Kapą vainikuoja rašytojos skulptūra (skulpt. B. Bučas)

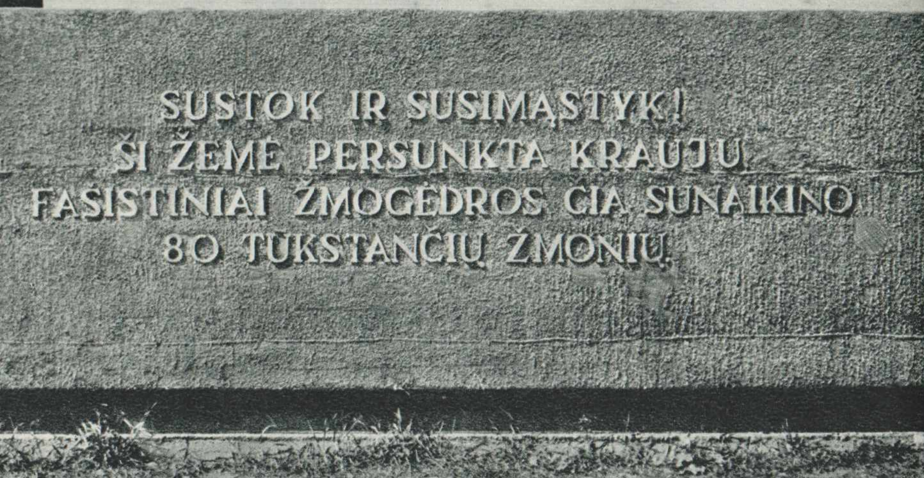

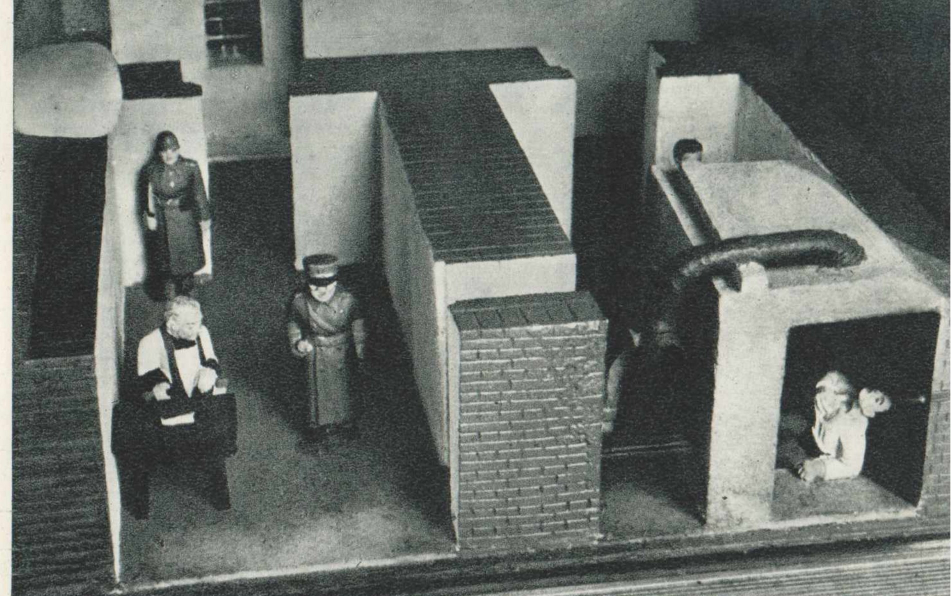
Vytauto parke mus pasitinka V. Montvilos biustas (skulpt. K. Narkevičius)

Name, kuriame gyveno ir kūrė įžymusis lietuvių rašytojas P. Cvirka, įrengtas memorialinis muziejus (Donelaičio g.). Viršuje — rašytojo biustas muziejaus sodelyje (skulpt. V. Palys)

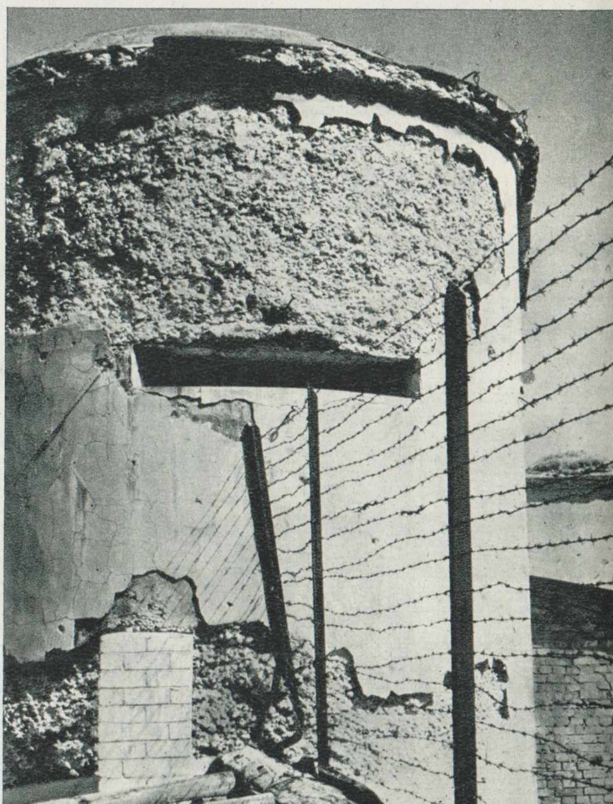

IX fortas... Mirties fortas... Ši vieta visada primins, kas yra fašizmas

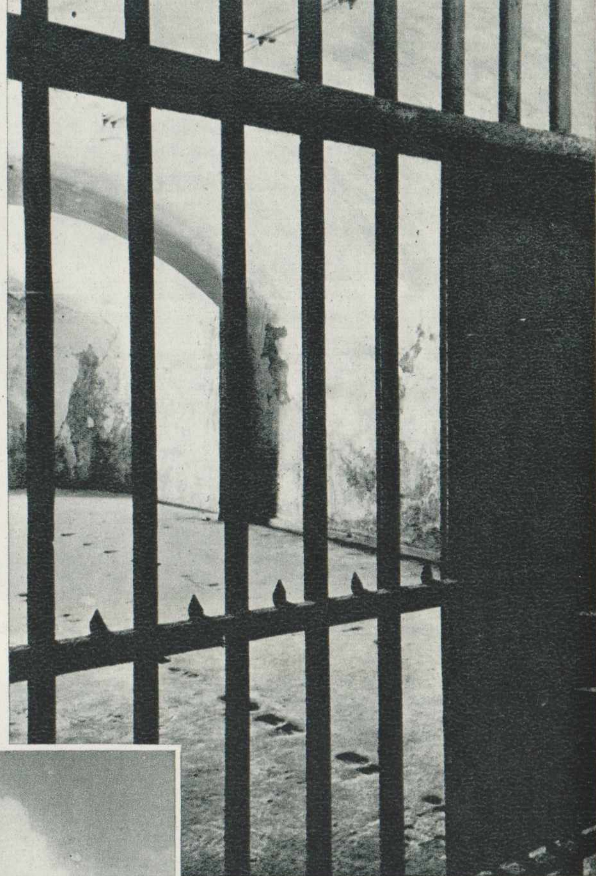

Dujų kamera I forte. Čia lietuviškieji fašistai žudydavo geriausius liaudies sūnus

IX forto kazematuose

Mirties forte visur grotos, grotos...

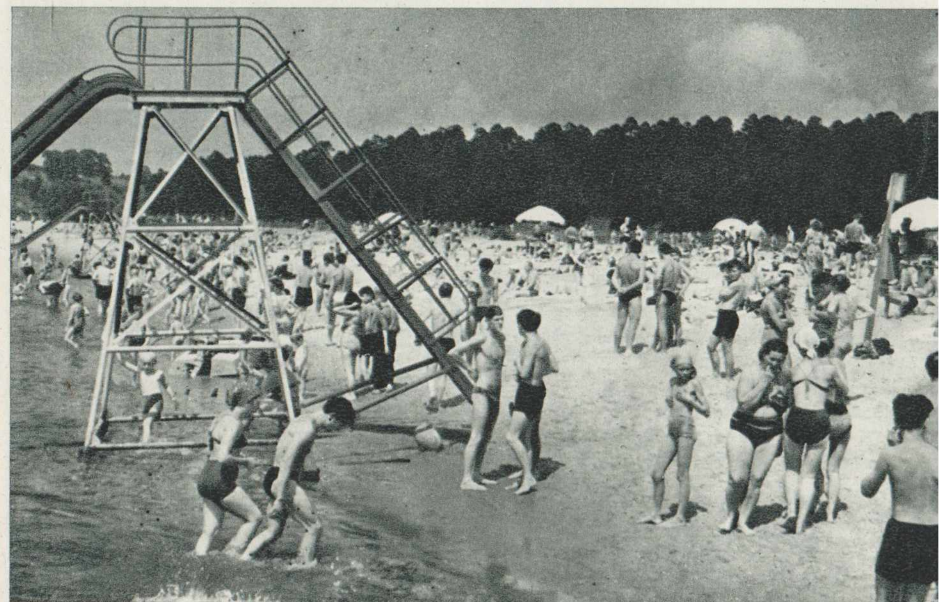
Čia bus paminklai fašizmo aukoms: IX forte ir VI forte (d e š i n ė j e)

A. Šančiai. Brolių kapuose

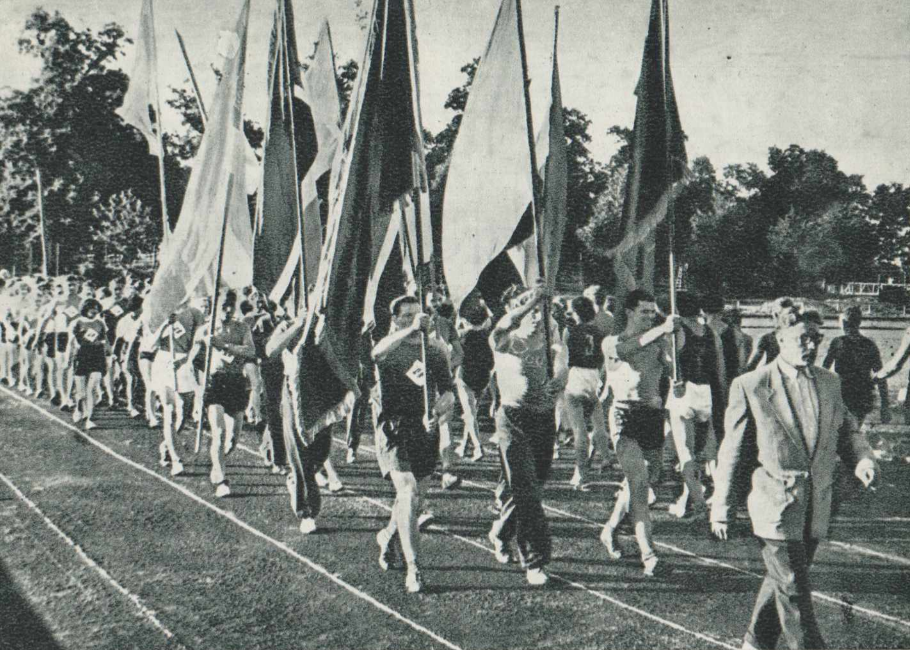
Kauno Jachtklubo sportininkai reide

A. Panemunės pliaže

Pirmyn Nemunu!

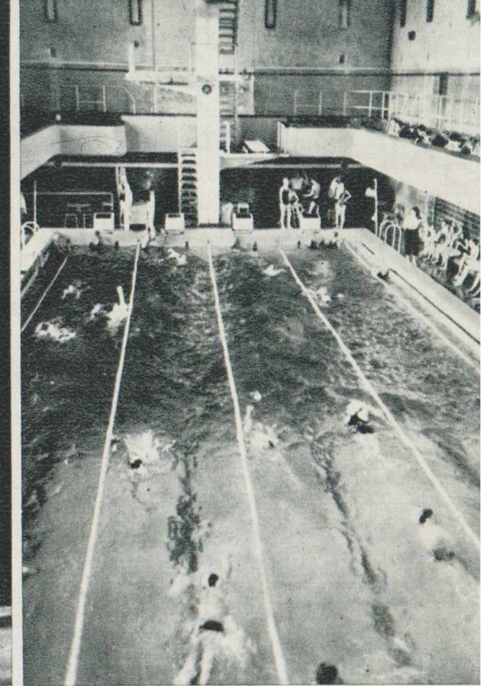
Žygiuoja miesto spartakiados dalyviai

Respublikinio motokroso startas Kaune, Kleboniškyje

Kauniečiai mėgsta ir žiemos sportą

Naujajame KKI plaukymo baseine

A. Mickevičiaus slėnyje visada smagu pasivaikščioti

Linksmas liaudies šokis, skambi tarybinė daina kasmet sukviečia tūkstančius kauniečių į Dainų slėnį

Kauno jūroje

TURINYS

А. Гульбинскене
В. Чернецкис
П. Кежинайтис

КАУНАС, ЕГО ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

На литовском языке

*

Sudarė *O. Kaplanas*

Redaktorius *A. Medonis*
Viršelis dail. *L. Rymeikio*
Techninis redaktorius *Č. Vyšomirskis*
Korektorė *A. Šulgaitė*

Pasirašyta spaudai 1960.X.10. LV 02683. Leidinio Nr. 5765. Tiražas 15.000 egz. Popierius 60×92 1/16 — 8,25 pop. lap. = 16,5 spaud. lank.; 16,9 leidyb. lank Spaudė K. Poželos v. sp. Kaune, Puškino 11. Užsak. Nr. 1909. Kaina Rb 6.10
Naująja rublio verte Rb 0,61
2 - 7

KAINA Rb 6,10
Naująja rublio verte Rb 0,61

KAUNAS